

Anmeldelser

Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen, under medvirken af Christopher Maaløe. I: Aa-D. Det danske Sprog- og Litteraturselskab i kommission hos C.A. Reitzel, København, og Universitetsforlaget, Oslo. 1981.

Holberg-Ordbogen var oprindelig tænkt som et dansk-norsk samarbejde, både videnskabeligt og økonomisk, da ideen til den opstod i slutningen af 1940'erne, og til at begynde med arbejdede både danske og norske filologer med efter den plan som Aage Hansen havde lagt for værket. En række tilfældigheder - andre presserende opgaver og flere dødsfald - betød imidlertid at den norske deltagelse blev mere og mere sporadisk, således at Holb.O. nu fremstår som et dansk forskningsarbejde, med Aage Hansen og Sv. Eegholm-Pedersen som hovedredaktører og forfattere til langt den overvejende del, selv om der i den sidste fase af arbejdet igen er blevet tilknyttet norske konsulenter. Også udgifterne til trykning og til aflønning af redaktionen er for størstepartens vedkommende afholdt fra dansk side (Statens Humanistiske Forskningsråd og Novo's Fond). I indledningens afsnit »Om Ordbogen« fortæles der udførligt om Holb.O.s tilblivelse og historie, om dens materiale og metode og om medarbejderne. Afsnittet er i sig selv et stykke interessant videnskabshistorie.

Holb.O. er ikke den første forfatterordbog på nordisk område. Ibsen-ordbogen udkom i 1958, Bellman-ordbogen i 1967 og Saxo-ordbogen i 1957. De er dog alle af væsentligt mindre omfang end Holb.O. som mht. kvalitet og udførlighed snarere skal sammenlignes med europæiske ordbogsværker som Shakespeare- og Molière-ordbogen, og med Goethe-ordbogen som nu er under udgivelse.

Holb.O. er en komplet samling af ordforrådet i Holbergs danske skrifter. Den indeholder altså den del af ordstoffet som mht. form, grammatik og semantik er fælles for Holberg og moderne dansk - eller i det mindste fuldt forståeligt for nutidige læsere uden filologiske forudsætninger. Også en stor mængde navnestof er medtaget.

Der er flere formål med Holb.O. Den kan naturligvis bruges som hjælpemiddel for den læser der interesserer sig for Holbergs værker, altså som en praktisk ordbog. Denne bruger får meget grundig og kompetent besked, men ordbogens omfang og lingvistiske indretning betyder nok at den først og fremmest vil blive brugt af filologer, udgivere, undervisere og andre professionelle læsere.

Ordbogen vil også blive hovedkilden til fremtidige studier i Holbergs sprog, og sammen med J.P. Høysgaards forfatterskab grundlaget for udforskningen af dansk i den sproghistorisk vigtige første halvdel af det 18. århundrede.

Man må også antage at Holb.O. i praksis kan benyttes ved læsning af *samtidige forfatteres* tekster. Ganske vist omfattes perioden af ODS, men Holb.O. som kun beskriver ét forfatterskab, kan tit give langt grundigere besked om netop Holbertiden.

Endelig er Holb.O. så grundig og Holbergs forfatterskab så omfattende at bogen i nogen grad vil kunne bruges som historisk filosofisk ordbog; se fx artiklerne *Aand*, *Aarsag*, *Dyd*.

Rent materielt er Holb.O. et stateligt værk. Bindet er 20 × 27 cm, altså lidt større end ODS,

og på ca. 700 sider. Papirkvaliteten er fortræffelig og papiret skåret på den rigtige led - i modsætning til de fleste eksemplarer af ODSs originaludgave - så den åbner godt. Forlagsbindet i buckram er smukt og virker solidt, men først nogle års brug vil vise om den kan bære den tunge bogblok.

Typografisk holder Holb.O. sig tæt ved ODS, og man føler sig uden videre hjemme når man slår op i den nye ordbog. Siden er dobbeltspaltet med linjetællere mellem spalterne; opslagsordene står med fed skrift, citaterne med ordinær og de redaktionelle kommentarer med kursiv. Da der *skal* spares på pladsen i en stor ordbog, har det ikke kunnet undgås at artiklerne trods indrykning og afsnitsnummerering gennemgående virker noget kompakte. De meget store artikler har redaktionen imidlertid forsynet med en indledende indholdsoversigt, som gør det muligt for læseren at orientere sig og meget hurtigt finde frem til det afsnit han har brug for. Se fx artiklerne *af, at, blive, de, det*.

Da Holb.O. er en deskriptiv ordbog har det været et problem at vælge opslagsform i de mange tilfælde hvor kilderne har varierende ortografisk form, fx *Bysse/Bøsse*. Hvor begge varianter skønnedes at være tilstrækkelig frekvente, er den alfabetisk første valgt som opslagsord for artiklen (fx *Bysse*), mens der fra den alternerende form (*Bøsse*) henvises til artiklen. I øvrigt har redaktorerne været så forbrugervenlige at de i adskillige tilfælde har anført den moderne ortografiske form med henvisning til Holberg-formen: *bo*, se *boe, Blæk*, se *Blek* osv.

Alfabetet har konsekvent *aa* foran *a*, idet *aa* behandles som et selvstændigt bogstav. Det vil sige at *Daare* kommer før *da*, og det første afsnit i den alfabetiske del (spalte 1-26) er, lidt usædvanligt, bogstav *aa*; først herefter kommer *a*.

Den 20 sider lange indledning falder i tre afsnit. »Vejledning i Ordbogens brug« er en grundig og instruktiv redegørelse for opslagsordform, grammatiske informationer og den enkelte artikels opbygning. »Forkortelser« giver alfabetiske oversigter over forkortelser for kilder og for redaktionelle oplysninger. I afsnittet »Om Ordbogen« oplyses det at hele manus var færdigt i 1977, inden trykningen begyndte. Dette indebærer at redaktionen har haft mulighed for effektiv krydskontrol af hele manuskriptet, og man kan derfor vente at fx synonyme og antonyme ord, eller ordsystemer som modalverberne er behandlet parallelt og sammenligneligt over alle fem bind. Og allerede i artiklen *da* (sp. 1028) kan der henvises til som 8.1, formentlig i bind V (1985?).

Holb.O. må selvfølgelig blive mindre af omfang end ODS - det er jo trods alt et langt mindre ordforråd der beskrives. Men sammenligner man Holb.O.s og ODSs artikler om sådanne ord (konjunktioner, præpositioner, hjælpeverber og visse adverbier) hvis relative frekvens kan formodes ikke at variere drastisk fra tekst til tekst, så finder man at Holb.O.s behandling har omtrent samme omfang som ODSs tre første bind; *af* fylder således i ODS 13 spalter mod 15,5 (større) spalter i Holb.O. og tilsvarende: *at* 20/17,5 *blive* 11,5/12, *da* 11/8, *derfor* 1,5/2.

Redaktionen har mht. de enkelte artiklers opbygning brugt ODS som forlæg når materialet tillod det. Dette er ikke kun for at opnå en rationaliseringsfordel ved at benytte et velgennemtænkt forarbejde, som Aage Hansen fra sin lange redaktortid ved ODS må være fortløbig med. For Holb.O.s brugere betyder det at det er let at sammenligne Holbergs brug af et ord med andre forfatters og senere tiders, når de to ordbøger lægges ved siden af hinanden. Der er naturligvis ikke tale om en kalkering af ODS: mange steder hvor dispositionen er overtaget, er definitionerne forbedret og de grammatiske oplysninger suppleret, se

fx artiklen *behage* i hhv. Holb.O. og ODS. Andre artikler er med held ændret også mht. opbygning, se fx artiklerne *danne*, hvoraf Holb.O.s afgjort er den klareste.

Skønt Holb.O. som alle andre ordbøger er disponeret efter *ord* - altså fra et grammatisk synspunkt stort set vilkårligt - har redaktionens indsigt i og interesse for syntaks betydet at Holb.O. indeholder endog meget udførlig syntaktisk information, dels i form af konstruktionsoplysninger til de enkelte ord, dels i form af hele artikler om »grammatiske« ord som *at*, *der* og *det*.

En af vanskelighederne ved at anmelde en ordbog, og især da første bind af fem, er at det jo drejer sig om en brugsbog: dens fortrin og mangler kan først for alvor bedømmes gennem arbejdet med den. Den gode ordbog er ikke kun et stykke værktøj som hjælper filologen i arbejdet; den ændrer dette, idet den gør det muligt og nødvendigt at stille helt nye opgaver, og at løse dem.

Holb.O. er en af dansk sprogvidenskabets største bedrifter, skabt ved fremragende organisation, ubønhørlig arbejdsmoral, stor lærdom - og så den pedantiske omhu som er nødvendig for alt ordbogsarbejde. Med Holb.O. får nordisk sprogforskning muligheder den ikke har haft før. Men altså også forpligtelsen til at stille sig nye opgaver.

Erik Hansen

Erik Hansen og Nana Riemann: Bibliografi over moderne dansk rigssprog 1850-1978. Gjellerup (1979) 94 s.

Det må hilses med stor tilfredshed at denne bibliografi er blevet udarbejdet. Det er et udmærket initiativ, og der er ydet et stort arbejde med at opspore og indexere meget materiale som her præsenteres overskueligt og samlet for første gang. Af gode enkeltheder må nævnes at bøger som behandler flere emneområder, men som ikke har emneregister er excerperet, således at de enkelte afsnit figurerer i deres respektive emnegrupper i bibliografien. Dette gælder endog for ubetitlede afsnit af bøger (exemplar herpå kan ses på side 25). Desuden medtages en del mindre meddelelser (ikke mindst fra tidsskriftet *Mål og Mæle*) som man sjældent finder i andre bibliografier. Alt i alt tror jeg at bibliografien kan blive til stor nytte for pædagoger og sprogforskere, og jeg håber at den jævnligt vil kunne udkomme i nye udgaver så den stadig kan være à jour. Jeg ser dog også gerne en ny udgave af den grund at jeg mener at der er en del at kritisere ved den foreliggende udgave.

Bibliografien (herefter Bomdri) medtager bøger, afhandlinger og artikler i bøger og tidsskrifter (men ikke i aviser) udkommet ca. 1850-1978. Der udelades principielt skolebøger, samt artikler i fag-, branche-, institutionsblade osv. Det må hilses med glæde at der medtages en del stencilerede tekster, bl.a. specialeafhandlinger fra danske universiteter og fra de utrykte bunker af tidsskriftet *Papir*. Langt det meste af det medtagne materiale er naturligvis på dansk, men der medtages skrifter på alle sprog, når de omfatter bibliografiens emne. I emnegruppe 16: Lærebøger i dansk for udlændinge, medtages også materiale bestående af grammofonplader eller lydband.

Der medtages litteratur om alle aspekter af dansk rigssprog, herunder bl.a. en del materiale om sprogbrugsanalyse, sprogpædagogik og -psykologi, lexikografi, og et stort afsnit med almindelige og specielle ordbøger. Det præciseres ikke hvad der skal forstås ved moderne dansk rigssprog, men det er vel sproget siden Holberg, da der medtages studier i bl.a. Sneedorffs og Blichers sprog; på den anden side kan man, når man blader bibliografien igennem,

få indtrykket af at det moderne begynder omkring 1850. Således er hverken Molbechs ordbog eller Videnskabernes Selskabs ordbog medtaget, skønt sidstnævnte først blev afsluttet i 1905, og bragte enkelte citater fra 2. halvdel af 1800tallet.

Det er ikke svært at pege på bøger og artikler som mangler i Bomdri. Jeg nævner nogle eksempler:

Kr. Mikkelsen: *Om det ny System i den danske Sproglære, 1902.*

H.G. Wivel: *Hjælpebog ..., 1904.*

T. Lundbeck: *Dansk Retskrivnings- og Fremmed-Ordbog, (ca. 1900).*

Poul Høybye: *En oversættelsesordbog* Blinkenberg, Thiele og Høybyes Dansk-fransk og fransk-dansk Ordbog - Danske opslagsværker, (hf.3), 1971, s. 299-324.

Andersen, Poul: *Om det finale r i Dansk*, - DSt 1965, s. 75-84. (dette indlæg er til dels foranlediget af en afhandling af H.A. Koefoed i forrige årg. af DSt som er medtaget i bomdri s. 12)

Magnússon, Haraldur & Erik Sønderholm: *Dönsk hljóðfræði, 1962.*

Der er bogstavelig talt ingen løbende bibliografier medtaget i bomdri. Den måske vigtigste bibliografi inden for nordisk filologi, nemlig *Bibliography of Scandinavian Philology* (i APhS) nævnes ganske vist, men mærkelig nok kun 1 hft. af den, nemlig bd. 29-30, 1961-69, part 1-2. Som den står her er denne post vanskelig at forstå; det kan være rimeligt nok at gøre opmærksom på at dette er det sidst udkomne hæfte, og at denne bibliografi således er meget forsinket, men dette forhold burde hellere have været angivet i rene ord. Desuden burde 1. bind, 1. årg. have været nævnt på samme måde som ved andre periodiske publikationer. Af andre løbende bibliografier som man savner kan f.eks. nævnes *Bulletin of Scandinavian Philology* 1-, 1970 - (Suppl. til APhS). - Den årlige bibliografi i *Svenskläraryörens Årsskrift* og i *Arkiv för Nordisk Filologi* (1882-1946) fortsat som *Litteraturkrönika*. - *MLA Bibliography* og *Linguistic Bibliography*, publ. by the Permanent International Committee of Linguists.

Modsat kan man undre sig over at den ganske vist udmærkede bog *Studier i Blichers E Bindstouw* af Anders Bjerrum et al. (1962) er medtaget i bibliografien over dansk rigssprog, når Ulla Albecks *Stil og Teknik i Blichers Noveller* (1942) ikke er det.

Systematikken »bygger på en traditionel grammatisk kategorisering, suppleret med visse ad hoc-grupper efter stoffets art.« Dette virker godt efter min mening. Der er ialt ca. 80 emnegrupper, grupperet i 16 afsnit. Ingen af emnegrupperne er så store at de bliver uoverskuelige, og som regel er indplaceringen i grupperne naturlig. Der er desuden en del dobbeltplaceringer. Jeg er dog stødt på enkelte fejl, hvoraf jeg nævner flg.: Aa. Hansens artikel om ODS i Danske opslagsværker burde ikke have været placeret i gr. 13.b »Almindelige Dansk / Danske Ordbøger«, men kun i gr. 13.a »Leksikografi«, hvor den ganske vist også figurerer. Det samme gælder for P. Lindegård Hjorths *Vejledning i brug af ODS*. - J.P. Johansen: *De eksakte fags encyclopædi og terminologi* hører ikke til i gr. 1.d »Grammatisk Terminologi«, men i 13.e.2 »Naturfag, Medicin« (Der er flere fejlplaceringer i gr. 1.d.)

Dog burde der under hovedgruppe 2. »Fonetik, udtale« have været oprettet en »i almindelighed«-gruppe; nu hedder den første undergruppe »Tryk«. Her optræder en del værker som ganske vist hovedsagelig omhandler tryk, men også en del som er meget bredere i deres emne, f.eks. Aage Hansen: *Den lydige udvikling i dansk ...* T. Voss: *Forstå hvis I kan*. Liste over narkoman-slangord, er placeret i gr. 13 b, »Almindelige Dansk / Danske ordbøger« men hører vel til i gr. 13 d. »Slang- og Argotordbøger«. Det er iøvrigt en avisartikel, og dermed et eksempel på at avisstof kan være medtaget skønt avisartikler principielt udelades.

Der er intet register. Man må også nok sige at da der er nogle af forfatterne som har klossalt mange numre med, ville et *fuldstændigt* forfatterregister måske ikke være umagen værd, undtagen hvis man ville ofre medtagelsen af (forkortede) titler på de numre der henvises til.

Et emneregister ville heller ikke være af vejen, især når man betænker at Bomdri iflg. sit omslag henvender sig til biblioteker og sprogpædagoger, ikke blot til sprogforskere.

Det virker helt tilfældigt hvilke udgaver der medtages, og om der anføres udgavebetegnelser eller ej. F.eks. nævnes der ingen udgavebetegnelse for J.Bang: *Fremmedordbog*, der gives blot årstallet 1971. Det er imidlertid 10.reviderede udgave. For S.Brüel: *Gyldendals Fremmedordbog*, der figurerer på samme side (73) i Bomdri oplyses at det drejer sig om »7.rev.udg., 2.opl. med tilføjelser, 1977«. A.Karker: *Synonymordbogen* nævnes kun med 6.udg. 1976, skønt første udgave 1957 havde et interessant forsøg på at adskille »egentlige« synonymymer fra de øvrige, jf. Aage Hansens anmeldelse i DSt 1958. R.L. Collison: *Dictionaries of English and Foreign languages*. 2.ed., revised and enlarged, 1971, nævnes ikke, kun første udgaven. P.Diderichsen: *EDG*. Kun førsteudgaven (1946) nævnes, men 2. og 3. udg. er begge omarbejdet i nogen grad og 3.udg. 1962 burde i hvert fald have været nævnt. T. Vogel-Jørgensen: *Bevinede ord*, 4.udg. 1955 nævnes, men en 5. udvidet udgave kom i 1963 og burde have været nævnt i stedet for 4.udg. I masser af tilfælde anføres ingen udgavebetegnelse skønt årstallet, for kenderen, afslører at det drejer sig om en senere udgave eller oplag. Dette er forvirrende, for man kan aldrig regne med at oplysningerne i denne bibliografi er konsekvente på dette punkt. Udgavebetegnelse og udgivelsesår bør altid følges ad. *Uændrede* oplag, optryk, eller hvordan nu forlagets betegnelse kan være, skal i almindelighed ikke nævnes. Hvis man vil gøre det korrekt i en fagbibliografi, optager man sidste udgave, dvs. sidste ændrede version, f.eks. 3. ændrede udg. 1934, og nævner også hvornår 1.udg. kom. Det det gælder om er at hjælpe brugerne af bibliografien med oplysninger om de udgaver som han skal støtte sig til, og det vil i almindelighed være sidste udgave. Hvis man ønsker at fremhæve andre udgaver bør man nævne disses fortrin.

Hvis det skal være rigtig godt må bibliografen sammenligne de forskellige udgaver og oplag for at konstatere om teksten er ændret, idet forlagenes betegnelser ikke er lige konsekvente.

Et eksempel på at dette ikke er sket fås s.6. Her optages to fonetikker af P.Andersen. Den ene hedder *Dansk Fonetik* og findes i Nordisk Lærebog for Talepædagoger bd.1, 1954. Den anden har L.Hjelmlev som medforfatter, bærer titlen: *Fonetik* og er udgivet i 1.-4.opl. 1954-67. Man må tro at der er tale om to forskellige værker, men det drejer sig faktisk om det samme *værk*, idet såvel Poul Andersens som L. Hjelmlev fonetik-afsnit i lærebogen også er udkommet som særtryk.

Iflg. bibliografiens afsnit om semantik s.44 har P. Diderichsen skrevet både et værk med titlen *Betydningsproblemer*, 1954, og et med titlen *Semantiske problemer*, 1953, foruden det mere kendte *Semantiske problemer i logik og lingvistik*, som er trykt i Nordisk Sommer-Universitet 1953, udg. 1954.

Hvis man ser efter i Paul Diderichsen-bibliografien i *Helhed og struktur*, 1966, finder man ingen bøger af PD med de førstnævnte titler. Man finder ganske vist som nr. 120 et indlæg »Svar på Anders Wedbergs Kritiska reflexioner...«, som skal findes på s.46-53 i et stencileret referat med titlen »Semantiske problemer«. Hvis man læser i »Semantiske problemer i logik og lingvistik« (ikke: »...i lingvistik og logik«, som Bomdri skriver), som er optrykt i *Helhed og struktur*, finder man her s.216 en note der oplyser at der eksisterer et stencileret referat af Nordisk Sommer-Universitets kreds 5B 1953, som udsendtes under titlen »Betyd-

ningsproblemer«, redigeret af Mogens Blegvad. Mon det er dette hæfte der i Bomdri figureer under P. Diderichsens navn? Hvis der faktisk eksisterer to selvstændige skrifter af P. Diderichsen, som bare ikke har kunnet verificeres i Diderichsen-bibliografien, så burde Bomdri have hjulpet os med nogle supplerende oplysninger om disse skrifter. Hvis de ikke eksisterer i virkeligheden er det sjusk.

Der er andre »spøgelser« i Bomdri. S.9 figurerer S. Bløndal: *Tonegangen i Dansk Rigsmål*, 1936. Dette skrift har jeg ikke kunnet finde i nogen anden bibliografi eller bibliotekskatalog, heller ikke i den »ritskrå« som er publiceret i Sigfús Bløndal: *Bókavörður*, 1962.

S. 8 nævnes om O. Jespersen: *Det danske stød og urnordisk synkope*, opr. i ANF 1912, at den kom i et »ændret optryk 1932«. Det nævnes imidlertid ikke hvor dette optryk er udgivet, og det fremgår aldeles ikke at det er identisk med den følgende post i bomdri, O. Jespersen: *Mere om det danske stød*. - Tanker og Studier, 1932.

Det hænder at der ved uklare eller lidet sigende titler anføres en oplysende note, men dette gøres langt fra ofte nok til at brugeren kan siges at være godt hjulpen. Et par eksempler skal gives. På s.72 findes L. Jacobsen: *Små kritiske Kapitler omkring en stor ukritisk Ordbog*. - Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab, 1960. Hvis man slår efter i tidsskriftet viser det sig at være Ibsen-ordbogen der er emnet for afhandlingen. - På samme side findes N.Haislund: *Noter til et Diagram* = Danica, 1964. Men hvilket diagram? Hvis man ser efter i Danica vil man se at Haislunds afhandling diskuterer slangs placering i et diagram der illustrerer ordstoffet i *Shorter Oxford Dictionary*. (Denne afhandling burde vel også have været biplaceret i gr.4.e. »slang, Argot«). Man kan anke over det modsatte i følgende eksempel. A. Duekilde: *Om retningslinierne for arbejdet på nogle supplementsbind til Ordbog over det danske Sprog*. - MM. nr. 3, 1976 s.8-12. På dette sted i MM findes ganske vist en artikel der omhandler ODS-supplementet, men den har flg.titel: »Demonstration om ordbogens sproghistorie«, og det som Bomdri anfører som titel findes slet ikke nævnt, heller ikke som undertitel eller rubrik. Her er vel sket det at den forklarende note ved en fejltagelse har erstattet titlen.

Der gives ingen sidetal for P. Lindegård Hjorths afhandling i *Danica*, men nok ved andre af Danica-afhandlingerne (s.89). - Aa. Hansens artikel i Danske opslagsværker er medtaget både i gr. 13a og 13b, men sidetallene er kun oplyst i det ene tilfælde. Det virker fuldstændig tilfældigt om der anføres sidetal for afsnit i tidsskrifter og bøger eller ej. - P. Skautrup: DSH anføres som »I-IV + reg.bd., 1944ff. »Årstallene burde have været 1944-70. MM (s.2). - O. Jespersen: *Sprogets logik* har intet årstal på s.2 (men nok på s.38 hvor den også figurerer). -

Gr. 1b »Tidsskrifter« er særlig forvirrende: Af *Acta Jutlandica* ER kun noteret I-III, 1929-31, men tidsskriftet eksisterer stadig. *Acta Linguistica* nævnes som I-VIII, 1939-60, men *Acta Linguistica Hafniensia* er ikke nævnt. *Bulletin du Cercle linguistique de Copenhague* er ikke medtaget. Og hvorfor er f.eks. ikke *Nordic Journal of Linguistics*, 1978 - og *Nordic Linguistic Bulletin*, 1977 - medtaget når f.eks. *Studia Linguistica*, 1947ff er med.

Der er ingen særlig grund til at fordele *Danske Folkemaal* på to poster i bibliografien 1927ff og 1955ff). Desuden ser det ud som om tidsskriftet fra 1955 er udgivet af Institut for Dansk Dialektforskning, men det skete først fra bd.18, 1961. Hvorfor er generalregistret til *Danske Folkemaal* årg. 1-20, 1977, ikke med, når det tilsvarende register til *Danske Studier* er medtaget.

Derimod kunne der være grund til at opløse det tidsskrift som i Bomdri kaldes »Nordisk Tidsskrift for Filologi og Pædagogik, 1860-1922« i: *Tidsskrift for Philologi og Pædagogik, 1860-1873* og *Nordisk Tidsskrift for Filologi, 1874-1922*.

Nordisk Tidskrift (i Bomdri stavet med to s'er) *för Vetenskap, Konst och Industri* udkommer stadigvæk, men det anføres med årstallene 1878-1959. Tilsvarende for *Nordisk Tidskrift for Tale og Stemme*, der anføres med årstallene 1936-63.

Forfatterne til de enkelte numre i Bomdri anføres ikke med fuldt fornavn, kun med initial. Jeg foretrækker at der anvendes den fulde form af navnet, hvis forfatteren selv gør det på sine skrifter. Jeg foretrækker også at teksternes anvendelse af små og store bogstaver følges; i Bomdri skrives de mere betydende ord med stort begyndelsesbogstav, f.eks. »Forstår Vi Hinandens Sprog?« (s. 70).

Det ser således (iflg. Bomdri s.45) ud som om det er den samme V. Sørensen der i 1968 har afleveret et speciale om semantik til Århus Universitet, og i 1974 har skrevet om *Sprogets vurderinger* til Det danske Akademi 1967-74: En bog om sproget.

Bomdri er beskedent, men pænt udstyret. Den er nedfotograferet efter maskinskrift, men tydelig, og i funktionel layout. Bogen er ganske vist også grafisk tilrettelagt af Erik Ellegaard Frederiksen. Man kunne savne klummetitler.

Mange af de anker som jeg har fremført kunne have været forebygget uden nævneværdigt besvær hvis bibliograferne inden arbejdets start - evt. på grundlag af en pilotregistrering - havde gennemtænkt projektet også ud fra en mere formelt bibliografisk synsvinkel og havde nedskrevet detaljerede konsekvente regler for det bibliografiske arbejde, samt havde satset på en bedre udnyttelse af eksisterende bibliografier som et supplement til den nødvendige førstehåndsgennemgang af selve skrifterne.

Svend Bruhns

Bo Jacobsen: De højere uddannelser mellem teknologi og humanisme. En uddannelsessociologisk analyse. Bibliotek Rhodos, København 1981.382 pp.

Bo Jacobsens bog er et ambitiøst forsøg på at sammentænke analyser på fire niveauer. I stikord drejer det sig om forholdet mellem 1. videnskabelig virksomhed, 2. universitetets styrelsesforhold og uddannelsernes opbygning, 3. de studerendes møde med faget i undervisningssituationen og 4. konsekvenserne heraf for deres måde at tænke på. Det kan synes en stor mundfuld at gabe over, men man bør være forfatteren taknemmelig for at han overhovedet har lukket munden op. Vi har alle en fornemmelse af, at der er en eller anden sammenhæng.

Den sammenhæng BJ ser, er af strukturel karakter. Straks i det første kapitel præsenteres forfatterens matrix: De fire niveauer lader sig analysere med udgangspunkt i begrebsparret »løs og fast struktur«. Denne modsætning raffineres så i kapitel 2, idet analoge modsætninger opsøges hos videnskabshistorikeren Thomas S. Kuhn, hos uddannelsessociologen Basil Bernstein, hos sociologen Max Weber (bureaukratiteorien) og hos psykologen Kurt Lewin.

Dette er ren teori. Men teoriudviklingen »støttes« (se videre nedenfor) af en empirisk undersøgelse: Objektive data fås ved observation af undervisning i dansk og på lægestudiet ved Københavns Universitet, mens en interviewundersøgelse af studerende fra samme fag der er ca. midtvejs i studiet giver en mængde subjektive data.

Disse data suppleret med hvad BJ har kunnet skrabe sammen af skriftligt materiale om studierne indretning, udnyttes så i en gennemgående modstilling af danskfaget og medicinstudiet på det administrative, det interaktionelle og det individuelle niveau.

På det første niveau studeres eksempelvis tidsstrukturer, disciplinafgrænsning, studieplans opbygning (hvor meget overlades til hold og lærer, hvor meget er fastlagt på forhånd?).

På det andet niveau behandles de forskellige undervisningsformer og deres virkning på tale- og aktivitetsfordeling og den sociale rollefordeling i undervisningen (hvad er en god lærer?). Endelig forsøger BJ på det tredje niveau at indkredse hvilke konsekvenser et dansk-studium henholdsvis et medicinstudium har for den studerendes måde at tænke på.

Dermed er fremlæggelsen af resultater fra den empiriske undersøgelse slut. I et diskuterende kapitel 8 sættes da fokus på mere omfattende sammenhænge. Eksempelvis spørges der til videnskabsfagets og uddannelsens placering i samfundet: Kan vi undvære danskfaget?

Kapitel 9 indeholder en alment formuleret opsummering af undersøgelsen.

Umiddelbart antyder dette referat vel at bogen er perifer for *Danske Studiers* læsere, alene ved sit anlæg. Bogen handler kun tilfældigvis om faget dansk, projektet er at opstille en almen teori om løse og faste strukturer i de højere uddannelser. Imidlertid er undersøgelsens bevisførelse af en sådan art, at man som ansat i faget dansk ikke kan nøjes med blot at følge dette projekt med akademisk interesse. En bog der på videnskabelig basis, dvs. med ubønhørlig logik, konkluderer at der for danskfaget er siger og skriver tre muligheder:

1. »at den nuværende tilstand præget af indholdskrise, paradigmekamp m.v. fortsætter« (s.336). Det mener BJ ikke er sandsynligt.
2. »at (et) levedygtigt paradigme opstår inden for den marxistisk orienterede faggruppering ... og bemægtiger sig størstedelen af faget.« (samme sted) BJ tvivler på at det er muligt.
3. »at faget udtørres økonomisk og på anden måde i kraft af sin manglende legitimitet over for et stadig mere ikke-humanistisk, teknisk-utilitaristisk og materielt indstillet samfund«.

BJ konkluderer:

»Af de tre opregnede muligheder for fagets fremtid må, omend den første ikke er helt umulig, de to sidste holdes for de mest sandsynlige.« (s.337). - Sådan en bog kan vi ikke sidde overhørig. BJ har foreløst os skriften på væggen.

For så vidt hans undersøgelse faktisk afgiver grundlag for hans påstande.

Spekulativ strukturalisme, et signalement.

Min kritik af BJs undersøgelse bygger på en indledende identifikation af hans videnskabs-teoretiske position. For så vidt denne er gennemtænkt og udmøntes sammenhængende på alle undersøgelsens niveauer vil kritik ramme hele anlægget. Tages kritikken til følge falder bygningen følgelig sammen.

Jeg påstår, at BJ er strukturalist.

Det kan bevises så meget desto lettere som BJ er medforfatter til en bog om videnskabs-teori (Jacobsen m.fl., 1979), hvori det om »strukturalisme« bl.a. hedder:

»Hvis det er rigtigt, at f.eks. mennesker eller institutioner er dannet på denne måde - som strukturelle helheder - så bliver strukturanalyserne en vigtig opgave for videnskaben. De vil da kunne tilvejebringe en forklarende orden blandt en lang række enkeltfænomener, der ellers ser usammenhængende ud. De kan vise, hvorledes delene afhænger af helheden. Samtidig vil de kunne påvise, hvordan strukturen sætter nogle bestemte grænser for, hvad der kan være eller ikke være inden for helheden. De kan forklare, hvorledes visse ting kan lade sig gøre, og andre ikke kan lade sig gøre inden for en bestemt struktur«.

Jacobsen m.fl., 1979, s. 151

I »De højere uddannelser mellem teknologi og humanisme« formulerer Bo Jacobsen sit ståsted i flg.ord:

»(i) De objekter og fænomener, vi perciperer i den sociokulturelle virkelighed, fremtræder oftest umiddelbart isoleret for os. I virkeligheden er fænomenerne og objekterne dog knyttet sammen. Skjult for dagligdagens øje indgår de i netværk af sammenhænge, der udgør strukturelle helheder.

(ii) Det er en opgave for videnskaben at afdække disse sammenhænge og strukturelle helheder og at fremstille dem på synlig vis. Der er i vor tid et akut behov for forskning af denne karakter. Det moderne vestlige menneskes verden fremstår som en fragmenteret verden bestående af ikke-relaterede enheder.

(...)

Strukturanalyserne kan fremdrage de skjulte sammenhænge, de kan tilvejebringe en forklarende orden blandt tilsyneladende usammenhængende, isolerede fænomener, det er disse analysers betydning«.

s.24 og s.25

Jeg har trukket disse to udførlige citater frem fordi de

1. klassificerer Bo Jacobsen med Bo Jacobsens egne ord som strukturalist
2. viser hvilken uhyre betydning Bo Jacobsen tillægger videnskaben og
3. illustrerer hvori denne betydning ligger: Videnskaben fremstiller en sammenhæng som »dagligdagens øje« ikke ser.

Strukturalisten og erkendelsesprocessen

Min kritik af strukturalismen som ståsted har tre hovedpunkter:

- I strukturalisterne har et problematisk forhold til erkendelsesprocessen hvoraf følger et uafklaret forhold til empiri
- II strukturalismen har et problematisk forhold til historien
- III strukturalismen har et problematisk subjekt-begreb

Disse tre punkter mener jeg er ømme for enhver strukturalist. Derudover vil jeg diskutere en række metodiske problemer som er specifikke for BJs undersøgelse.

Punkt 3. ovenfor aktualiserer et problem:

Hvilken kikkert sætter man for »dagligdagens øje« for at få indsigt?

I artiklen »Humaniora i støbeskeen«, et af de få faghistoriske bidrag BJ har medtaget i sin referenceliste, stiller Aage Henriksen det som et krav til den videnskabelige dialog mellem forskellige retninger inden for humaniora at videnskabsmanden refleksivt må inddrage sit eget jeg i synsfeltet. (Henriksen, 1977, s.23). Den viden som videnskaben producerer produceres af og i en videnskabsmand. Hvis ikke denne produktionsproces skal henstå som ren mystik eller himmelsk åbenbaring må der gøres rede for den.

Bo Jacobsen har åbenbart læst Henriksens artikel, men han gør faktisk ikke rede for hvorfra begreberne »løs« og »fast struktur« kommer. Overskriften på kapitel 1's første afsnit

- hvor begrebsparret introduceres - lyder : »En central modsætning i de højere uddannelser«. **Modsatningen er åbenbart født central.**

Den indlysende centrale modsætning kan bruges til at nå om bag »diskussionernes overfladeplan«. Der finder man en »nøgle« mærkværdigvis i form af »en dimension«, som »søger at indfange« den sande struktur. Og det er samme løse og faste struktur der er både nøgle og dimension.

Al denne røgelse fungerer i bogens disposition som iscenesættelse af BJs originalitet. Til trods for begrebsparrets så åbenlyse relevans for uddannelsessociologien nævnes der ikke nogen forgængere inden for løs-fast-forskningen. De kommer til gengæld væltende ind fra nabovidenskaberne i kapitel 2.

Vi må forstå det sådan, at inspirationen førte den med ét slag indsigtsfulde forsker til et bibliotek, hvor han kunne støvsuge hylderne for passende struktur-teorier :

»Ved udvælgelsen af teorier har det været et kriterium, at teorierne skulle være forenelige med den form for strukturel helhedstænkning, der er lagt op til i dette arbejde, at de skulle bidrage med en mærkbar forståelsesudvidelse, samt at de om muligt skulle rumme både en strukturel og en genetisk dimension.« s.35

Kuhns teori om paradigmeskift og normalvidenskab, Bernsteins »teoriudkast« om den kulturelle transmissions koder, Lewins teori om grænsefasthed og Max Webers om bureaukratiet opfylder kriterierne :

»Hen ad vejen skitseres også brobygningen mellem og integrationen af de fire teorier, selv om de først i næste kapitel (kapitel 3,FG) fremstilles i en samlet tentativ model« (s.36)

Den tentative model er de problemformuleringer som udgør kapitel 3.

Brobygningen mellem forskellige teorier er nu ikke bare et spørgsmål om sproglig harmonisering. Det løber i hvert fald mig koldt ned ad ryggraden, når jeg først får den oplysning, at »Lewin fremstiller den svagtbegavede som en, der adskiller sig fra andre børn ved høj rigiditet, høj grænsetykkelse« (s.94) for derefter lidt senere at skulle se »høj grænsefasthed mellem regionerne« som karakteristisk for den faste personlighedsstruktur, som igen er konsekvensen af en faststruktureret uddannelse.

Medicin-studiet er en fast struktureret uddannelse og Bo Jacobsen mener også at kunne vise at medicineren er faststruktureret. Er alle læger da svagtbegavede børn?

Det mener BJ vist ikke, men det kommer til at se ud som om han mener det, fordi han ubeset overtager en teori med een bestemt erkendelsesinteresse for at anvende den til sine egne formål. I det hele taget savner jeg en diskussion af de udnyttede teoriers gyldighedsområde. I mangel heraf kan man kun bemærke at Københavns Universitet ikke er noget typisk Webersk bureaukrati, hvorfor BJ må fortolke på bureaukratiteorien for at få den til at gælde (s.78 f.). Men var det ikke muligt at undersøge om Webers teori passer i stedet for frejdigt at hævde det?

Strukturalismens empiri

Denne københavnske harmoniforvirring opstår undervejs til den empiriske undersøgelse.

For en forsker der så at sige har indsigten på forhånd må en empirisk undersøgelse naturligvis have ringe selvstændig værdi :

»En egentlig empirisk gennemprøvnig (af BJs teori, FG) ville betyde ganske omfattende historiske og komparative undersøgelser af forskellige højere uddannelsessystemer.« (s. 107)

Og det kan enhver jo se der ikke kan blive tale om, så den faktisk udførte empiri har ikke karakter af »efterprøvnig«. Undersøgelsen skal primært »tjene den videre teoriudvikling«, sekundært» tilbageføre til samtiden en aktuel og teoretisk forankret beskrivelse og forståelse af aktuelle forhold i danske løse og faste uddannelsesstrukturer.« (s. 108)

På den ene side kan teorien ikke (endnu) efterprøves på virkeligheden, på den anden side »ligger (der) heri en fare for blot at få selvbekræftelse og ikke tilstrækkeligt modspil fra det empiriske materiale.« (s. 109)

Det problem løser Bo Jacobsen ved et både og:

»Det empiriske materiale vil blive opdelt og organiseret, så det belyser de teoridele og teori-spørgsmål, det er vigtigt at få belyst, men der vil også blive lagt vægt på at fremstille de empiriske fund i samlede helheder.« (s. 109)

BJ tildeler dermed den empiriske konfrontation med virkeligheden mindre falsificerende kraft end man f.eks. gør det i traditionel positivistisk forskning. Alligevel spørger positivismens idealer (som det også ses i citatet ovf.) så meget at BJ forsøger at opfylde traditionelle krav om validitet og repræsentativitet (s. 113 og s. 125 f).

Men repræsentativ for hvad?

»I danskstudiet foretoges udvælgelsen (af hvilken undervisning observatørerne skulle overvære) i samarbejde med institutbestyreren. Under en gennemgang af undervisningstilbudene afmærkedes de, der kunne siges at være *typiske for den nyere undervisning i danskstudiet*«. »I danskstudiet fulgtes fire undervisningshold, hver fem observationsgange (å 2-3 timer).« (s. 112) (min udhævning).

På basis af fire andendels hold og en interview-undersøgelse, hvis gehalt jeg kommer tilbage til, udtaler Bo Jacobsen sig om »De højere uddannelser mellem teknologi og humanisme«. På basis af to psykologistuderendes rapporter fra »syv forelæsninger, fem eksaminatorier, fire øvelser og to »kollokvier«« (s. 112) karakteriseres lægestudiet ved Københavns Universitet.

Selv på BJs egne præmisser - »empiri som støtte for teoriudviklingen« - må undersøgelsen karakteriseres som spinkel. Værre bliver det naturligvis hvis man - som jeg - mener empiri bør være et spændende sammenstød mellem fordom og »virkelighed«. Der er udvalgt skævt, de observerende er endog selv humanister (hvorfor de f.eks. ikke kan observere i medicinstudiet på samme måde som i dansk-studiet) og der er indskudt et unødvendigt led mellem observatørerne og læseren nl. en undersøgelsesleder.

Hvis BJ havde gengivet egne indtryk fra et antal undervisningssituationer i de to fag med den vægt indtryk nu engang har som illustrationsmateriale, havde jeg ikke haft noget at indvende. Men her fremstilles observationerne som dækkende og de udnyttes i udarbejdelsen af en almen teori for et ganske stort og varieret udsnit af »virkeligheden«. Men hvis ikke »virkeligheden« kan falsificere i det mindste elementer i teoriudviklingen, hvordan kan man så være sikker på at BJ i det hele taget har ret i alt det han hævder om f.eks. danskstudiet?

Her er vi fremme ved det grundlæggende fællestræk for spekulativt strukturalistiske arbejder. Den »interne« teoriudvikling er rent logisk uden rekurrens til andet end anekdotiske eksempler, når det går højt til andres teorier. Og empirien er ikke en operationalisering af de udarbejdede kategorier (for de er rent analytiske), men har karakter af en »jordbundsprøve«

til illustration af forudsigelser ud fra teorien. På denne måde bliver spekulativ strukturalisme til selv bærende ideologi.

Det strukturalistiske subjekt

Hvad er det så BJ vil vise?

»Sammenfattende kan vi nu opstille som *hypotese B*: *En fast struktureret uddannelse vil danne mennesketyper karakteriseret ved 1. kraftig adskillelse mellem forskellige fag, discipliner og specialer, 2. kraftig adskillelse mellem de forskellige livsområder og 3. disposition for vertikale sociale relationer. En løst struktureret uddannelse vil danne mennesketyper karakteriseret ved 1. ringe adskillelse mellem forskellige fag, discipliner og specialer, 2. ringe adskillelse mellem de forskellige livsområder og 3. disposition for horisontale relationer.*« (s. 102)

Det dumme spørgsmål til alle de nævnte adjektiver er selvfølgelig: Hvilken norm er implicit til stede her? Hvor kraftig skal en adskillelse være for at være »kraftig«? Er skellet mellem danskstudiets discipliner pragmatisk analyse og nydansk kraftigt nok? (Hansen, 1981 synes at mene at det er kraftigt).

Og hvor kraftig skal adskillelsen mellem livsområderne være? Må lægen f.eks. gå i seng med sygeplejersken uden for arbejdstid? (Nu vi er ved de horisontale relationer). Men indsigten, det der gør videnskab til svaret på »et akut behov«, består altså i, at en række nummererede egenskaber kun optræder sammen. For så vidt disse egenskaber findes på forskellige niveauer kan man tale om at en sammenhæng er afsløret. Ifølge BJ er danskstuderende således præget af fagets paradigmekrise, studiets polycentriske, holistiske relationelle opbygning (»hvor hvert af de vigtigste fag tilføjer en egen dimension, men samtidigt i relation med de andre fag kommer til at udgøre en dannelsesmæssig helhed« s.317), den tidsmæssige bredde (som muliggør fordybelse) og den lave præcision. Og det mest opsigtsvækkende:

»De lægestuderende tænkte næsten udelukkende additivt, de opererede med diskrete entiteter. De danskstuderende derimod udviste mange eksempler på relationel tænkning, dvs. de befattede sig med at knytte sammenhænge« (s.319).

Det lyder opmuntrende, det *er* opmuntrende! De studerende »befatter sig med« selv at producere den sammenhæng som faget så øjensynligt mangler. (»Indholdet i (dansk, psykologi, pædagogik eller andre paradigmebløde videnskaber) er jo så evident blevet kampterræn for konkurrerende paradigmekandidater« står der på s.351).

Den just citerede konklusion bygger på en sproglig analyse af svar fra interviewundersøgelsen. Analysen består i at reducere ytringer til propositioner og konjunktioner. Når propositionerne derefter erstattes af tomme variable kan man se ytringens logisk-semantiske struktur i konjunktionerne.

Tror Bo Jacobsen. Han får sætningen af typen »X og W fordi Z« men også sætninger med eksplikativ karakter indledt af »dvs.«. En sådan sætning er åbenbart særlig fin for den bliver *fortolket* som et eksempel på en logisk implikation. Andre kunne måske finde på at mene, at eksplicationer er et udtryk for manglende planlægning: En person der er nødt til at eksplicite sine intentioner skulle måske have startet med det der nu står i eksplicationen.

Det verbatim udskevne eksempel på analyseproceduren som BJ giver er (der svares på spørgsmålet: »Hvad forstår du ved en god lærer?«): »Det er en lærer som kommunikerer

godt med sine elever og *det vil sige*, at han er i stand til enten at hæve klassen op på sit eget niveau eller også gå ned på elevernes niveau...« hvilket reduceres formelt-semantic til: »x implicerer (y eller z)« og tælles som en implikationsrelation.

Derimod tolkes medicinersvaret: »En der kan dels give indtryk af hvad der er eksamens-relevant, klinikrelevant og hvad der er krydderi og så skal en god lærer kunne aktivere folk på en naturlig måde...« som typisk additiv tænkning i grundformen: »x og y og ...« (s.277).

Der foregår her en reduktion af ytringer til formelle strukturer, men spillereglerne for den er ukendte og bevskraften følgelig tvivlsom. (I Engberg-Pedersen og Gregersen, 1976 findes en kritik af Basil Bernsteins lignende analyser).

Nu er det klart, at de adspurgte netop har oplevet forskellige lærertyper, her *tror* jeg i det mindste BJ har ganske ret: Medicinernes lærere har ikke i almindelighed det forhold til de studerende som en hel del (men ikke alle) lærere på danskfagets 2.-del har til »deres« studerende. Hvis vi altså akcepterer, at de interviewede udtrykker forskellige holdninger er det ikke samme indhold der organiseres i svarene. Man kan derfor ikke på grundlag af disse svar slutte noget om tænkningens struktur uden at have en teori om, hvordan samspillet mellem kognitiv struktur og kognitiv substans kommer sprogligt til udtryk. Visse problemer løses, på grund af deres velkendthed eller blot deres plausibilitet, nemmere end andre selv om det er »samme kognitive struktur« der skulle aktiveres (Hermann og Gregersen, 1978, s.38ff).

Bo Jacobsen synes end ikke at have gjort sig klart, at der her er et problem: Der er i referencelisten ikke een eneste henvisning til litteratur inden for området kognitiv psykologi.

Metodiske problemer

Det der analyseres er et udsnit af et udsnit af 2. dels dansk-studerende i 1975s svar på spørgsmålet: »Hvad forstår du ved« en god lærer?»«

Der er altså tale om, at man først operationaliserer de højere uddannelser som dansk- og medicinstudiet. Dernæst operationaliseres danskstudiet til at være en række skriftlige oplysninger af typen studieplan og bekendtgørelse for humanistiske eksaminer og personelt til at være alle 2.delsstuderende immatrikuleret i 1971 og 1972. Så repræsenteredes disse i alt 114 personer ned til 20 (tyve) interviewpersoner af hvis svar Bo Jacobsen valgte at skrive 1 (et) ud. Dette materiale (20 svar fra dansk, 20 medicinske) analyseredes sprogligt ved bl.a. at tælle udtrykket »øh«s forekomstal. I betragtning af at udtrykket »øh«s hyppighed er en simpel funktion af den valgte udskrivningsteknik, navnlig dens konsistens, måtte det være rimeligt, at vi fik noget at vide om hvilken udskrivningskonvention BJ har fulgt. Ikke et ord får vi. Og på basis af optællinger som disse slutter så BJ, at den centrale modsætning mellem løs og fast struktur slår igennem i de studerendes måde at tænke på.

I øvrigt: Selv om så de danskstuderende sagde »ikke?« for hveranden sætning, ville det ikke vise noget som helst andet end at denne udprægede mode-indikator gav det og det udslag dengang. Mig bekendt kan man ikke finde nogen sprogforsker der for alvor vil hævde at det efterstillede »ikke?« kun betyder det BJ tror:

»Når man siger »ikke?« kontrollerer man, at de andre følger med i samtalen, og at de akcepterer det, man siger.« (s.272)

Hvis det var rigtigt, skulle der svares på et »ikke?« hver gang det blev sagt. Og det bliver der jo ikke, vel?

Interviewmaterialet giver oplysninger om de studerendes oplevelse af studieforholdene. Disse »subjektive« data supplerer BJ med den såkaldte observationsanalyseres objektive data.

Det er meget besværligt at bedømme observationernes validitet sådan som de indgår i tekstens løbende ræsonnement. Vi får at vide at »efter nogen træning viste det sig muligt at rekonstruere ganske lange forløb på basis af enkelte stikord, men en forudsætning var, at renskrivningen skete meget hurtigt efter undervisningen« (s.117), men vi får ikke at vide, i hvor mange tilfælde denne forudsætning er opfyldt.

Det har en vis betydning, når vi på s. 206 får serveret en lærers udsagn med et indledende anførelsestegn og isprængt adskillige prikker. Hvad betyder det? Har vedkommende sagt ordret det her (evt. med pauser der hvor der er prikker)? Eller er prikkerne de ord der ikke kom med, da observatøren efter timen skulle skrive replikken ned udelukkende på basis af sine stikord? På s. 206 bruges en ganske usammenhængende og umulig ytring som eksempel på at en lærer bruger sin position til at oparbejde en, som BJ udtrykker det »autoritetspræget (af og til karismatisk præget) relation« (s. 205) til eleverne. Da der er flere trykfejl i bogen (s.107, s. 138, s.207, s.221, s.269, s.308 og s.343) kan man ikke føle sig sikker på at det manglende anførelsestegn efter ytringen angiver, at der er tale om en rekonstruktion (som i givet fald ville være værdiløs som eksemplificering), eller der bare er tale om en korrekturfejl.

Hvad skal man i den situation stille op med forfatterens beroligende:

»Alt i alt kan dog siges, at i en undersøgelse som denne, hvor det udforskede felt i høj grad er ukendt, er den valgte metode overlegen i forhold til andre metoder.« (s.118)

Eller hvad med:

»Hvad angår danskstudiet er det hovedindtrykket, at de udvalgte undervisningssituationer er typiske for den nyere undervisning i danskstudiet.« (s.113 f)

»Typiske«?! Jamen manden har jo ikke set andet? Undskyld: BJ selv har slet ikke set nogen undervisning overhovedet, hans underleverandører er det, som ikke har set andet end undervisning som *udvalgte* som »typisk for den nyere undervisning«.

Strukturalisme og historie

Undersøgelsen er fra 1975. Skulle der være noget særligt ved 1975? I bakspejlet kan vi se 1975 som særligt. Det var et år uden adgangsbegrænsning, det var det år SU blev lavet om til banklån, men nedskæringer af den nu kendte størrelsesorden var kun en fjern trussel.

De 2.-delsstuderende der i 1975 havde en »integration« bag sig - og dem er der flere af blandt de interviewede - var blevet undervist af fastansatte lærere og undervisningsassistent-morakkere, som idealistisk ofrede privatliv og helbred på det progressive RUC-på-KU's alter (Bondebjerg m.fl., 1974).

Forholdene er ikke de samme nu, integrations- og 2.dels-emnerne er ikke de samme nu og undervisning opfattes klarere som et lønarbejde.

Alt dette dementerer, at 1975 er et typisk år, velegnet som billede af danskstudiet nu. Men det kan en ahistorisk opstilling af abstrakte modsætninger mellem humaniora og teknokrati ikke opfangne. Det særlige, det historisk tilfældige renses ikke engang væk - der ses simpelt hen bort fra det.

I en så almen fremstilling er der ikke plads til et socialt bestemt individ, som er determineret af andre kræfter end de strukturer i uddannelsessystemet som er til diskussion i bogen. Det giver sig forbløffende udslag: BJ konkluderer et ellers spændende afsnit om begreber

som »lidelse« og »undertrykkelse« (begreber der strengt taget virker fremmede for den videnskabsteoretiske position BJ har valgt):

»Mens lægestudiets mange fag, eksaminer, tids- og pensumkrav, regler og obligatoriske kedsomhed lægger sine mange kasser ned over folk og bestemmer tilværelsen for den enkelte, så er danskstudiet formentlig præget af for stor opløsthed. Måske det er fraværet af en struktur, der ville muliggøre fælles, forpligtende og betydningsfulde aktiviteter, der karakteriserer danskstudiets elendighed.« (s.341).

Her gik jeg og troede at de studerendes materielle forarmelse var den væsentligste årsag til lidelser, at arbejdsløshed og pædagogikum-begrænsninger som fremtidsperspektiv kunne være elendighed nok. Men det her ser ud som om kuren bare er en ny studieplan.

Er det fordi 1975 alligevel var bedre end 1981 er, eller skyldes den næsten naive tiltro til studiets struktur som determinerende at BJ generelt overvurderer universitetets virkning på de studerende?

Jeg er tilbøjelig til at mene det sidste.

Når man læser at lægestudiet kræver obligatorisk tilstedeværelse i et helt år samt 700 timer fordelt over det øvrige studieførløb (s.137) muliggør det en tolkning af forskellen mellem danskstuderende og lægestuderende som slet og ret en social klasseforskel. Men til trods for referencer til Basil Bernstein synes klasseforskelle ikke at have BJs interesse. Det kunne dog ellers være det var forklaringen på en række af de stilistiske variationer i interviewsvarene, som BJ tror har kognitive konsekvenser.

Faghistorien

Men historien kan også bruges til at verificere eller falsificere påstande om en bestemt sammenhæng mellem niveauerne.

Jeg har nævnt, at Thomas S. Kuhns teori om »Videnskabens revolutioner« spiller en rolle i denne bog. Bo Jacobsen synes ikke at være i tvivl om at danskfaget er i krise. En sådan krise er karakteristisk derved at en række paradigmer eller rettere paradigmekandidater kæmper om (magten i) faget.

Bo Jacobsen fastslår allerede på s.45 at Kuhns betydning for teoriudviklingen bl.a. ligger i at »studiefagets indholdsstruktur synes i vidt omfang at være underlagt videnskabsfagets indholdsstruktur«. Men i praksis slutes der omvendt: BJ har ikke foretaget nogen selvstændig undersøgelse af den til danskstudiet svarende videnskabs paradigmeforhold i 1970'erne.

Det ville da også blive svært. Danskfaget betjenes bl.a. af en række institutter som hver for sig forvalter en 'disciplin' der - lige som obstetrik og pædiatri - er defineret ved sit indhold: navneforskning, dialektforskning, oldisländsk litteratur, men først og fremmest er det den store grimme vælling af os fra institut for nordisk filologi der underviser danskstuderende. Hvad er vores videnskabsfag? Er det lingvistik og litteraturvidenskab med nordiske eksempler? Hvorfor så ikke undersøge disse videnskaber som en helhed? Og er vores videnskab midt i en Kuhns krise? BJ går ud fra det som en selvfølge eller som en følge af den udprægede valgfrihed vores gældende studieplan opererer med.

Hvis det sidste var et hug- og stikfast kriterium, skulle vi være på vej mod en normalvidenskabelig periode i og med at en samlet lærerforsamling i skrivende stund er gået ind for en ny studieordning byggende på en fælles obligatorisk første del. Problemet er bare at ingen alene

herudfra kan sige noget om, hvilket paradigme der skal danne grundlag for normalvidenskaben i 80'erne.

Omvendt kunne man undersøge problemet empirisk faghistorisk: I tiden fra 1926 til 1950 var Johs. Brøndum-Nielsen den altdominerende figur i danskfagets sproglige afdeling, alene i og med at han var eneste professor. I 1950 udnævntes så Paul Diderichsen til som ekstraordinær professor at fungere som fagets specialist i moderne dansk ved siden af Brøndum-Nielsen. Anvender man nu letfærdigt paradigme-begrebet på denne situation vil man som en selvfølge gå ud fra at Paul Diderichsen repræsenterede samme paradigme som Brøndum-Nielsen.

Men det gjorde han ikke.

Inspireret af lingvister som Louis Hjelmslev og (navnlig) Viggo Brøndal må Diderichsen regnes som paradigmatisk københavner-strukturalist. Strukturalisterne stod som skoledannelse i et vist modsætningsforhold til den traditionelle, lydhistorisk prægede, nordiske filologi, hvis ubestridte leder Brøndum-Nielsen var. Der var tegningen til et fagligt opgør mellem de to retninger på Nordistmødet i 1946, hvor Diderichsen holdt foredrag om filologiens legitimationsproblemer (Diderichsen, 1947; se også Poul Andersen, 1978, s.7). Alligevel indstillede »den nordiske faggruppe« kort efter, at Diderichsen fik tildelt et ekstraordinært professorat (Aarbog for Københavns Universitet 1948-53, s.173 f).

Tre år senere kom »paradigme«-modsætningen offentligt til udtryk. Brøndum-Nielsens efterfølger skulle findes ved konkurrence og mens F.J. Billeskov-Jansen som dekan og de 6 af udvalgets i alt 8 medlemmer indstillede dr.phil. Kristian Hald, indstillede Paul Diderichsen dr.phil. Anders Bjerrum. Også Bjerrum tilhører kredsen af københavnske strukturalister.

Under hele denne stillingskrig forblev studieordningen uændret. Kamp mellem et videnskabsfags »paradigmer« viser sig i det hele taget sjældent i studieordningsændringer eller ved kamp mellem forskellige discipliner, men oftest ved forskellighed i behandlingen af samme emne, i samme disciplin. Anders Bjerrum skrev om de gammeldanske lovtekster, men strukturalistisk.

Når man sådan forsøger at empirisere paradigme-begrebet, bliver det iøjnefaldende, at det bruges for overfladisk hos BJ. Bliver »paradigme« brugt synonymt med »skoledannelse« uden yderligere bestemmelse, mister man den indsigt i »videnskabens revolutioner«, som Kuhn var efter. Her betegner paradigmet nemlig noget langt dybere; paradigmet sætter de usynlige grænser mellem videnskab og fusk. Simo Køppe (1982) har gennemført en analyse af en række neuropsykologiske teoridannelser hvori det vises at det associationistiske paradigme, i denne dybere betydning, satte grænser for indsigten i nervesystemet.

Inden for den internationale sprogforskning har vi et lignende eksempel på, hvor dybt man må opfatte begrebet paradigme. Det var indtil for få år siden umuligt for sprogforskere af alle arter at opfatte Alfred Korszybski's *general semantics* (demaskering af propaganda, analyser af sprogbrugs skjulte værdiladninger) som legitim videnskabelig virksomhed. Afvisningen skete i fuld enighed, på tværs af kendte grænselinjer mellem skoledannelser: »General semantics« var ikke videnskab.

Dwight Bolinger har for nylig påpeget at en række eksterne faktorer, først og fremmest det krigsførende USAs behov for legitimt at kunne producere og distribuere propaganda, gjorde en afslørende generel semantik uønsket. (Bolinger, 1980, s. viii).

Hos BJ hører vi om danskfaget i krise. Vi hører i den forbindelse om tre paradigme-kandidater, men analysen hviler på helt eller delvist forældede frontdannelser dokumenteret i *Kritik* nr. 27. At opstillingen ikke passer, viser sig når man forsøger at opstille operationaliserbare

kriterier for hvad der skal til for at en ansamling af forskere kan slås sammen i en »skole«.

Baseret på Birgitta Odéns historiografiske analyse af *Lauritz Weibull och forskarsamhället* (Odén, 1975), foreslår jeg flg. lakmusprøve:

For at der i en given videnskab kan være tale om en skoledannelse skal en række værker af forskellige forskere kunne gives en ensartet beskrivelse, som er ikke-triviel og som udpeger fællestræk på flere niveauer i forskningsprocessen. Forskerne siges da at tilhøre »skolen«.

At udøve kildekritik er f.eks. et fællestræk for samtlige moderne historikere, men Kristian Erslev og brødrene Weibull bliver skoledannere i kraft af at de også opfylder flg. andre kriterier:

- (a) Der er videnskabsteoretisk sammenhæng i den teori skolens medlemmer påråber sig.

Erik Arup skriver om Weibull:

»Clason har rigtig indset... at (det ikke kunde) nytte at paavise, at et eller andet af hans resultater var urigtigt eller tvivlsomt - nej saa maatte det paavises at *alle* hans resultater var urigtige...« (Odén, 1975, s. 240, n.77)

- (b) Den fremsatte teori skal enten have form af eller kunne formuleres som en almen metode.

Både Weibull og Erslev formulerede direkte lærebøger i metode, hvori deres »system« blev fremlagt til elevernes bibelbrug. Derimod har hverken Brøndum-Nielsen, Diderichsen eller f.eks. Peter Skautrup formuleret værker af alment-metodisk karakter på linje med skoledanneren Louis Hjelmstevs *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*.

Viggo Brøndal, derimod, leverede i *Substrater og Laan* en bog af lignende rækkevidde meget tidligere. Når Brøndal alligevel ikke fik samme skoledannende betydning som Hjelmstev, beror det formentlig på, at han ikke opfyldte, hvad man kunne kalde det »pragmatisk« kriterium:

- (c) Grundlæggeren af en skole (eller et fremtrædende medlem heraf) skal indehave en lærestol over længere tid, så han/hun kan sætte sit præg på næste forskergeneration.

For nu at en skoledannelse af samtid og eftertid skal opleves som et »gennembrud«, en revolution eller blot et traditionsbrud, er der også visse videnskabseksterne betingelser der skal være opfyldt. Norrlid, 1978 har vist at udviklingen af stemmeretsdemokratiet og den hermed forbundne opfattelse af statsmagten som en over klasseinteresserne stående »objektiv« instans i Sverige er vigtige forudsætninger for Weibull-skolens gennembrud. Anekdotisk nok var det faktisk Sveriges første liberale regering under historikeren Nils Edén, som udnævnte L. Weibull til professor i Lund på trods af at fakultetsflertallet havde indstillet en anden (Odén, 1975, s.260).

Den her strejfede historiografiske forskning har også en dansk afdeling (sidst Manniche, 1981), men der findes endnu ikke nogen empirisk baseret afgrænsning af skoledannelserne inden for nordisk filologi fra 1845 til nu. I mangel af en sådan har BJ måttet holde sig til almene fordomme om forskellige tilgange til faget. Der er således ikke nogen af de tre paradigmekandidater BJ opererer med, som opfylder de ovenfor opstillede kriterier. BJs forudsigelser om fremtiden er da ganske ubeføjede og kan næppe tillægges andet end provokatorisk værdi.

Bo Jacobsen har skrevet en ambitiøs bog om et vigtigt emne. Mit råd til *Danske Studiers*

læsere er: Lån den på biblioteket og læs kapitel 8 som det det er, et velskrevet essay, et interressant indlæg i den løbende debat om humanioras fremtid.

Frans Gregersen

Referencer:

- Andersen, Poul: Johannes Brøndum-Nielsen. Minder om Læreren og Vennen. i *Acta Philologica Scandinavica*, Bind 32, nr. 1, s.1 - 11, 1978.
- Bolinger, Dwight: *Language - The Loaded Weapon*. Longman, London og New York, 1980.
- Bondebjerg, Ib, Juncker, Beth og Gregersen, Frans: Integrationsprojektet, en rapport fra praksis. i *Kritik*, nr. 31, s. 5-34, 1974.
- Diderichsen, Paul: Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi. i: *Nordistmødet i København 1946*, s.62-77, Ejnar Munksgaard, København 1947.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth og Gregersen, Frans: Grammatisk baseret sociolingvistik. i: Projekt Skolesprog: *Publikation 1*, s. 37-112, København 1976.
- Hansen, Erik: *Dansk sprog. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs pjeceserie: Grundvidenskaben i dag*, nr. 29, Folkeuniversitetet i København 1981.
- Henriksen, Aage: Humaniora i støbeskeen. i *Kritik*, nr. 46, s. 7-24, København 1978.
- Hermann, Jesper og Gregersen, Frans: *Gennem sproget*. Gyldendal, København 1978.
- Jacobsen, Bo, Schnack, Karsten og Wahlgren, Bjarne: *Videnskabsteori*. Gyldendal, København 1979.
- Køppe, Simo: Freud, Colgi, Cajal. i *Scandinavian Journal of Psychology*. (i trykken) 1982.
- Manniche, Jens Chr.: *Den radikale historikertadition*. Jysk Selskab for historie, Universitetsforlaget i Aarhus, 1981.
- Norrlid, Ingemar: Utveckling eller utarmning: Den historiska forskningen i Sverige vid skiljevågen. i *Scandia*, Band 44, Häfte 1, s. 5-24, 1978.
- Odén, Birgitta: *Lauritz Weibull och forskarsamhället CWK Gleeurp*, Lund 1975.
- Aarvog for Københavns Universitet 1948-53*.

Hans Frede Nielsen: De germanske sprog - baggrund og gruppering (Odense Universitetsforlag 1979) pp.130.

I enhver periode hvor overleveringen er tynd, bliver der plads for hypotesen. Meget skyts køres frem, mange videnskabsgrene kaldes til undsætning, indtil konklusionerne begynder at pege i alle retninger. Uanset hvad man mener, vil man have mange gode autoriteter bag sig.

Enhver germanist kender den gysen, hvormed man bevæger sig ind på teoridannelserne omkring de germanske sprogs gruppering - die Gliederung des Germanischen, som det hedder i den altdominerende tyske faglitteratur. Området er ganske enkelt uoverskueligt. I hele forskningsspektret fra Rask til van Coetsem er der ikke mange forskere, der ret langt eller ret længe har været enige om noget som helst. Om de germanske sprogs bevægelse fra fælles-trinnet til enkeltprog ved vi faktisk meget lidt, der er sikkert, og prøver vi at få hold på det, får vi kun fat i løse ender.

Som underviser kender man situationen. Man jonglerer i det daglige med den bekvemme Müllenhoff'ske term vestgermansk, vel vidende at mange af autoriteterne ville slå syv kors for sig ved tanken om at dette på noget tidspunkt skulle have udgjort et fælles enhedsprog,

og ikke blot summen af en række sproglige fællestræk. - Og hvordan kan man trykt definere størrelsen oldsaksisk?

Hans Frede Niensens bog bevæger sig stiltfærdigt kritisk rundt i den forvirrende forskningshistorie og gør status, får uoverskueligheden bragt i system - sætter på plads. Derved bliver den et vademecum ingen germanist gør klogt i at ignorere. Derfor skal den her hilses velkommen.

Hvad jeg i det følgende måtte fremsætte af kritik, bedes ikke betragtet som et forsøg på at rokke ved den kendsgerning. Kun som et konstruktivt bidrag til en fortjenstfuld bog med håb om at noget måtte kunne finde vej til senere udgaver.

Det er et gennemgående træk ved bogen at forf. ikke i fuldt omfang søger at inddrage de discipliner, der har noget at bidrage til de forskellige problemstillinger. Det erkendes f.eks. p.24, at stednavnene udgør det ældste sprogmateriale indenfor et givet geografisk område, men det er kun hydronomien, der har fået væsentlig omtale (p. 24 ff). Også bebyggelsesnavnene er i denne sammenhæng relevante, og en del af det følgende vil derfor koncentrere sig om, hvad en tættere inddragelse af netop dette område ville kunne give.

Den relativt sene kontakt mellem keltere og germanere (p. 29) kan også udledes af stednavne som *Kierspe*, *Lennep* overfor *Treveri*, *Danuvius*, visende altså både forskudte og uforkudte former. Noget tilsvarende, kombineret i samme ord, fremgår af OHT *ambaht*, OE *ombeht* (jvf. gallisk *ambaktos*), hvor en fuldt gennemført forskydning ville have givet *ampaht. I forbifarten også et bidrag til dateringen af den germanske lydfor skydning.

Også frisernes kontakt med angelsakserne (p.75) kan belyses ved stednavnematerialet, f.eks. *Friston* (Sf), *Frieston* (L), som af nogle forskere, deriblandt Ekwall tolkes som tidlige, altså underbyggende Procopius' beretning fra midten af det 6 årh. om et frisisk befolknings-element i England. Navne som *Friesthorpe* (L) og *Frisby* (Lei) med skandinavisk efterled kunne tyde på senere indvandring, men kronologien er som sædvanlig her det vanskelige punkt, idet der kan være tale om senere omdøbte bebyggelsesnavne.

Goternes tilstedeværelse i Spanien (p.50) er ikke uden sproglige spor, jvf. stednavne som *Gotones*, *La Goda*, *Godos*, *Catalonia* (< *Gothalania), osv. Andre stammer afspejles af *Villalán*, *Suegos*, *Puerto de Sueve*, *Andalies*.

I spørgsmålet om Bedas opdeling af England i engelske og saksiske områder kan opfattes som en refleks af de oprindelige stammebosættninger, er der vel enighed om, at de fleste OE dialektkriterier skal dateres til tiden efter indvandringen, og lader sig således ikke henføre til kontinentale forskelligheder. Den store ensartethed som Hunter Blair citeres for p.55 indenfor områderne arkæologi, samfundsstruktur og stednavne, holder ikke helt for de sidstes vedkommende. I det hedenske stednavneinventar indeholdende et gudenavn i forledet optræder navnet Thunor (svarende til skandinavisk Thor) ikke mod Nord og i Midlands, men kun mod Syd i de oprindelige saksiske områder, f.eks. *Thunderfield* (Sr), *Thunderley* (Ess), osv. Navne indeholdende Odin findes ikke i de østsaksiske områder, bortset fra et par marknavne, som nu er gået tabt (*Wodnesfeld*, *Wedynsfeld*). Østsakserne dyrkede den kontinentalgermanske gud Seaxnet, og tilbageførte ikke som de andre stammer deres herskerdynastier til Odin. Videre mener nogle forskere (f.eks. Reaney: *The Origin of English Place-names* (1961) p.113) at stednavne på OE *-ingaham* snarere markerer engelsk end saksisk bosætning.

Henvisningen til Loyn (p.55), om at navnene på de angelsaksiske kongeriger primært var geografiske (*Northumbria*, *Mercia*) og således problematiserer bevidstheden om et specifikt stammetilhørsforhold hos indvandrerne, er ikke overbevisende og bekræftes endnu mindre af bebyggelsesnavnene. Her har vi stammespecifikke navne ikke alene i deres respektive om-

råder, men også fastholdt ved senere udflytninger til andre egne, således *Englebourne* (D), *Englefield* (Brk) i Wessex og *Saxham* (Sf), *Saxton* (C, WRY) i angliske områder. Vi har også et *Exton* (Ha) på vestsaksisk grund og et *Conderton* (:Kentfolkenes by) i Mercia.

Problemerne omkring Bedas *Iutae* (p.51) er udviklede og bliver vel næppe nogensinde helt afklarede. Er de nederfrankere (Collingwood, Myres, Fry) eller jyder, som man traditionelt har antaget med Beda og Tacitus i ryggen? Kuhns argument (p.54), at navnet ikke kan være udsprunget af nogen oldengelsk overlevering, da den forventede form **Eotas* ikke findes belagt, og fordi *Iutae*-stammen i Beda oversættelsen blev gengivet med *Geatum* (dat.plur.) eller *Geata* (gen.plur.) = gøtere, er ikke holdbart. Hos Beda står det klart og tydeligt i 4.16 »*mægþ seo is gecyð Eota land*« (gen.plur.), hvilket forudsætter en nom. plur. form *Eotas*. Hans teori, at Bedas inddeling skulle bero på den konventionelle allittererende tredeling **of Englum and of Eotum and of Ealdseaxum* - altså parallelt med Tacitus' tre velkendte Mannusstammer - har således straks mindre sandsynlighed for sig.

Den germanske initialakcent nævnes kort i forbindelse med Höflers kritik af den dialektgeografiske metode (p.114), og igen p.33 (den Vernerske veksler), men ses ikke indrangeret i kap.III i fortægnelsen over specifikt germanske særtræk. Videre kunne man i denne forbindelse have ønsket en kort replik om Lehnertskolens opgør med den tidligere forsknings syn på initialakcentens rolle i forbindelse med de germanske sprogs overgang fra syntetisk til analytisk struktur, noget der optog germanistikken meget i 1950'erne.

I forbindelse med problemerne omkring de germanske sprogs såkaldte svage verbalklasser med dentalsuffix i præet. og i perf. partc. (p.31f) afstår forf. fra nærmere diskussion af oprindelsen til dette suffix, men nævner den gamle agglutinationsteori (jvf. gotisk *nasidedum*, *nasidedub*, *nasidedun*) - altså en oprindelig perifrastisk konstruktion med et verbum af typen OHT *tuon*, som nærliggende. Det skal hertil kun kort bemærkes at dentalsuffixet i perf. partc. ikke er nogen germansk nyskabelse, men går direkte tilbage til IE **-tó-* (jvf. latin *da-tu-s*, græsk *do-Tó-S*) som i germansk jo fremstår som *-ða-* ved Vernersk veksler. Kun det svage præteritum er altså i denne sammenhæng relevant.

De germanske låneord til finsk, dette sprog som på besynderlig vis ligesom har nedfrosset sine låneord, så at de i dag endnu fremtræder i deres urform, findes kort behandlet p.30. Finsk viser klart udlydsforholdene i det ældste germansk, f.eks. *kuningas* »kong« « germ. **kuningaz*, men vigtigere er dét, som Vilh. Thomsen i sin tid veg uden om, og som heller ikke er nævnt her, nemlig at en stor del af de urgermanske lån daterer sig tilbage til perioden også før den germanske lydfor skydning f.eks. finsk *kuokka* »hakke«, germ. **Xóhæ*, jvf. gotisk *hoha*, og sammenlign finsk *pelto* »mark« med germ. **felþó* (se T.E. Karsten: Die Germanen (Grundriss der germanischen Philologie IX) Berlin 1928, p.183ff).

Ved siden af finsk hidrører en del af vor viden om det germanske ursprog fra klassiske forfattere. I bogen nævnes det kun en passant p.11, og kun for navnestoffets vedkommende. Hos Cæsar, Tacitus, Plinius og Pytheas findes dog andet end navnestof. Cæsars berømte *alces* (jvf. OE *eolh*, OHT *elho* »elg«) i VI.27 af *De Bello Gallico* kunne her fortjene en bemærkning. For her er vi pludselig igen inden i problemerne omkring en *terminus ante quem non* for den germanske lydfor skydning contra en mulig (og højst tænkelig) lydsubstitution fra de klassiske forfatteres side, altså et sidestykke til deres gengivelse af *Cimbri* og *Teutones*, som om de endnu var uforskudte. Der findes dog også andre appellativer, som f.eks. *sapo* »sæbe« (Plinius), *urus* »urok« (Cæsar), *ganta* »gås« (Plinius), *glæsium* (Plinius, Tacitus). Det sidste ord er fuldt af kulturhistorie, for det betyder hos romerne »rav«, og kan således fortælle lidt om, fra hvilke germanske stammer det sandsynligvis er udgået. Også navnestoffet tillader os at slutte en smule om ordforrådet i det ældste germansk, idet personnav-

nene jo oftest er sammensat af appellativiske elementer i to led, således *Segimer-us* (:sejr - berømt), osv.

Det er altså mere bidrag end egentlig kritik, der har været ærindet i denne anmeldelse, og de personlige kæpheste er måske redet lidt langt. Forf. har løbet den klassiske spidsrod mellem hensynet til bogens omfang og ønsket om at få alt væsentligt med - og skilt sig fra opgaven med held. Der er blevet en nyttig håndbog, et problemkatalog ud af det, som hermed anbefales til germanister, som fortumlet har søgt at få overblik over en fængslende men forvirrende forskningshistorie.

Jeg synes blot indsatsen fortjener et sagregister!

Torben Kisbye

Erik Hansen: Skrift, stavning og retstavning. Hans Reitzel 1981. 134 sider.

Forfatteren siger i forordet at det er sjældent man fortæller skoleeleverne hvad retskrivning egentlig er og hvorfor de ikke kan få lov til at skrive som de taler. Derfor er hensigten med bogen at forklare dem som er gået ud af skolen hvad der lå bag staveundervisningen, og at give dansk lærerne ideer til at gøre retskrivning til et emne i faget og ikke bare en mekanisk færdighed. Forfatteren siger - noget for beskedent - at bogen kan betragtes som en stor leksikonartikel. Den rummer masser af oplysninger, og de er givet på en morsom, underholdende måde.

Bogen falder i 5 afsnit: ét om skrifthistorie (Fra billede til bogstav), ét om retskrivningsprincipper (Principper og kræfter der påvirker ortografien), ét om vigtige retskrivningsproblemer i dansk (Den danske ortografis særlige vanskeligheder), ét om Retskrivningsordbogen og ét med udsyn (Norm og reform).

Det første afsnit, det skrifthistoriske, rummer gode illustrationer, fra hieroglyffer til russisk skrift. Side 9 er der givet eksempler på det som man i almensproget nu oftest kalder *piktogrammer*; Erik Hansen bruger de traditionelle sprogvidenskabelige betegnelser *ideogram* og *logogram*.

Side 19-20 giver forfatteren svar på det spørgsmål fra skoleelever som han nævner i forordet: Hvorfor er den standardisering som han rammende betegner retskrivningen eller retstavningen som, overhovedet nødvendig? Hvorfor kan man ikke bare stave som man taler? Når man f.eks. siger *parantes* for *parentes* og *rodbede* for *rødbede*, hvorfor må man så ikke skrive ordene sådan? Svaret er at for det første kan læsningen blive mindre koncentreret når nogen skriver *rødbede*, andre *robede*; i visse tilfælde kan kommunikationen måske ligefrem blive blokeret, nemlig især hvis specielle dialektale udtaler bliver gengivet i stavningen (her er forfatteren vistnok kommet til at bruge et *tale* hvor han mener *skrive*: »hvis alle skrev som de talte, ville vi få et meget forvirrende skriftbillede. Det kan være svært nok for en københavner at forstå hvad en vestjyde siger, men hidtil har de da kunnet tale sammen«). For det andet læser vi i ordbilleder, og det er en forudsætning for at kunne genkende sådanne helheder at de altid ser ens ud. For det tredje - og det er nok det vigtigste (dette kunne måske have været fremhævet) - forudsætter alfabetisering (telefonbøger, leksikoner, ordbøger, ikke mindst tosprogede, osv.) at ordene staves ens; det gælder jo især de første bogstaver i ordene.

Bogens andet afsnit handler om retskrivningsprincipper, og Erik Hansen begynder med det fonematiske (på s.27 brugens varianten *fonemisk*) og gør udmærket rede for lyd kontra fonem, men venter dog på ét punkt for meget af læseren: side 24 hævder han at »man tyde-

ligt« kan høre forskel på 7 k'er i *kile*, *kæle* osv., men indrømmer dog siden efter at de fleste som ikke har fonetisk træning, nok slet ikke lægger mærke til at der er forskel mellem de 7 lyde.

Det andet retskrivningsprincip hos Erik Hansen er det morfematiske eller tegnkonstansprincipet, det som kræver at ordroden staves ens i bøjningsformer, i afledninger og i sammensætninger trods forskel i udtale, fx *bage* og *bagværk*, ikke »bavværk«. - Det tredje princip er traditionen (= stabiliteten, kontinuiteten): det bryder med de to andre i tilfælde hvor der er lang hævd for at skrive sådan, f.eks. *de* trods udtalen *dí*, og *groft* trods ordroden *grov*. - Erik Hansens stavningsprincip nr. 4 er det internationale hensyn; man burde nok snarere tale om *mellemsproglige* hensyn, ikke mindst når det drejer sig om så nærstående sprog som dansk, norsk, svensk, hvor betegnelsen *international* ikke virker naturlig. Forfatteren hævder (s. 36) at enhver tanke om at opgive de stumme d'er må afvises ud fra et nordisk synspunkt; men dette synspunkt hindrer ikke, tværtimod, at man tynder ud i de stumme d'er i tilfælde hvor bogstavet ikke findes i det norske og svenske ord (en udførlig behandling er givet allerede i 1946 af Karl Hårbøl i Sven Clausens Årbog for nordisk målstræv, 9, s. 145-53).

Det sidste ortografiprincip Erik Hansen behandler, kalder han det informative. Han sigter hermed til visse formålsbestemte brud med traditionel stavning, såsom den lyd nære skrivemåde hos P. Sørensen Fugholm. Her kunne Erik Hansen have nævnt det som O.C. Lendle: Die schreibung der germanischen sprachen und ihre standardisierung (København 1935) kaldte *unterscheidungsschreibung*; et eksempel i dansk retskrivning er *vis* som modsætning til *vís*: alene for at undgå forvekslingsfaren bevarer man her et enestående tilfælde af dobbeltvokal; Erik Hansen omtaler for resten på s. 77 et par andre forvekslingsforebyggende stavemåder (f.ex. *kanonér*).

I bogens midterafsnit gør Erik Hansen grundigt rede for de mange vanskeligheder i dansk retskrivning som har gjort den til - efter hans mening - Europas næstsværeste. Med rette gør han opmærksom på at de korte vokaler giver nogen af de sværeste problemer (om en vokal overhovedet er kort og konsonantbogstav efter den derfor skal fordobles under bøjning, kan give selv Erik Hansen problemer: s. 18: *digrafer*, s. 36 og 44: *digraffer*; terminologien kan også volde kvaler: s. 63-64 tales der om *morfologisk* men menes vel *morfematiske* som s. 30-33). Han slutter afsnittet med en grundig analyse af »det berømte *gjordt*, som trods generationers pædagogiske skrækkampagner stadig forekommer«, og konkluderer at eksemplet viser »hvor mange mønstre og analogier der kan krydse hinanden og gøre det vanskeligt for den skrivende at huske den korrekte form«.

I fjerde afsnit gennemgår Erik Hansen Retskrivningsordbogen fra 1955, med en kort indledning om retskrivningsreformerne fra 1889 til 1948. Øverst på s. 71 hævder han at retskrivningsreformer nu vedtages i Folketinget; her bør snarere stå: skal sandsynligvis godkendes af Folketinget. Til s. 73 og 75: ordbogen bruger forkortelserne *to.* og *ubøjel.*, ikke »till.o.« og »ubøjl.«. Det er heller ikke helt rigtigt (s. 76) at dansk ortografi ikke tillader nogen sammentrækning (elision), som engelsk *don't*: 1955-ordbogen har *værsgo* ved siden af *vær så god*, og en ny udgave må have *sgu* og *sågu* med (og måske tillade *hvabehar* ved siden af *hvad behager*). Det er ikke, som der står nederst på s. 83, kun navne på bøger, kunstværker osv. hvor ordbogen tillader at skrive alle betydningsfulde ord med stort, men egennavne i almindelighed, f.ex. *Det Kongelige Teater*. Andre småting: *Jupiter* (s. 82) har i ordbogen (s. XVI) kun ét -p-; eksemplet *tilkende* på s. 89 skulle ikke have været med på linje med f.ex. *tilbage*, *foran* og *omsider*: det *tilkende* som ordbogen har i ét ord er verbet.

Bogens sidste afsnit hedder Norm og reform, og det rummer to underafsnit om talesprogsnormen og den nyeste lydudvikling. Det er svært at være enig med Erik Hansen når han an-

fører udtalerne af *halv, sølv* mfl. uden slutkonsonant som hørende til en nyere eller endog den nyeste udvikling. - Derefter gennemgår han enkelte forslag fra de senere år til gennemgribende reformer i dansk retstavning, således Aage Hansens bog fra 1969: Om moderne dansk retskrivning, og det er vel en af grundene til at bogen er tilegnet Aage Hansen. I den forbindelse fremhæver Erik Hansen (s. 121) med rette at det fællesdanske talesprog, i al fald i en lidt ældre variant, ikke er helt så svært at afgrænse som sprogforskere tit koketterer med at det er.

Bogen har et register bagi, og i dette er enkelte forkortelser opløst, men ikke alle, således ikke *præt.* og *part.* (s. 45).

Forfatteren slutter bogen med at sige at formålet med den er »at samle nogle væsentlige kendsgerninger og oplysninger som kan gøre diskussionen om retskrivningsspørgsmål mere saglig - og dermed mere besværlig«. Det er i det hele lykkedes for ham at samle disse kendsgerninger og oplysninger, og man håber derfor gerne at bogen kommer til at gøre stavningsdiskussioner mindre usaglige, og samtidig at den (som det er nævnt i forordet) må kunne tjene som lærebog eller studiekredsoplæg på højere undervisningstrin.

Arne Hamburger

Petter Dass: Samlede verker I-III ved Kjell Heggelund, Sverre Inge Apenes og Karl Erik Harr, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1980, 436 + 424 + 408 s. Nkr. 480,00.

Kjell Heggelund og Sverre Inge Apenes har, med Karl Erik Harr som billedredaktør og Jon Haarberg som oversætter fra latin, tilvejebragt den første komplette udgave af de overlevede tekster i nordlandspræsten Petter Dass' forfatterskab.

Petter Dass (1647-1707 el. 09) er Norges første bud i nyere tid på en selvstændig digter. Han fik den skæbne, som overgik mange poeter før etableringen af et egentligt bogmarked: hans hovedværker cirkulerede i håndskrifter og blev først trykt efter hans død, og hans mindre, lejlighedsbetonede tekster har møjsommeligt måttet indsamles i afskrifters afskrift.

Dass' skrifter synes mere aktuelle end så mange andre fra perioden. Hans verdslige hovedværk er det topografiske digt, »*Nordlands Trompet*«, skrevet fra 1678 til 1696, trykt 1739, optrykt i forbedret version ved hans sønnesøn i 1763 og endelig tekstkritisk udgivet af D.A.Seip 1927 (m.fl. senere oplag). Digtet fortæller i Lyschanderske krønikevers rask og lystigt uden store barokfagter om klima, landskaber, dyr, fisk og fugle, om indbyggerne og deres næringsliv og ikke mindst om gejstlighedens kår i denne fjerne egn af dobbeltmonarkiet.

Naturligvis udtrykker embedsmanden Dass enevældens ideologi, sammensmeltningen af kirke og kongemagt: »Saa seer man at HErrens og Gedeons Sverd / Sig tit med hinanden beblander« (I s. 86), med betoning af, at i alt sker Guds vilje (I s. 111). Men bag denne officielle holdning ligger en smittende kærlighed til Nordland og dets beboere. På naturen anlægges først og fremmest nyttesynspunktet: torsken er Nordlands kilde til rigdom (I s. 41), så Guds velsignelse må nedbedes til fiskefangsten (I s. 43). Dass peger dog også på mere verdslige veje til velfærd, f.eks. da han advarende skildrer, hvorledes gældbundne fiskere tager yderligere lån for at komme ud af gælden (I s. 42 f.), sommetider til luksusforbrug (I s. 104). Overalt ser han med den indfødtes øjne. At nordlænderne bruger det dyrere rugmel til brød i stedet for byg skyldes, at fladbrød af byg vil smuldre i »Madkisten«, mens »De Kager af Rug-Meel gemeenlig er seig« (I s. 112). Han tager afstand fra, at man søger at erstatte de fastboende finners håndværk, skibsbygning, med moderne savmøller, fordi det vil føre til flytning af denne næringsvej (men utvivlsomt give fortjeneste til initiativtagerne) (I s. 85 f.). Han beklager som præst lappernes hedenskab, men roser dem - uden at reflektere over konflikten

heri! - for deres gode samfundsmoral, hvor tyveri er ukendt (I s. 70), - altså en blanding af lutherdom og syn for de ædle vildes ufordærvethed. Fiskerne kan Dass ikke lade være at beundre for deres evige kamp mod naturen og mod kreditorerne i Bergen. Han er tydeligt solidarisk med kystboerne. De landfaste bønder betragter han modsætningsvis med skepsis for deres pukken på ejendomsret og lyst til juridiske trætter (I s. 54, jf. »Dale-Viise« I s. 127 f.), med skarpt blik for den velstående selvejers kontrære psyke:« (...) Rusticus er et forunderligt Diur, / Est du ham beleven, da er han dig suur, / Han napper, den sig monne klappe, / Men napper du hannem, da klapper han dig«. Det er ikke Hans Kirk, der har opfundet den psykosociologiske skelnen mellem fiskere og gårdmænd i nordisk litteratur!

Nordlands naturfænomener opregner Dass i et livfuldt katalog, med Arrebos »Hexameron« 1661 som forbillede (nævnt I s. 98). Han forklarer nogle (Flaver, I s. 31 f.), opgiver andre (den evige is på et Rødøe-fjeld, I s.83) og behandler søslangen med redelig nøgternhed: »Jeg haver ham aldrig med Øynene seet, / Begjærer ey heller den Ære« (I s.50).

Det store beskrivende digt har episk fart og sving: Dass tager sin læser med ud at ro (I s. 35). Og fra skærgården igen ind til det faste land (I s. 53). Der blændes hele tiden op for små anekdotiske situationer (Fjeldboens sildekøb, I s. 48; Greis på marked, I s. 62 ff.) eller begivenheder i mands minde (hvaltyveriet, I s. 40; det store havari i Folda 1625, I s. 30). Derimod gives den historiske baggrund for Nordlands kultur bortset fra to korte tilbageblik (bautastenene og Hareck på Tiøøe, I s. 75 f.; omtalen af Thore den Hund ved Stiklestad-slaget, I s. 113), - dette til forskel fra den udpræget heroisk-historiserende landskabsdigtning hos Norske Selskabs medlemmer i 1770'erne og fra romantikkens Norgesforguldelse. Dass er forunderligt moderne ved at stå i sin egen tid og skildre hverdagens gang.

Sin digtning karakteriserer Dass i de indledende digte: »Hvad Maader, Skik og Sæder, / Som her beskrives hver for sig, / Gaar i sin' egne Klæder. / Jeg haver ey stafferet dem, / Med Glantz af fremmed Farve, / Men alting ført saaledes frem, / At hver sig selv kand arve. / I Verden øves selsomt Spil, / Best bider gammel Vane, / Men Folk maa gjøre hvad de vil / Saa galer dog min Hane. / Vil derfor nogen blive vred, / Det er mig lige meget; / Jeg har en god Samvittighed, / Saa har enhver sit eget« (I s. 19). Han serverer udblødet sej, fladbrød, spegeskinke og grød, fordi han »Var aldrig af fremmede Mester oplærdt, / En Suppe paa Fransk til at koge« (I s. 21). Det svarer til den nogenlunde samtidige danske Jørgen Sorterups holdning til antik mytologi og barok pragtstil i »Nye Helte-Sange« 1716. Måske er det led i Dass' jævne tankegang, at »Nordlands Trompet« slutter uden egentlig løftelse i kompositionen, da stoffet er udtømt. Det kan også forklares i digtningens stykkevisse tilbivelse (som der redegøres for i tidligere udgaver, men ikke i denne!).

Dass' *verdslige lejlighedsdigte*, hvoraf Julius Paludan i 1887 nærmest ville henregne adskillige under kategorien lirekasseviser, er heller ikke uden gode pointer. »Confect efter Maaltid« (I s. 137 ff.) er et skælmsk dåbsdigt om det lille ukendte menneske, der så uformodet kom til bygden. »Sølvbergimet« (I s. 162 ff.), et ironisk digt om det forventede økonomiske opsving ved anlæggelsen af en malmmine i Nordnorge (med advarsler mod prisjobberi), kunne med udskiftning af få ord anvendes på det 20. århundredes norske olieeventyr. Den litterære »Censur over Anders Bording« fra 1706 nummer gode iagttagelser af danskerens poetiske mesterskab: »Aarsagen er fordi / Hvert Ord der fører frem, / Een Geist der findis i / Og har sin rette Klem. / Det ikke tvungen er« (I s. 202). Og rimbrevvekslingen med Dorothe Engelbretsdatter (I s. 267 ff.) er et rørende vidnesbyrd om to beskedne digteres af-sides placering i litteraturen, Dorothe på grund af sit køn, Dass på grund af sin fjerne bopæl. Et begravelsesdigt, »Liig Lagen« 1681, foregriber i ordsproglig formulering Kingos gravskrift over Niels Juel: »Her ligger den hvis ord och eed / I Sandheds Sold var sicted / Som

viget ey en nagels bred / Fra det han sig forplicted. / Hans Ja vaer Ja och blev et Ja / Mand kund sig paa forlade / Han gich ey sine Løfter fra / Waer det ham en til Skade« (I s. 293). »Begravelses-Vise« 1701 over Dass' svigermoder er en både realistisk og allegorisk skildring af den 80-åriges legemlige forfald med god og klar kristelig trøst (I s. 326 ff.). »Herr Jonæ Gravskrift« 1671 (I s. 284 f.) giver Dass anledning til - med den uundgåelige bibelske parallel til navnet - at forsikre, at druknede på dommedag skal opstå af havets bund og kaldes til forhør såvel som de, der hviler i en kendt grav på landjorden, - nok en ofte nødvendig trøst over for nordlandske fiskerenker.

Udgavens otte sidste bind rummer Dass' kristelige poesi. Hans »*Bibelske Viise-Bog*«, trykt 1711, består af bibelballader mest fra Det gamle Testamente. De lutherske *Katekismesange*, trykt 1715, gendigter og udlægger de ti bud, trosbekendelsens artikler, fadervor og dåbs- og nadversakramenterne, - enkelt, forståeligt, men uden videre digterisk særpræg. »*Trende bibelske Bøger*«, trykt 1723, gengiver historien om Ruth, om Esther og om Judith i rimkrønikelignende (dog ikke monologisk) stil; Dass fremhæver og forsvarer i indledningsdigtet »Til Læseren« med yderligere eksempler fra Bibelen resolut handlende kvinder og deres eftermæle i historien: »Hvi skulde Qvinder miste sit, / Du vil dog icke miste dit / Hvad du har self forhvervet, / Saa bør ey heller Qvindens Roes / At graves ned i Myr og Moes / Og ligge der fordærvet« (III s. 13). Som bekendt har Holberg en lignende fordomsfri vurdering af kvinders evner på tværs af sin tids konventioner. *Evangliesangene*, skrevet 1674-81 og trykt 1723, følger kirkeåret som en serie prædikener på - habile - rim. En ballade om Lazarus og den rige mand (III s. 310 ff.) gør indtryk ved sine klare situationsrids, og i en vise om Pharisæeren og Tolderen lader Dass den førstnævnte forsikre, at han skam betaler tien-de af al sin naturalieløn, selv af »hver et dilde-blad«, han sætter på sit bord, - en levendegørende (og ubibelsk) detalje (III s. 345).

Som lyriker rækker Petter Dass hånden bagud til Lyschander og Bording og fremad til Brorson og Stub, går altså stort set uden om den danske højrenæssance hos Arrebo og højbarok hos Kingo. De to sidstes fantasirige orddannelser optager eller efterligner han ikke, og han forsøger sig ikke meget i kunstfærdig veltalenhed eller pompøs sætningsbygning. Sammenholdt med Arrebos »Hexaëmeron« er Dass' bibelske vise »Om Skabelsen« (II s. 11 ff.) enfoldig og umiddelbart fattelig. Flere viser går på Kingoske versemål - »Far, Verden, far vel« (I s. 353 ff., II s. 70 ff.), »Nu rinder soolen op« (III s. 298 ff.) - men de udfyldes uden Kingos styrke. Til gengæld mestrer Dass de mere naturligt flydende og uanstrengte rytmer og kan ligefrem spille klokkespil med rimene (se III s. 335 f.). Hvor Arrebo og Kingo tror poetisk på deres antikke gude- og helteskikkelser, gør Dass det ikke. Når han skriver Æolus, Aurora, Neptunus, Jupiter, Bacchus osv. (se f.eks. I s. 29 og 45), er navnene simpelthen direkte oversættelige til: vind, morgen, hav osv. Og i »Liig Lagen«-digtet har Dass en stilfigur, der er barokken næsten totalt fremmed: underdrivelsen. Det hedder om den af-døde præst, at han også hjalp de syge med medicin og plastre: »Han gaff alt hvad de bad ham om / Alt, var det noksaa dyre / Men den Betaling han bekom / Den kunde han vel styrke« (I s. 292). Her skinner det nationale, det vestnordiske igennem, sagaernes og Heimskringlas sind, i grel modsætning til den europæiske baroks kraftudladelser.

Den nye udgave af Dass' »Samlede verker« er ambitiøs i det ydre, en prestigesag i statelige bind, støttet af Norsk Kulturfond, ødselt trykt på godt papir, med udvalgte illustrationer fra 1892 af Thorolf Holmboe til »Nordlands Trompet« og nye illustrationer til resten ved moderne norske kunstnere. Hans Gerhard Sørensens træsnit til katekismesangene i bind II forekommer mest kongeniale med digteren.

Initiativet med en moderne norsk oversættelse af Dass' latinlyrik og en teologisk polemik

er fint. Udgavens øvrige omgang med teksterne ligger desværre ikke i samme høje ambitionsniveau. Efter den ortografisk normaliserede, men ellers kritiske Dass-udgave af A.E. Erichsen 1874-75 har D.A.Seip i dette århundrede udsendt »Nordlands Trompet«, Evangeliesangene og to bind Viser og Rim i tidssvarende videnskabelige enkeltudgaver, i vekslende typografi. Enkeltudgaver af resten af forfatterskabet er i arbejde eller under overvejelse. Det tager sig bagvendt ud at sende en samlet folkeudgave på markedet, før filologerne har gjort grundarbejdet. Den modsatte fremgangsmåde havde været rimeligere: først en videnskabelig udgave (gerne i beskednere udstyr) og så behørigt kommenterede enkeltudgaver til læge læsere. »Samlede verker« savner udgivelsesmæssig konsekvens. Der bringes normalt optryk af de ældste tryk i disses egen ortografi, men ved Evangeliesangene følges Seip, hvis tekst går tilbage til et håndskrift (med lille begyndelsesbogstav i substantiverne), dog med større hensyntagen end Seip til et 1723-tryk. Hvor og hvorledes tillader udgaven ingen indsigt i.

Indledningerne til de enkelte tekster har Sverre Inge Apenes besluttet sig til - eller er blevet bedt om? - at skrive i en pseudofolkelig stil, således med tænkte replikker af Dass (I s. 13), med tiltale af historieløse eller mindre begavede læsere (I s. 133 f.) og i en pågående forkyndende tone ved de kristelige digte (værst III s. 193 f.). Det kunne gå an, hvis indledningerne indeholdt den nødvendige information. Det gør de ikke. Den eneste tekst, der er trykt i Dass' levetid, Dale-Viisen, får man ikke trykåret 1683 på nogen steder i udgaven, hverken i tidstavlen i bind I eller ved tekstgengivelsen; det må man så slå op i den ene af udgiverens (Heggelund) afsnit i »Norges litteraturhistorie« 1974 (I, s. 441). Indledningerne fortæller ike om overleveringen og kun ligesom tilfældigt dateres enkelte af teksterne. Er det virkelig ufolkeligt at være præcis?

Endnu værre er det, at tekststrykkene skæmmes af en del meningsforstyrrende fejl, som f.eks. »nien'« (I s. 37) for »meen«, »til« (II s. 170) for »tit«, »biunder« (III s. 294) for »biuder«. Med forbløffelse erfarer man, at Nicodemus var en »and af slegt« (III s. 306), naturligvis forkert for »mand«! Én fejl kan kontrolleres i udgaven selv, fordi forpermens inderside i alle bind prydes med en facsimile af håndskriftet til »Alle gamle lappaliers begrafvelse«: her skal der i digtets linje 11 læses »et«, ikke »er« (som i I s. 282). Nogle af fejlene kommer ind ved gal tydning af fraktur, der som også bekendt i Danmark er mesopotamisk for yngre læsere. Andre fejl er utilstødeligt sjuskeri, således den rytmeødelæggende gentagelse af »var« (III s. 15), de upassende bolle-å'er (I s. 283, III s. 44), de umulige former »bevists - prists« (II s. 339) for »bevisis - prisis« og kludderet med ombrydningen af linjen for 1691 i tidstavlen (I s. 10)

Kommentaren er knap, indskrænket til et minimum. Som dansk læser forstår man nok tit flere ord end den moderne nordmand. Flere bibelhenvisninger kunne have lettet nutidens sædvanligvis bibelvankundige læsere tilegnelsen. Eksempelvis kommenteres rørdrum naturhistorisk (I s. 320), men oplysning om, at den pågældende strofe parafraserer Davids salme 102, turde dog her være vigtigere end rørdrummens tilhørsforhold til hejrefamilien.

Ydermere er kommentaren nærmest fortløbende i bindene, begynder altså ikke konsekvent forfra med hver tekstenhed. At »Rasmus« er en særlig stærk bergensisk øltype belæres man om ved »Nordlands Trompet« (I s. 55), men den læser, der i samme bind kun er interesseret i digtet om »Ny Bergen«, må gætte sig til meningen af, at byens flittige genopbygere tilbydes »Brendviin og Rasmus« (I s. 249). »Flaver« - nogle særlige vindstød - forklares af Dass selv i »Nordlands Trompet« og suppleres i en note (I s. 29); det skal læseren åbenbart have præsent senere i bindet ved diverse lejlighedsdigte (I s. 274 og 290). Hvem andre end anmeldere finder på at læse disse tre bind i ét stræk? Her svigtes de læge læsere, udgaven

sigter imod. Omvendt forklares »hvis« - hvad - ved norsk »hva det« først i bind II (s. 99), skønt denne ældre betydning forudsættes adskillige steder i bind I (allerede s. 18).

Det må også beklages, at der ikke er nogen form for registre, ordlister eller samlet indholdsfortegnelse.

Heggelund og Apenes har glædet den nordiske læseverden ved at lægge det ganske korpus af Dassiana frem, men tillige ærgret ved ikke at gøre det så perfekt som ønskeligt. Trods et vist misforhold mellem ydre og indre vil Petter Dass' »Samlede værker« I-III utvivlsomt i overskuelig tid stå som standardudgaven af den gamle nordlandske barokdigter.

Flemming Lundgreen-Nielsen

Johan de Mylius: Myte og Roman, H.C. Andersens romaner mellem romantik og realisme. En traditionshistorisk undersøgelse, Gyldendal 1981, 287 s.

Med denne disputats har Johan de Mylius beriget forskningen med en samlet skildring af H.C. Andersens indsats som romanforfatter i dansk litteratur. Den monografiske behandling af denne opgave er vanskelig, fordi romanerne litteraturhistorisk set ikke udgør nogen sammenhængende helhed. De fordeler sig med tre ungdomsromaner: *Improvisatoren* (1835), *O.T.* (1836) og *Kun en Spillemand* (1837) og så de spredte manddomsværker *De to Baronesser* (1848), *At være eller ikke være* (1857) og *Lykke-Peer* (1870).

Det har ikke været Mylius' hensigt at skildre romanerne i deres sammenhæng med det øvrige forfatterskab, forfatterbiografien og forbillederne. Her er ikke tale om en tekstrettet monografi, hvori forfatterskabet, tiden og personligheden er den overordnede sammenhæng. Mylius søger længere ud i sit forsøg på at etablere en åndshistorisk sammenhæng, der rækker fra slutningen af det 18. århundrede og til vor tid. Gennem tretten kapitler følger vi dette projekt. I det første kapitel gør han rede for en opfattelse af den litterære tradition som et udtryk for en proces betinget af vekselvirkningen mellem fortid og nutid. Den litterære forsker står ikke udenfor tiden, han er selv parthaver i problemstillingerne, og derved bliver traditionen det overordnede, deduktive begreb og romanerne tidsbetingede manifestationer af en samlet historisk proces, hvis virkninger er mærkbare helt ind i det tyvende århundrede. Mylius søger i virkeligheden ikke at påvise, hvad H.C. Andersen var som romanforfatter *sui generis*. Han er på jagt efter de elementer af absolut konstans i traditionen, der peger ud over den historiske begrænsning mod en overtidslig sfære. »Traditionen kan i den forstand rumme absolut konstans, som dens alternativer kan udtrykke grundlæggende erfaringer og tilstande, som kan aktualiseres under forskellige forhold«. Derfor bliver litteraturhistorien ikke til et møde med traditionen, men til en formidling af den, altså en form for bevidsthedshistorie.

For undertegnede at se er det en betænkelig påstand at ville udestillere visse problemstillinger af et historisk forløb og ophøje dem til elementer af absolut konstans. Derved bliver traditionen næsten et overordnet filosofisk begreb, der egentlig er ahistorisk i sit væsen. Denne tendens sætter sig igennem i disputatsens indledende afsnit, hvor der lægges nogle gevaldige tværnit gennem den danske litteraturhistorie. Der opereres håndfast med nogle forenkledte problemstillinger, som om traditionen lader sig beskrive udfra to hovedlinjer: en naturalistisk / realistisk og en mytisk. Til de mytiske skribenter regnes Stuckenberg, Dalgas, Claussen, Johs. Jørgensen, Johs. V. Jensen, Albert Dam, Karen Blixen og Martin A. Hansen m.fl. Man må udfra denne beskrivelse af de to alternative linjer i dansk bevidsthedshistorie kunne drage den konklusion, at Aage Henriksen-skolen og de marxistiske ideologi-

kritikere er ved at dele riget imellem sig, således at vi til sin tid kan få to former for litteratur-historieskrivning: en materialistisk-realistisk og en mytisk-idealisk.

De to alternative holdninger kan efter forfatterens opfattelse føres tilbage til en fælles basis i 1830'erne, hvor det modernistiske syndefald finder sted og romangenren for alvor etableres herhjemme. Mylius' arbejde med H.C. Andersen udspringer altså ikke af interesse for dennes kunstneriske egenart, men af omhu for den overordnede tradition, dannelsesromanen. »Andersen er valgt til studicobjekt, fordi alternativerne mødes i hans forfatterskab«. Det er efter min mening en dårlig begrundelse, fordi realisme og fantasi, roman og eventyr, nok aldrig har fremstået som alternativer for H.C. Andersen selv. Den opsplittede virkelighed var ikke hans problem på samme måde, som det har været vort. Når Mylius derfor hævder: »Det er en kendsgerning, at Andersen var et splittet og vist nok også et ulykkeligt menneske, og det er akcepteret af mange, at han i samme mål var en splittet og kaotisk forfatter« så rummer dette udsagn kun den halve sandhed.

Derefter går forfatteren over til at give en kortfattet skildring af romanens tilblivelse i Danmark som publikums foretrukne genre. Med udgangspunkt i tysk filosofi og æstetik (Hegel - Vischer - Lukács) søger han at fastslå, at romanen skal være et moderne, borgerligt epos, der skildrer virkeligheden og samfundet, men uden at give afkald på poesien. Romanen opfattes således som en erkendelses- og udtryksform, der ikke blot afspejler det omgivende samfund, men tillige rummer digterens længsel efter helhed. Som en sådan stræben efter en sammenhængende tilværelsesforståelse skal »det mytiske« forstås. Imidlertid må det nok understreges, at begreberne myte og mytisk ikke er entydige begreber. Det mytiske er her anskuet som en bevidsthedskategori, der danner et alternativ til analysen og erfaringen. Dette er nok rigtigt, men det er også en kendsgerning, at mytebegrebet har sin egen historie, og at filosofferne og digterne har været meget uenige om dets anvendelse. Mytetænkningen er nok en del af traditionens indhold, men mytens betydning som redskab for erkendelse er blevet anfægtet, sålænge den har eksisteret. Når disputatsens forfatter derfor fører Hegel i marken som den af de tyske æstetikere, der klarest sammenfattede tendenserne i århundredets æstetik, så må man dertil indvende, at Hegel ikke i sin filosofi iøvrigt tillagde det mytiske nogen afgørende betydning. Da Søren Kierkegaard skrev sin disputats *Om Begrebet Ironie* .. benyttede han de posthumt udgivne forelæsninger af Hegel om myten hos Platon. Ifølge Hegels tankegang er den mytiske fremstilling hos Platon ikke en gevinst, men en kilde til misforståelse. Filosofemer er tanker, der kan bringes i overensstemmelse med hinanden, hvorimod myten henvender sig til fantasien. Myten er kun en didaktisk fremstillingsform, der nok kan anvendes som udgangspunkt, men som samtidig bevirker en forurening af tanken: »Ist der Begriff dann erwachsen, so bedarf er der Mythe nicht mehr«.

Det er for mig et spørgsmål, om H.C. Andersen overhovedet har haft et forhold endsiges noget kendskab til indholdet af den tradition, som disputatsens forfatter ridser op i sine indledende kapitler. Den lange redegørelse for Hegels og især Steffens' synspunkter på myten som redskab for erkendelse og den universalhistoriske redegørelse for menneskehedens udvikling fra Mytologisk tid over Heroisk tid til Historisk tid vidner nok om, at universalromantikens begreber blev introduceret i Danmark i 1802, men rejser tillige spørgsmålet om, hvorvidt Steffens overhovedet har haft nogen direkte indflydelse på H.C. Andersen. Han har nemlig ikke således som Kierkegaard og Grundtvig foretaget indgående studier i mytebegrebet, og han anvender ikke myten som en selvstændig bevidsthedskategori; men han havde tidens almindelige indsigt i græsk og nordisk mytologi og brugte denne viden som referenceramme for sin digtning. Myten er ikke for H.C. Andersen det samlende udtryk for et menneskes, et folks eller en kulturs selvforståelse. Den ny Aladdin, som forener tro og viden, blev

aldrig taget alvorligt af andre end digteren selv. Grundstørrelsen i hans liv er eventyret, ligesom Aladdin er en eventyrfigur - og ikke en mytisk skikkelse, fordi eventyret fra *Tusind og een Nat* ikke, således som hævdet af Mylius (s.199), er genuint mytisk stof.

Svagheden ved Mylius' opfattelse af myten og det mytiske er, at han udvider begrebet til at omfatte det meste af, hvad der har med identitet, helhed og billedtænkning at gøre - altså uden nærmere indholdsbestemmelse. Mytisk er alt, hvad der ophæver modsætningen mellem billede og refleksion, ligefra den sublimе erkendelse af tilværelsens indre sammenhæng og til stilfigurerne i sproget. Faren for en trivialisering og udvanding af begrebet lurer lige om hjørnet.

H.C. Andersen vidste udmærket, at »den mytiske tidsalder« var forbi. Hans kunst er, således som forfatteren omhyggeligt gør rede for det, et forsøg på at forene romantik og realisme i en højere enhed. Hele livet igennem forsøgte han at bygge bro over nogle modsætninger i sit eget væsen og i forhold til den verden han levede i; men han var ikke nogen konsekvent supranaturalist eller mytesmed. Myterne kommer ind i hans digtning, fordi de var en del af hans dannelse. De var simpelthen en stofkilde, som han benyttede. De har indgået som en åbenlys eller skjult referenceramme for al kunstnerisk udøvelse, og de vandrede ind i romanen som en skjult struktur, da den historiske skole i 1820'erne afløstes af den realistiske. Det mytiske kommer således til udtryk som momenter i den episke fremstilling og er tæt knyttet til det ubevidste sjæleliv.

I seks store kapitler gør forfatteren rede for hver og een af romanerne. For *Improvisatorens* vedkommende analyseres hovedpersonen Antonios dannelse til kunstner, og hele bogens moralsk-kritiske analyse af barndommen og opvæksten ses som led i den trefasede udvikling, der er karakteristisk for dannelsesromanen. Mylius gør ikke meget ud af at se kunstnerromanen som en særlig form for dannelsesroman. Han foretrækker Goethes *Wilhelm Meister* for sammes *Den unge Werthers Lidelser* og undgår herved at behandle den særlige og meget nuancerede problemstilling, der ligger i den tætte sammenvævning af temaerne kunst, kærlighed og død; men det er en kendsgerning at kunstnerromanerne stiller dannelsesbegrebet op på en særlig måde og løser det på individets præmisser. Det er også betegnende, at hele tre af H.C. Andersens romaner - *Improvisatoren*, *Kun en Spillemand* og *Lykke-Peer* er kunstnerbiografier, medens det samtidig kun er den første af disse, der af Mylius akcepteres som fuldbåren dannelsesroman. Omvendt ser det ud til, at det mytiske i højere grad gennemtrænger *Kun en Spillemand* end det er tilfældet med *Improvisatoren*, hvori kun grottescenen tillægges afgørende mytisk betydning.

Der er således i Mylius' tænkning over forholdet mellem myte og dannelsesbegreb nogle inkongruenser, som nok var en nøjere undersøgelse værd (jvf.s. 159). Fra myten som udtryk for sand identitet til myten som vrangbillede af virkeligheden, det er udviklingen fra *Improvisatoren* til *Kun en Spillemand*, siger forfatteren (s.135), men samtidig er han ikke sikker på, om ikke slutningen af *Improvisatoren* stiller hovedpersonen i et tvetydigt lys. På s. 106: »Antonio finder skatten som en ny Aladdin og mystikernes indre lys i hulen og får siden i en dannelsesproces til opgave at genfinde sin drøm i virkeligheden«, men på s. 246 tales der om tvetydigheden i romanens slutning. Det er altså ikke Goethes dannelsesroman, men den specielle udformning til kunstnerroman, som romantikken dyrkede, der er bogens egentlige særkende; men hvorfor får vi så ikke en påvirknings- og genrehistorisk redegørelse for kunstnerromanens udvikling fra Novalis og Tieck over Oehlenschläger til Andersen? I *Kun en Spillemand* findes en hel række eksemplariske situationer, lysthuset i haven, kirketårnet i Bregninge, Kildemarkedet og Christians vandring ved nattetide til Glorup slot, der har klare mytiske referencer. De er glimrende analyseret af forfatteren og set ind i romanens helhed; der-

for kan det undre læseren, at forfatteren rask væk affærdiger *Kun en Spillemand* ved at sige, at det arketyperiske kun har en illustrativ værdi, ikke erkendelsesværdi. Hvis det er dannelsesromanens banale krav om en opløsning af konflikterne i det dennesidige, der spørger i forfatterens tanker, når han affærdiger *Kun en Spillemand* som analytisk i sit væsen i modsætning til *Improvisatoren*, der er mytisk, så er der al anledning til at overveje, om ikke dannelsesbegrebet trænger til en revision.

Det er muligt, at hele mytebegrebet bryder sammen på en modsætning mellem psykologisk viden og indsigt og metafysisk ontologi. Det gjorde det bl.a. for Kierkegaard, medens det for Andersen stadig er digterisk gyldigt. Religøs og digterisk erfaring gik i eet for ham. Jeg er heller ikke sikker på, at de tanker, der rører sig i Christians far i bogens slutning, og som af Mylius betegnes som et skrabud for tidens almindelige tænkemåde, ikke rummer essensen af, hvad H.C. Andersen anså for god teologi. Jeg er ikke klar over, om ikke Andersen var mest mytisk, hvor han var mindst dannet. Myten er jo ikke blot et udtryk for helhed, nærvær, sammenfald af det individuelle og det højeste alméne (typen) - myten er tillige et udtryk for splittelse og fald, endeløs strid mellem modsætninger, kamp og undergang. Når *To Baronesser* og *At være eller ikke være* med rette får betegnelsen dannelsesromaner, så hænger dette altså sammen med, at de har et præcist defineret dannelsesmål, og at målet bliver nået; men det bliver de ikke mere mytiske af. De er, som forfatteren selv siger det, besværgelser af romantikken, velmente defensorater, i en virkelighed, der var præget af materialisme. *At være eller ikke være* er den mest regulære dannelsesroman Andersen overhovedet har skrevet - og den mindst overbevisende. Det er nemlig rigtigt, at H.C. Andersen manglede tillid til den forsoning i livet, som er så fundamental for dannelsesromanen. Han siger rent ud, at dette kun er muligt i eventyret, men at virkeligheden i historien (romanen) stiller forsoningen ud i det hinsidige.

Jeg har altså svært ved at fatte, at modsætningen mellem myte og roman kan opfattes alternativt. Der er snarere tale om et dialektisk forhold - en vekselvirkning, hvori de to modsætninger gensidigt udfylder hinanden. På samme måde er der også et dialektisk forhold mellem dannelse og myte. Dannelsen forudsætter, at mennesket på et tidspunkt af sit liv identificerer sig med sine rationelle impulser og overtager sit eget liv. Det mytiske derimod viser hen til irrationelle kræfter i og udenfor mennesket. Det er en skjult struktur, der som en skæbnemagt binder mennesket til et forløb, det ikke selv har valgt. Denne skæbnetænkning fortsætter ud over romantikken og ind i naturalismen. Når Mylius på s. 247 hævder, at Aladdinkomplekset er et dansk bidrag til den moderne mytologi, som de tyske romantikere drømte om at skabe, så må man give ham ret; derimod er det ikke rigtigt, at de forfaldsromaner, som naturalisterne skrev, i eminent grad er antimytiske. Tænk blot på hvilken rolle Aladdin spiller for Herman Bang i *Haabløse Slægter*. Temaet: slægtens forfald og degeneration er nemlig også et mytisk tema, der helt ser bort fra »den optimistiske syntesetænkning«, der efter Mylius' opfattelse hører sammen med dannelsesromanen.

Der er altså ikke noget indlysende forhold mellem myte og dannelsesroman, men det mytiske er tilstede i det nittende århundredes romaner - også dér, hvor man mindst venter at finde det. For H.C. Andersenforskningens vedkommende må spørgsmålet om, hvad H.C. Andersen var i sig selv som kunstner, tænker og menneske stadig være vigtigere at få besvaret end spørgsmålet om, hvad vi kan bruge ham til i den socialiseringsproces, som er dannelsesromanens forudsætning. Der er så mange fine iagttagelser og analyser i Mylius' bog, som gør den særdeles læseværdig, men den er mere optaget af sit bevidsthedshistoriske ærinde end af den kunstneriske sammenhæng, som findes i selve forfatterskabet.

Niels Kofoed

Keld Zeruneith: Den frigjorte. Emil Aarestrup i digtning og samtid. En biografi.
Gyldendal, 1981. 453 s. Pris 150,- kr.

Hvem er mon den første moderne dansker? Det afhænger naturligvis af definitionen af modernitet. Men med vekslende begrundelser har man i litteraturhistorien set Holberg, Baggesen, Oehlenschläger og Georg Brandes få tillagt titlen. I sin store disputats nominerer Keld Zeruneith lyrikeren Emil Aarestrup (s. 13). Men rigtignok med den pointe, at modernitet ikke ubetinget kan anses for et gode. Denne dobbelthed viser sig i Zeruneiths titel, »Den frigjorte«. Frigørelse er godt, men Zeruneith skjuler ikke omkostningerne. Derved bringer han Aarestrup i selskab med det 20. århundredes modernister. Tvetydigheden eller, om man vil, splittelsen anskueliggøres på bogens omslag. Baggrunden gengiver Aarestrups manuskript til elskovs- og orgasmedigtet »Du! Du! Du Søde!« (behandlet s. 166 f.), et højdepunkt i længsel og poesi, som Aarestrup ikke formåede at fastholde i den hverdagslige virkelighed. Foran digtet luder en ældet halvfed Aarestrup med smilløs mund og borende øjne, - Zeruneith foreslår endog at forstå digterens korpulence som et resultat af trøstspisning, et værn mod tilværelsens meningsløshed (s. 23 og 328), ikke som et udtryk for den kommende naturalismes sansedyrkelse. Bogen har to retninger både i redegørelsen for Aarestrup og hans digte og i fortæller-doktorandens egen ræsonnerende tekst: en positiv og en negativ. Det gør den spændende som en roman af Søren Kierkegaard, men omtrent lige så vanskelig at komme til klar forståelse med.

Zeruneith indleder sin bog med på en temmelig hårdhændet måde at feje sine forgængere til side (s. 15-22): P.L. Møller, Brandes, Brix, Vilh. Andersen, Friis, Billeskov Jansen og Møller Kristensen - die gantske Armee ruiniert auf ein mahl, - dog ikke mere end at de kan fremkaldes til klø endnu engang i anledning af deres manglende forståelse for »Erotiske Situationer« (s. 200-202). Den slags hører traditionelt til disputatsgenren.

Selve sin biografi over Aarestrup deler Zeruneith i fire faser, der markerer både digterens ydre liv og hans projekter. Projekt er sandelig et ord, som på vejen fra Holberg til i dag har forvandlet sig fra en nedsættende til en prisværdig betegnelse. Zeruneith ser tre store projekter: Aarestrups forsøg på at forme sin forlovede/hustru til et liv i jordisk seksualitet løstrevet fra kristelige og borgermoraliske dydssynspunkter, Aarestrups forvandling af sin erotiske livsanskuelse til uforgængelig lyrik (da det første projekt mislykkedes) og endelig hans bestræbelse for at forny sit ægteskab i sølvbryllupsåret (da det andet projekt mislykkedes i tavsheden omkring »Digte« 1838), - det tredje projekt led også skibbrud, og Aarestrup hængav sig derefter til resignation og småborgerlig trøstspisning. I Zeruneiths fremstilling forbindes de tre projekter med Aarestrups ydre biografi (med støtte i tidligere forskning) og navnlig med hans indre linje, der beror på Zeruneiths sensitive nærlæsninger og egen komponerende iagttagelse. I kortlægningen af den indre biografi fremlægger bogen tolkninger, der vil blive stående.

Kapitlet *Forlovelsesbrevene* (s. 83-124) redegør overbevisende for, hvorledes Aarestrup som en hel Johannes Forfører manipulerer med sin forlovede, kusinen Caroline, for at liste hende ud af den borgerlige dydsforestilling og frigøre hende til et paradys af jordisk sanselighed, bl.a. ved så djævelske midler som religiøst billedsprog anvendt antireligiøst og den traditionelle ægteskabsinstitution omdannet til ramme om og dække for denne i bogstavelig forstand skam-løse sensualisme. Skønt allerede Vilh. Andersen så Aarestrups slægtskab med de Kierkegaardske æstetikere (III. da. Lit.hist. III, 1924, s. 408), er det Zeruneiths fortjeneste i detaljer at have eftergået dette Aarestrupske projekt og tilmed fremstillet det i en underholdende form med Aarestrup som definitiv hovedperson. Unægtelig lod en helt anden

brevroman sig uddestillere, hvis man tog Carolines synsvinkel, den tids seksualmoral og lægevidenskabelige stadiet i betragtning. Caroline fik i sit ægteskab 12 børn foruden nogle aborter, mens Aarestrup nedkom med skønhedsberustet lyrik. Zeruneith vælger klart Aarestrups side og kan derfor uden videre misbilligelse nævne, at Aarestrup dybest set var optaget af at tilfredsstille sit eget jeg (s. 97 og 102), hvilket lidt senere munder ud i en opgørelse af Aarestrups omkostninger ved at ville leve det liv, Fr. Schlegel havde skildret i romanen »Lucinde« 1799 (s. 146 f.).

Koncentrationen om Aarestrups åndelige lidelser fører så Zeruneith over i disputatsens næste hovedstykke, *gennemgangen af Aarestrups rejse 1832* og den derover skrevne digtnovelle, »Erotiske Situationer«. Zeruneith gør grundigt op med myten om lægens forelskelse i sin dødssyge patient, komtesse Amalie Raben, og viser, hvorledes Aarestrup i stedet på rejsen ved fraværet fra hustruen fremlekkede et erotisk fantasiliv, der nok kunne omsættes i poesi, men desværre ikke til virkelighed: gensynet med hustruen bliver ikke til en realisation af forlovelsesprojektets frigørelsesparadis. Først senere, hævder Zeruneith, da skuffelsen efter hjemkomsten var manifest, gjorde Aarestrup i digte den afdøde komtesse til sit »erotiske idealbillede i en sanselig ophøjethed« (s. 169). Ved en nytårsfrokost i 1834 med bl.a. Christian Winther besluttede Aarestrup så at sublimer sine hjemløse passioner i offentlig poesi.

Det leder til disputatsens litteraturvidenskabelige højdepunkt, gennemgangen af »*Erotiske Situationer*« (s. 199-245). Med overbevisende kraft i både overblik og enkeltanalyser afviser Zeruneith, at Aarestrups versnovelle skulle være forlist og dermed lovligt bytte for moderne rekonstruktører. Tværtimod: den er præget af en ikke-episk, tematisk og kompositorisk enhedstanke, »det modne, gennemførte resultat af Aarestrups poetiske indvendiggørelse« (s. 199); Aarestrup ville skrive en novelle - og gjorde det også (s. 203). Zeruneith anvender i sin nærmere argumentation med udmærket udbytte Goethes novelledefinition: »eine sich ereignete unerhörte Begebenheit« (s. 205 f.), her sammenstødet mellem den borgerlige verdensorden og det individuelle. Novellen får derved sammenhæng på et højere plan end den versificerede underholdningsfortællings - ganske som Oehlenschläger i »Jesu Christi gentagne Liv i den aarlige Natur« gennem usammenhængende enkelt digte om naturens kredsløb fik gendigtet Kristi liv, og ganske som symbolisterne halvanden generation efter Aarestrup transponerede deres stemninger til tilsyneladende atomistiske metaforer, - en digt- art, hvis teori kort og fatteligt er skrevet af Valdemar Vedel i artiklen »Suggestion og Symbol i Digtning« (Tilskueren, feb. 1894). Udviklingen i »Erotiske Situationer« har Aarestrup selv sat på formel i et notat, Zeruneith gengiver: »legende, drømmende, sværmende, elskende, døende, digtende« og betegner som en cirkulær bevægelse: »jeg'et slutter, hvor han begynder« (s. 211). I sit dygtigt gennemførte forsvar for novellens bevidste komposition kommer Zeruneith dog ikke udenom, at de fire faser *tilnærmelse - hengivelse - død - poesi* er svagest repræsenteret i sidste (og for hans tese afgørende) led. I novellens slutning antydes overgangen fra liv til poesi i »Hvilestedet«, men rent faktisk får døden det sidste ord i de resterende tre digte. Zeruneith opfatter denne tildækning af det egentlige motiv som en ekstra fin pointe, hvor samtiden og hans forgængere i forskningen så en defekt. Hvis Aarestrups raffinementer først kan forstås efter 1960-70'ernes modernisme, kan hans novelle på en måde nok siges at være forfjet i udgivelsesåret 1838.

Zeruneith sammenfatter sin analyse af novellens gang i et bestemt tilværelsessyns kategori, den poetiske erindringsdrøm (s. 243). Herefter går han over til at gøre Aarestrup til en forfader til modernismen i kapitlet *Den æstetiske metafysik* (s. 246-289). Herved forstås Zeruneith en æstetisk lyst, der erstatter et kristeligt livssyn og transcenderer en ellers ufordragelig skæbne, en lyst, som på udtrykssiden demonstreres i Aarestrups store sproglige og komposi-

toriske præcision (s. 246). Zeruneith giver nogle gode eksempler på Aarestrups æstetiske samvittighed i undersøgelser af hans sanseliggørende metrik, individualiseringen af metaforik og symbolik og endelig spændingen mellem sprogrytme og metrum. Disse afsnit er særdeles instruktive.

Videre mener Zeruneith, at Aarestrup allerede med »Digte« 1838 var udrændt og på vej over i den borgerlige virkelighed. Skuffelsen over den totale mangel på offentlig respons slog således ikke digteren Aarestrup til jorden - i den indre biografi var projektet opgivet før udgivelsen (s. 321). Resten af Aarestrups liv kan Zeruneith ikke trække mange gnister af, - det er udebben, ugidelighed, trøstspisning og magelig borgerlighed. Hans digtning bliver lejlighedsvers og negative politiske digte (der behandles i et stedmoderligt kort appendiks). Treårskrig og grundlov kunne ikke begejstre ham.

Keld Zeruneiths disputats er en stor, overmåde grundig bog om ét af de mindre danske forfatterskaber rent kvantitativt. Fortjener Aarestrup overhovedet så megen opmærksomhed? Zeruneith mener ja, med vekslende litteraturhistoriske argumenter. I Aarestrups forlovelsessommer 1826, ifølge en note århundredets varmeste, undfangedes forudsætningerne for den moderne danske elskovsdigtning (s. 96). Aarestrup har leveret dansk litteraturs første skitseudkast til impressionismens metodik (s. 111), - hvad der altså diskvalificerer Ewalds katalogisering af kvindebryster i »Levnet og Meeninger« og Jens Baggesens ditto af kvindehæle i »Labyrinten«. Aarestrups skæbne kan belyse det borgerlige samfunds udviklingsmuligheder og immanente spaltningshistorie (s. 139). Han skabte som en modernist før modernismen et nyt æstetisk verdensbillede over de fortrængte sanser (s. 371). Brandes havde i sin tid set Aarestrup som en art prænaturalist på grund af hans anatomiske præcision. Zeruneith finder, at han forberedte et meget mere moderne gennembrud end Brandes-fløjens.

Zeruneith hæver også Aarestrup ud af datiden og foreslår, at hans livsløb kan opfattes som typisk for det moderne, nemlig Gud- og idealforladte, menneske. Han var konstitutivt disharmonisk (s. 16), ingen uskyldig sansenyder. Han synliggør en »radikal, nutidssvarende bevidsthedsdannelse« til belysning af »et helt sekels udvikling, dets konflikter og løsningsforsøg« (s. 13). Han er både periodetypisk, en »eksemplarisk skikkelse« (s. 33), og har symptomal tegnverdi for os endnu i dag (s. 371). Følgelig bliver Zeruneiths biografi ikke kun beretningen om et særpræget individ, den bliver *pronominal*. Udtrykket, der er et lån fra Aage Henriksen, som atter har lånt det hos Aage Schiøttz-Christensen, bruges på s. 350 og burde nok være indgået i bogens undertitel. Traditionelle biografiske oplysninger indeholder fremstillingen kun, når de har betydning for den indre og typiske biografi.

»Den frigjorte« er usædvanlig velskrevet, med en række sugende rigtige formuleringer holdt i et sprog, der slutter tæt om Aarestrups og fortællerens stemninger. Zeruneith lægger sig ikke i et begrænset akademisk stilniveau, men opnår æstetisk effekt ved at pendle mellem patos og lavstil og ved overraskende synsvinkelskifter undervejs. Der er både trolddom, afgrund og drøm i hans disputats, på baggrund af et upåklageligt lærd noteapparat bagi. Men ingen sol uden pletter. Hvad vinder dansk litteraturvidenskab monstro ved overflødig anglicisme som »lift« (s. 53), »failure« (s. 28), »first class« (s. 61), »break« (s. 280) »out-cats« (s. 405). Eller ved modevendingen »åbne op« (s. 219), - igen efter engelsk, det sprog, der i øvrigt ifølge litteraturlisten har givet Zeruneith flest titler om romantikken som bevægelse, skønt angelsakserne ikke normalt anses for specialister i kontinental romantik. Undertiden går der også æstetisk metafysik i Zeruneith: hvad skal man stille op med en påstand om, at »denne skæbne (...) tænkte videre over ham på den fornægtede verdens vegne« (s. 135)?

Zeruneiths påvisning af hovedgangen i Aarestrups liv, hans projekter, kurven i de »Erotiske Situationer« og i »Digte« 1838 i det hele taget kan der næppe rokkes afgørende ved. Han

behersker sit stof og sit eget udtryk. Men river man sig løs af hans fortællers tryllekreds, kan man nok tvivle på den enestående pronominal værdi af Aarestrups liv. Tankegangen bag Aarestrups projekter er langtfra ny i 1820'erne. Lignende projekter er iværksat fra individualismens europæiske gennembrud omkring 1750, i Danmark (som klarlagt af en række forskere) af Ewald, Baggesen, Staffeldt og Grundtvig. Af dem ligner Aarestrup i sit forlis Staffeldt, med hvem han deler en upassende interesse for det antiborgerlige og frivole, en gennemreflekteret livsholdning og en grundlæggende disharmoni. Hvorfor er det ikke Staffeldt, som er oldefaderen til skaren af midtpunktløse modernister i det 20. århundrede? De andre guldalderforfattere reddede sig, ligesom de fleste af Aarestrups egen generation, over i en eller anden forståelse af tilværelsen, som var til at leve med eller ligefrem til at leve og kæmpe for. Grundtvig gjorde endog i 1815-pjecen »Imod den lille Anklager« op med et lignende erotisk projekt som Aarestrups, da han fandt det hos den tyske romantiker Novalis. Det Aarestrupske forløb er hverken i indre eller ydre biografi opsigtsvækkende nyt.

Hertil kommer, at Aarestrups projekter set på afstand forekommer utroligt indsnævrede. Det hele gik ud på at tilfredsstille sanselige lyster uden videre hensyn til biologiske og borgerlige omkostninger: seksuelt og artistisk, til sidst gastronomisk. Lad være, at de andre guldalderfolk, der troede på en mening i og med tilværelsen, i moderne øjne kan synes naive. De fik dog kraft af deres overbevisning til at gå ud i virkeligheden for at udrette noget med deres forfatterskab, hver på sit felt, - Oehlschläger, Hauch, Ingemann, Grundtvig. Aarestrup traf tilsyneladende aldrig på en sag, han kunne sætte over sig selv. Zeruneiths disputats om ham er skrevet med en vældig nøjagtighed i efterkontrollen af alle faser, trin, kategorier, planer, forskydninger, stadier og skred i hans indre liv, men selv ikke denne store videnskabelige behandling, med dens vælgørende udblik til Aarestrups omverden (især Kierkegaard) og til nutidsforskningen (i noter), kan helt overbevise om, at digteren er så megen omtale værd. I betragtning af skønheden i den Aarestrupske poesi vil man naturligvis ikke i dag ubetinget tilslutte sig J.L. Heibergs bemærkning om, at der altid var noget svinsk i hans lyrik (citeret s. 316, se også s. 419 note 7). Men på tværs af Heibergs forargede sprog kommer man ikke udenom, at han kritiserede Aarestrup på et centralt punkt. Det hele forfatterskab drejer sig om for lidt: at Aarestrup kan elske pigerne og / eller skrive digte herom. Zeruneith har på godt og ondt kædet sin bog sammen med en selvoptaget og påstået selvgyltig, men mislykket livsførelse hos sin hovedperson.

Under bogens forskellige teser om Aarestrup ligger der en ambition, artikuleret navnlig i indledning og afslutning, om at forny og genføde genren biografi. Det er Zeruneiths projekt, hvorom han lancerer forskellige meninger. Han tager afstand fra den pedantisk positivistiske mælkegningforskning - og kan i dette tilfælde slippe godt fra det, fordi forgængerne har gjort det arbejde for ham. Meget vel. I stedet vil han se det hovedløse forfatterskab med dets enlige komponerede digtsamling som én stor tekst af en handlende jeg-fortæller, der behøver en distanceret analytisk-komponerende bevidsthed til at udlægge jeg'ets handlemåde og bevæggrunde (s. 27). Zeruneith tilbyder her sin tjeneste som en slags episk fortæller med »indlevelse, selvbeherskelse, fleksibilitet« (s. 26). Sit objekt, digter-jeg'et, identificerer han først med den *biografiske* Aarestrup (s. 28) for derefter at erklære *Aarestrup* for at være »en samlende metafor for alt, hvad der bærer hans navn« (s. 29). Biografier over samlende metaforer er ikke en kendt genre. Sammenfatter man, hvad Zeruneith faktisk gør, i et lidt mindre kantet udtryk, skriver han en indre, en eksistentiel biografi.

Det kan være fortræffeligt og belærende at se Aarestrup som romanfigur, og fodnoterne garanterer vidtgående for autenticiteten. Men projektet har sine farer i retning af, at videnskabsmanden bliver (med)digtede kunstner, og dem har Zeruneith ikke ganske undgået. På

s. 68 aner den episke ræsonnør således i »et glimt« de ellers sparsomt dokumenterede egen-skaber hos faderen Jørgen Aarestrup; i næste afsnit øjner fortælleren tydeligere »konturer«; nederst på siden kan faderen så i fortællerens øjne genopstå »i en højere, mere kvalificeret potens« i sønnen. Skredene hidføres af fortællerens stigende overbevisning om sin egen tolkning, ikke af håndgribelige vidnesbyrd, - selv nævnte Aarestrup så godt som aldrig sin fader. Moderen nævnte han simpelt hen aldrig med et ord, alligevel mener fortælleren, at Aarestrup ved at gifte sig med sin kusine søgte ind i moderens borgermiljø og slægt (s. 81). Og hvorfra véd fortælleren mon besked om, at Aarestrups øjne i daglig omgang (når han ikke var på forlystelsesophold i København) var »anderledes hvasse og stikkende« (s. 417)?

Den episke fortæller kobler sig også ind på behandlingen af Aarestrupteksterne. I analysen af et (kunstnerisk ubetydeligt) ungdomsdigt, »Til Rosentræet i Lauras Vindue« beretter fortælleren om situationen: jeg'et fantaserer i højspændt romantisk stil om den frodige nyvandede potteroses fraværende herskerinde og lader sig ude på gaden tilvinke håb fra rosenbladenes grønne farve. Zeruneith skriver så: »(...) idet hans håb om at kalde den elskede selv frem i vinduet skuffes, foregår der efterhånden en omlægning i synssansen, så han nu i glasset får øje på sig selv og sit begærs genspejling« (s. 63 f.). Denne redegørelse må læseren uden Aarestrups digt ved hånden forstå som et referat af dets slutning. Det er den ikke. Aarestrups tekst er desværre mere konventionel med sin afmægtige tolkning af rosenbladene grønt; glasset er udtrykkeligt ikke et spejl for nogetsomhelst i Aarestrups tekst, men tværtimod en velgørende passabel vej for ynglingens længselsfulde blik. Det er fortælleren, der har gjort Aarestrups poem bedre og dybere og modernistisk.

En generel anke mod den nye indre biografi hos Zeruneith er, at den i hans praksis har tendens til at underbetone en kunstnerisk vurdering. Alt materiale, der kan belyse indre liv, er tilsyneladende lige interessant, - en tendens, man ellers især kender fra psykoanalytikerens forsøg i litteraturforskning. Naturligvis kan man ikke i et så stykkevis skrevet forfatterskab som Aarestrups forvente æstetisk karaktergivning for hver tekst. Men Zeruneith ordner udpræget teksterne efter deres psykologiske interesse og forbiser, bortset fra udvalgte enkelt-eksempler, den kunstneriske. Han registrerer omhyggeligt glid og skred i billedsproget, men hans ræsonnerende og analytisk-komponerende iagttagelse vil ikke sige, om han finder noget originalt eller konventionelt. Kunne den vekslende kunstneriske kvalitet af digtene i »Erotiske Situationer« ikke have dannet yderligere en kurve til udhævning af den indre gang? Læsere kan godt blive usikre på, om det er Aarestrup som den enestående lyriker eller Aarestrup som et vel interessant, men langt fra enestående eksempel på en æstetisk oprører, der er overbegrebet i værkets samlende metafor. I en nok så pronominal biografi over en digter kunne man nok kraftigere forvente en dokumentation for, at denne digter virkelig har formet ordkunstværker, det endnu i vor tid lønner sig at studere og nyde. Man kan også undertiden komme i tvivl om berettigelsen af, at fortælleren med fast hånd ekskluderer romancer, lejlighedsdigte og de politiske vers. Omvendt kan nogle af de digte, Zeruneith opfatter som sandhedsvidnesbyrd om digterens indre liv, udmærket skyldte den litterære tradition så meget, at de falmer som bekendelseslyrik. Som periodens tidsskrifter og »Nytaarsgave«-litteratur viser var enhver nogenlunde kvik akademiker i guldalderen i stand til at gøre vers ved at trække på det store offentlige lager af billeder og rim. Man savner i »Den frigjorte« en sammenføring af Aarestrups psykiske gennembrud med det / de kunstneriske i selve den episke fremlægning.

Til sidst et hjertesuk: det er og bliver hensynsløst over for læserne at udgive en så stor og fyldig bog uden et personregister. Hvordan i al verden skal kommende benyttede finde frem til alt det fortrinlige lærdomsstof og de spændende diskussioner, der er samlet sammen i no-

terne? Herunder eksempelvis hele små digtanalyser som den af Staffeldts »Indvielsen« (s. 396 f.).

Flemming Lundgreen-Nielsen

Sven Møller Kristensen: Georg Brandes. Kritikerens, liberalisten, humanisten, Gyl-dendal 1980. 187 sider.

Bogens undertitel signalerer tre ærinder: hvad *skrev* han, hvad *ville* han og hvad *stod* han for, - kritikerens, liberalisten og humanisten. Til det mål begynder SMK - ligesom i sin tid Vilh. Andersen - *indefra*, med at læse forfatterskabet for her at erfare, hvad Brandes *mente*. Ganske vist har SMK også været om bord i Brandes-forskningen og brevbunkerne, »men studiet af en skribents forudsætninger og udvikling giver let et indtryk af noget mosaikagtigt ved personen, en samling disjecta membra, de utallige impulser han har modtaget af bøger og andre skribenter. Enheden, personligheden og værket, truer med at forsvinde.« (s. 8). - I denne introduktion til forfatterskabet kommer Brandes derfor hyppigt selv til orde i - ofte slående - citater, »jeg har gjort mig umage for at være neutral, at læse Brandes tale for sig selv, uden at kommentere.« (s. 9). Men citaterne er rigtignok noget små og sammenbragte, så selv om bogen udmærker sig ved sin brede belæsthed i det mere end 60 år lange forfatterskab, har den ikke undgået det mosaikpræg, som lægges den komparative tradition til last. Hvad det gælder om er imidlertid, at brikkerne ligger rigtigt.

SMK har bygget sin bog op over en række gode detailiagttagelser, som han uden at ryste på hånden summarisk forstørrelser til synsvinkler for hele forfatterskabet. »Denne betragtningsmåde ligger fast hos Brandes i hele det senere kritiske forfatterskab« hedder det om sammenhængen mellem det uendeligt små og det uendeligt store, og det er måske sandt; i hvert fald henter fremstillingen kun bekræftelser på de udlagte synsvinkler.

Men mere sandt er det vist, at de *helheder*, som refleksionen mellem det små og det store om-sluttedes af, vekslede ikke så lidt. Her svigter introduktionen sin læser, for disse helheder beskriver den ikke. Detailiagttagelserne fører ikke frem til Brandes (og Taines) evne til at bygge et essay op og få en central iagttagelse til at slå igennem ved at eftervise en grund-egenskab hos forfatteren, efterspore den i hans liv og genfinde den i hans skrifter, selv ned i de mindste detaljer. I modsætning til sine forgængere fik Brandes tingene til at hænge sammen, så forbindelsen til det levende liv blev nærværende. Den magtfulde komposition og den epokegørende indre sammenhæng i biografierne om f.eks. Søren Kierkegaard og William Shakespeare lades næsten uomtalt, ligesom de senere store biografier om bl.a. Goethe og Voltaire med deres flotte retorik og beretterkunst. Der er i bogen et gab mellem de litterær-kritiske detailiagttagelser og fastlægningen af den liberal-humanistiske grundholdning. Man får ingen afdækning eller analyse af de dybe, modsætningsfyldte problemer i forfatterskabet, som går på kryds og tværs af meningene, og som leverer energien til dets udvikling. SMK går efter det sikre, den faste stamme, de permanente standpunkter: *meningerne*, og han bindes til dem i en glødefri repetition.

Som på trods er bogen blevet bedst og mest interessant, når den følger Brandes i hans halvt bevidste eller ubevidste arbejde; således i den første del om *kritikerens* (s. 11-74). Først fremhæves den førnævnte permanens i fordringen om sammenhæng mellem det store og det små, fra anslaget i afhandlingen om Henrik den fjerde (1869) til genkomsten i en diskussion med Herman Bang (1883), hvor Brandes viser naturalismen sit klassicistiske forbehold. - Jeg synes, SMK glemmer, at afhandlingen fra 1869 nok kritiserede manglen på repræsentativ

forbindelse mellem det store og det små, men især vendte sig imod de urealistiske enkeltelementers alt for *direkte* tilhørsforhold til hovedtanken. Endnu i 1877 kunne Brandes over for Fr. Paludan-Müllers grundmenneskelige typisering fremhæve, at »de Digttere, hos hvilke det Tilfældige spiller en vis Rolle, hæve sig ganske vist ikke saa høit, men de blive til Gjengjæld ofte mere levende, mere indtagende; thi Tilfældet, det er det Bizarre, det gratiøst Overraskende, den uberegnelige Uregelmæssighed.«

Som et andet fast greb i Brandes' kritiske praksis fremhæver SMK hans vist nok ubevidste skelnen mellem *kunstneren*, der søger formfuldendthed, det skønne, - *digteren*, der med indbildningskraft og menneskekundskab er virkeligheden tro og søger det sande, og endelig *tænkeren*, der med sit uheldige totaloverblik og sin reformatoriske begejstring vil det gode. Kimen til denne skelnen, som virkelig synes at fungere bag Brandes' kritiske vurderinger, ligger i SMKs sidste bog, Den store generation (1974, s. 257-63); nu er den ført igennem, afklarct og meget inspirerende demonstreret.

SMK fremhæver, hvordan differentieringen indgår i en sammensat vurdering, i et kompleks af kritiske synspunkter, men helt uden systemtvang forløber demonstrationen ikke, og det skyldes den upræcise omgang med forfatterskabets faser og udvikling; SMK undlader at afklare de problemer, som er forbundet med at brede en opfattelse fra årene omkring 1883 ud over hele forfatterskabet. Digteren og sceren skal stå for retningen mod det sande, men den lod tilfaldt i Brandes' tidligere år især den kølige, afslørende videnskab og kunne ikke desto mindre falde sammen med det *gode*, den social-politiske reformbegejstring. Senere antog videnskabelig tænkning og kritik for Brandes en mere produktiv form, hvor kritik ikke alene var anvendt videnskab, men tillige en kunst, som gjorde den sandere; »thi ingen methodisk Forskning kan give En Nøglen til en sammensat menneskelig Aand«, skrev Brandes i forordet til *Mennesker og Værker* (1883); senere indarbejdede han forordet som en indvending i afsnittet om Taine i *Samlede Skrifter* bind VII (s. 60). Dermed var en mere subjektiv kritik givet fri, og Brandes blev, om ikke dengang så af en mere »videnskabelig« eftertid, holdt dens omkostninger for øje. - SMK diskuterer (s. 67ff) Brandes' mening om den litterære udvikling efter naturalismen, herunder modernismen i Frankrig og 90'ernes og århundredskiftets danske litteratur; Pontoppidan undtaget var Brandes ikke udelt begejstret. Men går man nu, hvad SMK ikke gør, til Brandes' tyske responsrum, så træder mere frugtbare sider af den subjektive kritik frem. Brandes følte sig vel mere i slægt med gallisk ånd end med nogen anden og stod i personlig forbindelse med mange af dens repræsentanter, men nogen *indflydelse* udøvede han efter eget sigende ikke. Derimod fik han i slutningen af århundredet ganske tætte forbindelser med det litterære miljø i bl.a. Wien (Schnitzler, Gomperz, Beer-Hofmann, Hofmannthal, senere bl.a. Stefan Zweig) og fik væsentlig indflydelse på udviklingen af en psykologisk findelt og følsom indlevelsæstetik, jf. også Freuds interesse for Brandes.

SMK frakender kamptiden i 70'erne *kunstneriske* kriterier, tilsløret som de blev af ideologisk-politiske vurderinger, og først i årene omkring 1883 mener han at finde den rene vare. Men hvad der i 70'erne gjorde Brandes fremragende som kritiker var en sensibel og frugtbar balance; til den ene side modstod han fristelsen til for tidlige synteser, til den anden side holdt han angsten for ikke at blive forløst fra detaljernes frodige virvar tilbage, og i den balance blev han ét med det levende liv, fri af den overleverede tradition og utvunget af nye systemer. Og kriteriet blev da netop, at kunstværket gengav virkelighed i stedet for drømme og dogmer, livet som kunstneren selv havde oplevet det. »Hvad der er blot Digting i denne Fortælling ... er uoplevet og derfor uinteressant. Hvad der kun er afskrevet efter Virkeligheden ... er som blot oplevet, ikke digtet, ligeledes uinteressant« hedder det i en ikke-optrykt

Drachmann-anmeldelse fra 1876.

Imidlertid førte netop livet som kriterium Brandes ind i det biografiske essays form, en form som i 1880'erne medvirkede stærkt til hans gennembrud i Tyskland. Bindingen til den succesrige genre og dens indirekte bekræftelse af dannelsesstænkningen kom til at stå i kontrast til radikaliteten og det sociale engagement. Det biografiske essay blev på den ene side både en publikumsræssig gevinst og en metodisk landvinding, på den anden side betød genre en tilbagetrækning fra gennembruddets videnskabelige prætentioner.

Det er med urette, SMK i tavshed forbigår de skiftende ideologiske rammer, for han kommer unægtelig til at tage Brandes' æstetik på ordet dér og på den tid, hvor den er mest borgerlig, jf. det dialektiske problem, at kritikken af Zola: virkelighedsskildringen må ikke klistre til virkeligheden, for så bliver der ikke plads fri til kritik, - har sit positive modstykke i tilslutningen til George Sands kunstnerisk forældede, men moralsk »rigtige« kritik (jf. s. 30). Det mærkes her, at gennemgangen af de problemer, Brandes arbejdede med, ikke får den analytiske energi og skarphed, som SMKs *egen* erkendelsesinteresse *kunne* have fremkaldt, og som kunne have gjort problemerne relevante for læseren. Nu forbliver problemerne ikke-mere-virkende fortid, samtidig med at datidens aggressive modtagelse af meningerne får ukendskabets og misforståelsens halv-kuriøse skær over sig.

I forhold til en traditionelt litterær, men dog al-round introduktion som Bertil Nolins Georg Brandes (i Twayne's World Author Series, Boston 1976) vælger SMK ud og viser nogle få synspunkters overraskende brede tilstedeværelse. I bogens anden del om *liberalisten* (s. 75-130) er det Brandes' politiske anskuelse, der trækkes frem af det mørke, den komparative tradition har omgivet dem med, og sjøvt nok har SMK større sans for den tidsfølsomme og reaktive logik i forfatterskabets politiske aspekter end i de litterærkritiske. Han har brudt banen for en kortlægning af »den politiske Georg Brandes«, jf. antologien af samme navn fra 1973.

I tilslutning til Harald Rue bestemmes Brandes indledningsvis som citoyen, som fastholder af det oprindelige i den borgerligt-liberale tradition, ja som den der rager op som den ideale *liberalist* og målestok for liberalismens forfald. Hertil kom hos Brandes den markerede *individualisme*, idet »den, der fremfor Alt arbejder paa at udvikle sig selv, har mest Udsigt til at gribe ind i den almindelige Udvikling« (essayet om Goethe, 1881). Det dokumenteres dernæst, hvordan Brandes' indsig i borgerskabets reaktion efter 1871 uddybes og videreudvikles efter bekendtskabet med Lassalles skrifter; derimod udvikles ikke tilsvarende Brandes' forbehold lige over for socialismen og Bismarcks specielle statssocialisme. Til gengæld er udredningen af forholdet til Nietzsche (s.111-114) bemærkelsesværdig ved sin sikre placering og afvejning af Stuart Mills og Renans anparter, kun synes jeg Brandes' aristokratisme udglattes rigeligt efter mønstret: det tvivlsomme skyldes tidens »briller«, det gode hans eget uheldede blik.

I sin (op-)vurdering af Brandes som realpolitiker tager SMK efter min mening fejl. Brandes nærede i en afgørende del af sit liv den illusion, at den karakter- og viljefaste radikalitet sejrer, i kraft af fasthed og ret, og jeg skulle tro, at hans fortrolighed med denne problemstilling, spejlet hos Lassalle og hos Ibsen (jf.s.94-95), danner baggrund for den medlevende analyse af Hamletskikkelsens psykologi, som findes allerede i »Indtryk fra Polen« (1888 s. 304 ff); den er således forfattet samtidig med kendskabet til Nietzsches analyse af dannelsens handlingslammelse. Alternativet hertil blev den teoretisk disparate *aktivisme*, som SMK henter frem i det lys, der tilkommer den. Ligesom f.eks. Bjørnson skrev Brandes omkring år-

hundredskiftet artikel på artikel om løgn og uretfærdighed og om undertrykkelse af minoriteter i Danmark, i Europa og i Asien. Selv mente han, at det måske ikke krævede dybsindighed eller store evner, men »det er imidlertid for at Sligt skal siges, at et Folk har en Litteratur« (Efterskrift til Samlede Skrifter bind XVII). Men hvad var egentlig det teoretiske grundlag for denne holdning, den aktive disposition for *frisind*?

SMK giver svaret i tredje del af sin bog om *humanisten* (s. 131-81). »Den humanisme som Georg Brandes repræsenterer skulle hermed være bestemt og beskrevet, både ved hans afvisning af den passive positivisme, den stive rationalisme, den filosofiske dualisme og kristendommen, og ved hans tro på det aktive menneske, det hele menneske, naturenheden, fornufte, hans dyrkelse af den hellenske ånd og slægtskabet med noget af den jødiske.« (s. 179). Man kan være enig eller uenig, men er det ikke - trods alle tillægsbestemmelser - en noget usaltet etikettering? Citatet viser en tendens fra afsnittet om liberalisten, som i »humanisten« bliver til manér; gennemgangen glider fra det ene emne til det næste: Georg Brandes i forhold til aktivisme, pessimisme, rationalisme, naturalisme, intellektualisme og religion. Man savner hypotese og syntese, forsøget på afslutningsvis at samle tingene komplekst sammen, så de enkelte elementer ordnes ind i forhold til hinanden og under et grundsynspunkt. På samme måde gælder det, at bogens tre Brandes'er ikke forbindes med hinanden; indholds-mæssigt refererer de ikke til hinanden og yder forbløffende lidt til den indbyrdes forståelse.

Så vidt som den i begyndelsen anførte *ehed* i Georg Brandes' person og værk rækker, så vidt er det en pædagogisk bog, jævnt og tilgængeligt skrevet, fri for vilkårlige og fikse konstruktioner, klar i opbygningen og pålidelig i detaljen. Men kun så vidt. »Georg Brandes er en af de store mænd som det lille Danmark med rette kan være stolt af at have frembragt og som vi burde kende og påskønne langt mere end tilfældet er«, lyder bogens første ord og dens anlæg binder påskønnelsen til meningerne; men »Det at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat.«

Per Dahl

Georg Brandes og Emil Petersen. En Brevveksling udgivet af Morten Borup. Lademans forlag 1980. 360 sider. 188,- kr.

»Han var en af de faa«, skrev Brandes i 1905 om Emil Petersen, »jeg fuldt ud har kunnet kalde Ven; jeg mindes ham med en dyb Følelse af Taknemmelighed som den eneste, der under min Ungdom og Manddom besad min ubetingede Fortrolighed.«

Med udeladelse af ganske enkelte har Morten Borup nu udgivet 169 af de breve, som i årene 1862-1889 blev vekslet mellem de to venner; overraskende nyt bringer de ikke, men de efterhånden »klassiske« kendsgerninger, bekendtskaber og rejser repeteres med variationer og perspektivskift, som endnu en gang får læsren til at leve med uden at kedes eller trættes. Nok er beretningerne hverken så brogede eller mangfoldige som i brevene til forældrene, Brandes blænder ikke; til gengæld reflekterer han udførligere over sin offentlige placering og skriver mere direkte end noget andet sted om de erotiske forhold, han vikled sig ind i og ud af, ofte med Emil Petersen som den tålmodige, overbærende ven og juridiske rådgiver.

Man har for sig ikke kun en monolog, men begge parters breve i en ubrudt, intim dialog. »Du havde som Yngling noget af det Sværmeri jeg havde Brug for« skrev Brandes senere til Emil Petersen, som på sin side hilste breve fra Brandes *usigeligt* velkomne. »Du ægger og vækker og holder vaagen alt det, eller rettere den Smule, der er i mig af godt og stort, af aan-

deligt Liv og Higen efter det Bedste.« I et livslangt venskab har de to venner suppleret og stået hinanden bi; hvordan og på hvilke punkter kan brevene selv vise.

Med sin »noget sene nordiske Natur« som han selv kalder det, vendte Emil Petersen halvt ryggen til livet og rettede blikket bagud. Skrev han, blev han betaget af »denne eiendommelige Brevskriverstemning, som jeg kjender meget godt, og som maaske heller ikke er Dig (skjønt Du har lettere ved at klare og udtrykke dine Stemninger) helt ubekjendt, en Stemning hvis væsentlige Kjendetegn er en potenseret Fornemmelse af Venskab, medens tidligere og senere Samlivs-Erindringer om glade Timer tilbragte i hinandens Selskab, Stumper af Samtaler førte ved Dag og ved Nat, enkelte Ytringer, henkastede af Dig, og senere gjenkjendte og dobbelt forstaaede af mig i dine Skrifter, trænge sig frem i broget Forvirring, og saa over alt Dette en Fornemmelse af at Ordet ikke slaer til for at udtrykke Stemningen eller snarere at jeg ikke har det tilstrækkeligt i min Magt at udtale, hvad jeg mener« (EP 13/5 1870).

Brevskrivningens halvt kunstneriske forløsning var ikke den forknytte Emil Petersen beskåret; noget helt lige venskab kan det ikke have været, og Emil Petersen følte det: »Det er en Djævels Fornemmelse (...) at have en Følelse af, at man kun lever som et Ziffer for andre Zifres Skyld, f Ex som et Nul for en Ener« (s. 174-175).

For at kunne fungere måtte han som en anden hr. Biedermeier (hvad han i sin politiske grundholdning *ikke* var) holde alt tilfældigt ude og lægge sig tilværelsen til rette i overskuelighedens tryghed og vaner. »Jeg har (...) arbejdet med mig selv, og jeg har bragt det dertil, at jeg, naar jeg blot kan faae skubbet min Overveielse, min Villie ind imellem det mødende Tilfælde og min Stilling dertil, kan tilkæmpe mig Sikkerhed, det er ligesom om jeg altid var vaabenløs og først fik Modet naar jeg fik mine Vaaben samlede; men strax naar Tilfældet møder er jeg lamende og uvis. Du forstaaer mig vistnok. Det, jeg ikke kan tilkæmpe mig, er det, der ligger forud som en Grundusikkerhed, som en Bestemmelse i mit Væsen, og for hvert nyt Tilfælde maa jeg kalde paa min Villie og Forstand for at samle mig til at møde det; men det er netop det Ulykkelige. Under disse Forhold forstaaer Du at naar jeg mere vegeterer end lever er det af denne Grund og naar jeg forekommer dem, der, saaledes som Du, kjende mig bedst, kun som »un peu effrayé« saa er det allerede Noget da jeg i Virkeligheden er *fort* effrayé« (EP 24/2 1871).

Emil Petersens beskedne og sagtomme breve vidner om hans oprigtige beundring for Brandes; de punktligt tilsendte bøger læste han med »en Troendes Andagt og Glæde«, men han gjorde sig umage, var egentlig en glimrende læser og kvitterede hyppigt med træffende karakteristikker. I hele brevsvekslingen er der kun ét sted, hvor han afgiver dissens i forhold til Brandes og tilmed gør det hurtigt og spontant. Det er i februar 1874, efter at de to venner har diskuteret den positivistiske determinisme, som Brandes førte frem; Emil Petersen replikerer: »Jeg kan indrømme Dig, at Forhold og Omstændigheder i langt højere Grad, end man er villig til at anerkjende, kunne umuliggjøre et Valg og gjøre En til et blot Redskab for Lidenskaben eller anden naturlig Drift, men jeg kan ikke forstaae, at dette i ethvert Moment skulde være Tilfældet. Og sec nu Conseqventserne. Med Valget staaer og falder efter min Mening Moralen, der har Valget til sin Forudsætning. Hvorledes kan jeg bestemme mig til at gjøre hvad jeg anser for lykkeligst og nyttigst for Samfundet og mig selv, naar jeg overhovedet ikke kan bestemme mig selv eller vælge. Hvor kan der være Tale om Optragelse, selv i dette Ords mildeste og mest mulige Forstand, naar det ikke kan siges til Lærlingen: vælg, bestem Dig til at gjøre det nyttigste og lykkeligste; men det derimod maa hedde: Du kan ikke bestemme Dig til at gjøre, hvad der er lykkeligst og nyttigst. Det gjør sig selv i Dig. (...) For mig stiller Sagen sig practisk saaledes, at hvis jeg først er ganske paa det Rene med, at Valget ikke eksisterer, er en ren Illusion saa skulde jeg troe, at min Handlemaade vilde blive meget

slettere, ufordelagtigere, ubehageligere eller hvad Du nu vil kalde det end min nuværende Handlemaade; thi den Smule Følelse af Ansvar for mig selv, som jeg nu har og som forøvrigt er høist minimal, vilde selvfølgelig ganske forsvinde med Evnen til Selvbestemmelse.« (EP 12/2 1874 med efterskriften: »Jeg beder Dig lad Ingen see dette Skrivers.«)

Stillet over for Brandes' militante positivisme så den ellers ikke bornerte eller konservative Emil Petersen sig henvist til en lidt forskrækket fastholden ved den givne, borgerlige moral. Valget og moralen var garantien for den smule sikkerhed og frihed, han møjsommeligt havde aftvunget tilværelsen og dens tilfældigheder. I virkeligheden var Brandes ikke mindre moralsk end Emil Petersen, blot optog han de tilsyneladende brud på orden og god tone i en ny - højere - orden; han formåede at se hen over brudfladerne som en *overgang*:

»Jeg har imidlertid taget mit Parti i Livet, et Parti, som jeg, hvis jeg ei var bange for store Ord, vilde kalde Moralens. Ikke at jeg jo har begaaet store Fadaiser; men jeg har dog meget sjældnere ladet mig henrive af Nydelsessyge end Folk troer om mig. Mine Regelbrud have haft en eller anden dybere Mening for mig og jeg har draget en ideel Side ud af dem. Alt: Dyder, Laster, tilfældige Omstændigheder (som Fødsel udenfor Kirken) o.s.v. alt dette kommer den tilgode, der tager sit Liv i sin Magt og underlægger det under en Idee. Jeg kan idetmindste ei see det anderledes.« (GB 29/2 1872).

Det er Georg Brandes' myndige og suverænt besejrende holdning til det tilfældige, som Emil Petersen et år tidligere havde opbudt al vilje og overvejelse for at holde stangen. Emil Petersen indrettede sig i den givne orden, Brandes tager sit liv i sin magt og *nyordner*, vender det onde tilfælde til et gode. Det hænger sammen med et træk i Brandes' karakter, som han selv vidste at værdsætte som *gave*:

»Jeg tør (til Dig) med Sandhed sige at jeg (trods mit lette Væsen) har udstaaet Kvaler i disse sidste Aar, som intet Menneske troer jeg har lidt. Lykkeligvis er min Natur, saa heftigt den end lider, meget elastisk og saasnart den er helbredet, gjenvinder den snart den ved Lidelsen tabte *Elektricitet*, jeg mener Gaven til nervøst at reagere udefter« (GB 15/10 1870).

Var Emil Petersen ikke selv nogen udfarende kraft, så var han lydhør for Brandes' trang til at meddele sig og hans behov for fortrolighed omkring erotiske og venskabelige skuffelser. Derfor giver denne brevveksling den bedste direkte skildring af det forhold til Caroline David, som bl.a. foranledigede Brandes til at oversætte Stuart Mills bog om »Kvindernes Underkuelse« (1869). Iøvrigt viser brevene, at Brandes allerede inden da havde set problemet:

»Mon ikke en fuldstændig »Emancipation«, selv om den under Overgangstiden frembragte megen Uskønhed, vilde føre et langt fyldigere Liv med sig, rigt og tilfredsstillende for begge Kjøen. Thi det staaer fast, at den snevre Kreds der er anvist Kvinden i vort Samfund ei tilfredsstillende den begavede Kvinde« (GB 2/10 1865).

Brevene rummer mange øjebliksbilleder af den elektriske Brandes, - når han »lever i Arbejdets Flamme« eller føler sig »som en der har drukket Bjørneblod, 10 Mands Kraft i mine Aarer«. Gik det fredeligst til, kunne han til nød hvile ud »i en idyllisk Uro«, men reglen var, at »den rasende Rastløshed i mit Indre lader mig ei Ro.« Det var ved arbejdsbordet den nervøse reaktion fandt en forløsning af kunstnerisk karakter og kvalitet:

»Med 1000 Savn i min Sjæl, føler jeg dog næsten kun momentvis Lykken og det stærkest naar det en sjelden Gang lykkes mig at skrive Noget jeg selv finder taaleligt. Den største selviske Glæde troer jeg jeg har, naar jeg ser tilbage paa det jeg har skrevet og deraf henter Mod til at fortsætte Arbejdet« (GB 9/9 1874).

Brevene er udgivet efter samme principper som Det danske Sprog- og Litteraturselskabs

3-binds-udgave af Brandes' Breve til Forældrene (1978), men lever ikke op til den høje standard. Hvad enten det skyldes udgiveren eller forlagsredaktionen (Bent W. Dahlstrøm), så er bogen undsluppet den sidste omhyggelige kontrol, som kunne have bragt den i niveau med Borups sidste, fremragende præstation.

Selve brevene gengives ubeskårne, og det ser pålideligt ud, men det svækker uægtelig tilfiden, når der indløber tre afvigelser i efterskriftens citat fra et af de foranstående breve (s. 303, jf. s. 122), ligesom dateringen 6/10 (s. 127) virker fornuftstridig.

Efterskriften gengiver Georg Brandes' artikel om »Herbert« (Emil Petersen) efter Samlede Skrifter bind XV som identisk med førstetrykket i Politiken 7/9 1897. Morten Borup har ikke foretaget kontrol, for optrykket er meget stærkt forkortet, bl.a. savnes et par store afsnit, som blev indarbejdet i Levned bind I s. 145 og 173-74, hvad Borup tillige overser i sin opregning af de steder i Levned, hvor Emil Petersen figurerer. Sammesteds forvandles iøvrigt Georg Brandes' enke til Emil Petersens (s. 301, smlgn. Paul V. Rubow: Georg Brandes' Brilller s. 102).

I sidste del af efterskriften indsætter Morten Borup de to venner i deres ungdoms miljøer, især bringes der oplysninger om Emil Petersen, så han løftes ud af den anonymitet, han var omgivet af indtil Henning Fengers bog om Den unge Brandes. Men som et korrektiv til brevenes sagtomdighed savner man noget mere indgående end »Dygtighed og sjældnen Pligtopfyldenhed« som beskrivelse af de væsenstræk og den embedsførsel, der kvalificerede ham til posten som afdelingschef ved Statsbanerne.

Kommentaren er omfattende og relevant, den er mættet med Morten Borups eminente personalhistoriske viden og giver ordentlig besked. Enkelte kommentarer er vel diskutabile, f.eks. kommentaren til 90.20 (vurderingen af forholdet mellem GB og J.C. Schiødt, smlgn. Gosch: Schiødt, bind III s. 305), til 166.21 (stedet er ikke slettet i Samlede Skrifter bind IV, men allerede i 2. udg. fra 1891), til 182.1 (artiklen, hvor GB nævnes, handler ikke om ham, men om Méricée), til 282.26 (opsatsen om Tegnér er faktisk indarbejdet i Samlede Skrifter bind III s. 579-82 og 605; fejlen skyldes vist en bemærkning af Rubow i artiklen om GB i Dansk biografisk leksikon); endelig burde der ved s. 120-21 være henvist til parallellen sidst i indledningen til Emigrantlitteraturen.

Personregistret supplerer udmærket kommentaren med yderligere data om de mange personer, der er nævnt, men det er udført mekanisk, så f.eks. Emil Petersens reaktion på de første kapitler af »Marie Grubbe« i »Det 19. Aarhundrede« undslipper. I Breve til Forældrene omfattede registret også kommentaren, men det er ikke tilfældet her, og det er beklageligt, fordi mange personalhistoriske oplysninger på den måde begravnes, f.eks. om den Philippa Bartholin, som Emil Petersen kort før sin død giftede sig med.

Udgaven byder på ikke helt få trykfejl, også af den mere lumske slags: man skal (s. 335) grunde længe over en henvisning til Politikens kronik 31/10 1937 for at finde frem til Anker Kirkebys artikel fra 21/10. Side 324 skal datoen rettes fra 5/9 til 9/9 jf. det kommenterede brev. Endelig har ombrydningsfejl hensat kommentaren til brevene 7, 95 og 121 under henholdsvis 6, 94 og 120. Forlagsredaktionen burde have forsynet bogen med en *indholdsfortegnelse*, så det blev lettere at finde frem til den store bogs enkelte dele, og man burde have indsat *alle* de billeder, kommentaren henviser til.

Men selv med de mindre - og større - synder, som her er nævnt, bliver der en gedigen helded tilbage; og det er ikke småting, Brandes-studiet skylder Morten Borups fortrinlige udgaver.

Per Dahl

Erik Skyum-Nielsen: Ideologi og æstetik i H.C. Branners sene forfatterskab. Udgivet med støtte af Statens humanistiske forskningsråd. Gyldendal 1980.

Det er almindelig kendt, at der skete ændringer i H.C. Branners forfatterskab, efter at krigsårenes erfaringer kom til. Også at situationen havde karakter af en krise i forfatterskabet. Det er Erik Skyum-Nielsens påstand, at litteraturen om Branners forfatterskab hidtil ikke har klarlagt denne krise tilfredsstillende, og at dette kan forklares ud fra begrænsninger i Branner-fortolkernes metodiske tilgang.

ESN fremlægger derfor sin egen metodiske synsmåde, som er en kombination af

en immanent værkanalyse på nykritisk grundlag,
en Aage Henriksen-inspireret moralsk-kritisk analyseform, der ser teksterne i en eksistentielt-psykologisk sammenhæng - og
en kritisk analysepraksis, der inddrager synspunkter og modeller fra semiologisk tekstteori, psykoanalyse, historisk-materialistisk socialisationsteori og marxistisk litteratursociologi, herunder teorierne om borgerlig offentlighed.

Idet digtningen således ses som »æstetisk produktion af ideologiske bevidsthedsformer«, bliver det muligt at forstå de indre modsigelser i forfatterskabet.

Krisen består i en oplevet konflikt mellem menneskebilledet i forfatterskabets forkyndelse, og de erfaringer forfatteren gjorde »i arbejdet med skrift og papir«. Dette kommer til udtryk i, at fortælleform, stil, hele den kunstneriske skrivning, i stigende grad anfægter det overordnede ideologiske mønster i forfatterskabet. Og krisen er ikke et mellem spil, »den er selve det sene forfatterskabs formel«.

Således fremlægges ESNs projekt i håb om, at det vil føre til et andet billede af forfatteren.

ESN foretager derefter en indgående analyse af essayet *Et grædende barn* 1946 og af seks noveller, sammenstillet af ESN under betegnelsen »Europa-noveller«: *Sidst i August (To Minutters Stilhed* 1944), *Sidste skib, Døden varer saa længe* og *Vandring langs floden (Vandring langs floden* 1956), *Bjergene (Bjergene* 1953) og *Skrevet i vand (Ariel* 1963).

I alle disse tekster er en kunstner på rejse i Europa, oftest sammen med en kvinde, sin kone. De omhandler identitetsproblemet, virkelighedsproblemet og krisens udspring i anden verdenskrig som begivenhed i den enkeltes tilværelse, og de rummer flere tidsplaner, før og nu, fortalt med stigende anvendelse af »bevidsthedsstrøm«. De er ifølge ESN »fra forfatterens side tænkt som en sammenhæng«, en tværgående linje gennem det sene forfatterskabs bogudgivelser.

ESNs bog kan - ved siden af dens primære forehavende at belyse Branners forfatterskab - ses som et forbilledligt metodisk skoleridt, en demonstration af den bredt anlagte metodiske tilgang, der blev fremlagt til indledning, sådan at man som læser på intet tidspunkt er i tvivl om, på hvilket grundlag der ræsonneres.

Som eksempel kan nævnes en stilanalyse af et udsnit af *Bjergene*, som foretages forud for den udførlige novelleanalyse. Stilanalysen rummer først en strukturanalyse, derefter en psykologisk stilanalyse, derefter et afsnit om stil og socialitet med underafsnit om forhold til tid og rum, logik, de-socialisation, og endelig en behandling af stilen under synspunktet teksten som vare og stilen som offentlighedsform. Stilanalysen afsluttes med en tese-formule-

ring: »at Branners æstetiske teknik, som medium for den kunstneriske erfaring, i historisk bevidsthed er forud for hans moralske livsanskuelsesdebat«.

Anvendelsen af bevidsthedsstrøm er den dominerende litterære teknik i den analyserede del af forfatterskabet. Den er karakteriseret ved, at den oplevende person befinder sig i et passiv-vegeterende forhold til omverdenen, stærkt modtagelig for sansindtryk og erindrings-associationer, men uden aktivitet eller ordnende vilje over for, hvad der melder sig.

»Der er i denne registrerende, bevidsthedsdæmpende stil det underfundige spil, at netop sløringen af menneskelig aktivitet og bevidsthedsarbejde åbner for *fortællerens* sproglige bearbejdning. Mens den sansende bevidsthed synker ned i en coma-agtig stemning, opbygger sansningerne en konsistent sproglig struktur. Denne er dog ikke mere forskellig fra det oplevende subjekt end at den skyr begreber og forklaringer for i stedet at søge symbolsammenhæng. Stilen er ét med stemningen«.

Det gælder derfor, at teksten må »læses og tolkes på lyriske og ikke på episke betingelser«.

Novelleanalysernes mange iagttagelser kan ikke få plads her. Men et kort signalement af de modsigelser som er i teksterne, mellem explicit (og episk behandlet) livsanskuelsesdebat og implicit (lyrisk) tekstudsagn.

Den Brannerske humanisme med dens religiøst-mytiske overtoner drejer sig om *menne-sket*, »det nøgne menneske«, stillet over for kærligheden og døden i deres tidløshed. Troen på kærlighedens og medmenneskelighedens identitetsskabende kraft svækkes og undergraves - derom fortæller de episke forløb - men opretholdes ud i det absurde og tragiske.

Der er ingen explicit bevidsthed om, at også forestillingen om »det nøgne menneske« er en ideologisk størrelse, indsocialiseret sådan som et samfunds og en classes ideologiske op-levelsesformer altid indsocialiseres gennem sproget. Hvad der forestiller at være en overspringelse af dagligdag, socialitet og historicitet for at nå ind til det elementært »fællesmenneskelige«, er en uforarbejdede forholden sig til krisens historiske og samfundsmæssige karakter.

Men stilen siger noget andet, som en symptomal læsning kan afdække. Den rummer en regression, en gradvis nedbrydning af bevidsthedens grundfunktioner, så teksten tenderer mod sin egen opløsning, og »dens bevægelser på grænsen mellem bevidst og ubevidst, sproget og det udsigelige, er en skrift i neurosens grænseegne til psykosen«.

Dette kan forekomme negativt, men det kunne rumme muligheder. Det fører ned i »primærprocesserne, i det dyb hvor selve sproget bliver til som en måde at tilegne sig omverdenen på«. Teksten kender »en erindringens vej, der går tilbage mod de tidligste konflikt-skabende driftsformninger, og hvis mulighed er en omtolkning af den personlige historie«.

Dette føres dog ikke igennem. Teksten bliver en friskrift, og erfaringer føres ikke udover teksten. Det er en skrivemåde »der næppe er til at skelne fra krisens symptomer selv«.

Når ESN dog vurderer skrivningen positivt, er det med henvisning til den kritiske insistensen der ligger i stilen - kritisk vendt imod »en virkelighedsopfattelse der berøver individet dets oprindeligt sansende forhold til omverdenen«, og imod »de sproglige strukturer der formidler tabet af autenti«.

ESN ser heri en pegen fremad mod 1960'ers-modernismens erkendelsessøgende skrivning og videre mod 1970'ernes skriftdigtning.

Martin A. Hansen oplevede en lignende splittelse mellem villet forkyndelse og kunstnerisk erfaring. For ham bestod løsningen i at opgive den fiktive produktion. Branner holdt ud.

I den æstetiske fascination i hans sene prosa er der »en dynamisk, erkendelsesprægende insisteren på erfaringen. I dette peger hans digtning fremad«.

ESNs afhandling er en grundig og dybtgående læsning af denne vigtige del af Branners forfatterskab og som nævnt forbilledlig i metodisk bevidsthed og klargøring, både i projektets fremlægning og i dets gennemførelse. Fremstillingen forekommer dog stærkest i det tekstnære analysearbejde, mere kortfattet og enkel i de senere sammenfatninger.

Specielt kan man være skeptisk over for det afsluttende synspunkt. Ikke over for konflikten. Det er overbevisende påvist, at der er en fundamental modsætning mellem bevidsthedens insisteren på voksen etik, individuation, og stilens regressive bevægelse. Men over for den positive vurdering af denne skrivning, som i historisk bevidsthed skulle være forud for den moralske livsanskuelsesdebat.

Det er ikke i sig selv en kvalitet at være forud, så sandt som historien ikke altid er en udvikling til det bedre. En vurdering må indregne, hvad nye skrivemåder benyttes til.

ESN påviser, at Branners stil samtidig med »drømmens grænseoverskridende funktion« har »drømmetekstens uafsluttede karakter - den når aldrig frem trods de mange tilløb. Derfor den rytmiske svingen mellem at sanse sig ind i en sammenhæng, glide bort fra den og sanse sig ind i en ny«. Dermed bliver teksten et sted at være. Der går ingen veje derfra ud i omverdenen.

Når ESN kalder dette positivt og fremadpegende, hænger det måske sammen med en problematisk forståelse af såvel 1960'ers-modernismen som den lyriske genres særpræg.

1960'ers-modernismen er karakteriseret med henvisning til Niels Ole Finnemann: *Moder-nismens erkendelsesteoretiske problematik* 1972, hvis hovedgrundlag er en problematisk læsning af Rifbjergs *Camouflage*, fremlagt i parafrasens form. Og redegørelsen for Branner-stilens lyriske karakter bygger på nogle *Kritik*-artikler af Knud Wentzel.

Her karakteriseres både 60'ers-modernismen og den lyriske genre ved, at »den vågnende tilbøjelighed holdes svævende under bevidsthedstærskelen: så længe man er lige ved, fremkalder enhver sansning en pirrende bevægelse i kanten af bevidstheden«.

Det er rigtigt, at den lyriske tekst ikke som den episke omsætter erfaring i handling over for omverdenen. Men det er absolut ikke rigtigt, at den lyriske tekst ikke kan hæve en erfaring frem i dagklar bevidsthed - heller ikke at 60'ers-modernismen ikke tilstræbte dette.

ESN henviser til slut til Per Højholt: *Cézannes metode* 1967 som udtryk for skriftdigtningens teori og skriver: »Hvad han (Branner) deler med Per Højholt er den totale fetiche-ring af det fra socialiteten isolerede litterære værk, som dog i sin yderste konsekvens er en åbning af teksten for læseren på trods af kunstens grænsesættende produktionsforhold. Også Branners kunst nærer denne utopi om fælles autentiske oplevelser der lader sig bearbejde og anvende«.

Dette sidste er dog så kort antydet, at sammenhængen ikke er tydelig. Er der ikke for lidt galskab, for lidt energi, i Branners skrivning til denne sammenstilling? Stilen er nok rablende, men ikke provokerende - skuffer ikke den elitære læsers forventning.

Er det ikke rigtigere at se Branner-stilen som en forlængelse af den ideologiske uafklarethed, som i øvrigt præger forfatterskabets sene fase?

Man kunne her have gået nærmere ind på, hvordan disse Europanoveller til stadighed bringer halvt skjulte hentydninger til hinanden og også til mange af de tidligere noveller - i stadig omfortolkning, oftest gående ud på, at det som endnu stod fast dengang, nu må forkastes som heller ikke bæredygtigt. Ikke mindst i *Bjergene* møder man vrangformede stumper

af det tidligere forfatterskab - som efter en sprængning. Hvilken anden skrivemåde kunne have rummet dette?

Og man kunne hæfte sig ved, at konflikten mellem insisteren på eksistentielt valg, voksen handling, og regrediering til infantilt erotiske reaktionsmønstre findes allerede inden for det episk fremstillede. Her kunne også romanen *Ingen kender natten* 1955 inddrages.

Den skrivemåde, som Branner udviklede, og som ESN har redegjort så præcist for, kunne rumme denne kaotiske uafklarethed, og den kunne afspejle den (næppe til at skelne fra krisens symptomer selv).

Den kunne måske også have befordret en overvindelse af uafklaretheden. Men en bestræbelse i den retning er - også i ESNs redegørelse - vanskelig at få øje på. Branner synes ikke at have været rede til at opgive den humanistiske forkyndelse eller revidere den i konsekvens af gjorte skrifterfaringer. Velsagtens derfor slap han heller ikke skriften helt fri.

Finn Brandt-Pedersen

Lise Loesch: Tamme fugle længes - vilde flyver. Avantgardelyrik i Danmark, Finland og Sverige i mellemkrigstiden. Akademisk Forlag 1980. 192 s. Kr. 98,00.

At forene kunst og liv kan ses som den fælles bestræbelse i de avantgarde-bevægelser der så dagens lys i europæisk kunst i årene omkring første verdenskrig. I modsætning til en traditionel borgerlig kunstopfattelse, for hvilken kunsten eksisterede som et skønhedsreservat højt hævet over den sociale og private virkeligheds smuds, hævdede futurister, ekspressionister og surrealistiske kræfter om en kunst, hvis teknik var i overensstemmelse med en moderne kaotisk virkelighedsoplevelse, og hvis menneskebillede rummede visionen om en tilværelse frigjort for moralsk og samfundsmæssig tvang. Med ønsket om at sætte kunsten i aktiv forbindelse med den sociale praksis - »ophæve ophøjelsen« - placerede avantgarden sig i opposition til det bestående og på linje med tidens fremherskende frigørelsestanke, især marxismen og den freudske psykoanalyse. Men skønt avantgarden således i sit udgangspunkt, den kunstneriske revolte, kan ses som en samlet enhed, var dens ideologiske og politiske status langt fra entydig. Den italienske futurisme førte via begejstringen for kraft og krigerære direkte over i fascismen, og for flere af de tyske ekspressionister blev nazismen, med dens dyrkelse af vitalitet og kollektivitet, og dens front mod dekadencen, en farlig vej ud af hvad man opfattede som en udlevet borgerlig kultur. Selv den bevægelse, der med størst konsekvens søgte at forene kunstnerisk og politisk radikalitet, den franske surrealisme, endte pga. alliancen med kommunistpartiet så langt fra sit dadaistiske udgangspunkt, at konsekvensen blev splittelse.

Netop forholdet mellem kunstnerisk og politisk radikalitet har interesseret Lise Loesch i hendes omfattende og omhyggeligt dokumenterede undersøgelse af den lyriske avantgarde i Norden fra 1916 (hvor Edith Södergran debuterer og Pär Lagerkvist udsender *Ångest*) til midten af 30'erne. Efter i et indledende kapitel at have opрисset hovedlinjer i modernismens historie fra den franske symbolisme til det avantgardistiske boom omkring første verdenskrig beskriver hun i tre store kapitler udviklingen fra futurisme over ekspressionisme til surrealisme i Danmark, Finland og Sverige, eksemplificeret ved centrale forfatterskaber, der gennemgås dels med henblik på æstetisk teknik og ideologisk holdning, dels ud fra spørgsmålet om deres mulige frigørende funktion.

Generelt ser Lise Loesch modernismen »som progressiv beskrivelse, og dermed mulig ændring af forhold, som har betydning ud over det rent æstetiske« (s.16). Til forskel fra en

marxistisk realisme-opfattelse (Lukács) der kritiserer modernismens deformation af det kendte som udtryk for en falsk bevidsthed, betragter hun de nye kunstneriske teknikker som svar på et nyt verdensbillede og på en ny virkelighedsoplevelse hvis betingelser sættes af det masseproducerende industrisamfund. Til at beskrive modernismens dialektik - at kunsten på samme tid er udtryk for en virkelighed og en utopisk rettet overskridelse af den - bruger Lise Loesch begrebet »modernistisk mimesis« (s.33), men hun bliver ikke stående ved at konstaterer, om denne er til stede i værkerne eller ej. Det forhold, at avantgarden gerne selv sætter frigørelsen på programmet og legitimerer sig politisk ved sin overskridende funktion, gør det nemlig samtidig berettiget at stille mere præcise spørgsmål til det frigørende indhold, hvad Lise Loesch forsøger ved for det første at spørge efter digternes ideologiske standpunkt og for det andet undersøge, om frigørelsen også rækker ind i kønsideologien. Modsætningen i hendes forfatterskabsanalyser går således ikke kun mellem kunstneren og det borgerligt-kapitalistiske samfund, men også mellem kunsten og den patriarkalske kultur, der ses som en meget vigtig del af den samlede sociale og ideologiske undertrykkelse. Med denne kombination af en æstetisk, en ideologisk og en kønsrolleorienteret synsvinkel får Lise Loesch lagt nye dimensioner til billedet af den nordiske avantgarde.

I Danmarks-kapitlet analyseres Emil Bønnelyckes prosa (*Spartanerne*) og lyrik (*Asfaltens Sange*) som eksempler på en teknik- og energibejstret futurisme, der dog er ambivalent over for den moderne verden, for så vidt som den vender sig mod krigens meningsløse masseødelæggelse. Tom Kristensens debutdigte *Fribytterdrømme* og romanen *Livets Arabesk* læses som udtryk for en subjektiv formsprængning i lighed med ekspressionismens. Ideologisk er Lise Loesch kritisk over for begge digtere, idet hun bl.a. må afvise deres besyngelse af underklassens »rå og sunde liv« (s.49) over for overklassens dekadence som overfladisk romantik. I en bredere sammenhæng forklarer hun deres succes med den økonomiske højkonjunktur omkring 1920: »Der synes at være et påfaldende sammentræf mellem den digteriske begejstring for den ny tidsalder og en ønskelig officiel ideologi, der skal støtte erhvervslivets kraftige ekspansion.« (s.63). At begejstringen ikke holder ret længe, viser sig hos Bønnelycke i en ambivalens over for teknikken, hos Kristensen i splittelse, eksistentielt og socialt. Over for disse to digtere, der midt i opbruddet dog var ret traditionelle, sætter Lise Loesch Broby-Johansen og Harald Landt Møberg, hos hvem de ekspressionistiske eksperimenter løber mere konfliktfrit sammen med den politiske revolte. Endelig følges hos Gustaf Munch-Petersen bevægelsen ind i 30-ernes surrealisme, hvis interesse for det biologisk fællesmenneskelige atter fjerner digtningen fra realpolitikken (s.89). Som helhed betragtet er afsnittet spændende i kraft af sin omvending af det traditionelle litteraturhistoriske billede, hvor Kristensen har fået lov at stå uantastet i midten, men det må kaldes en svaghed at behandlingen af netop denne digter er ret summarisk og kun i beskedent omfang synes at have forholdt sig til den efterhånden omfattende forskning.

I Finlands-kapitlet, der især omhandler den radikale kreds omkring tidsskrifterne *Quosego* og *Ultra*, præsenteres modernismen med Edith Södergrans Nietzsche-inspirerede visioner af en ny, stærk menneskehed i digte, hvis katalog-struktur og billedsuggererende eksternalisering af en indre psykisk virkelighed gør dem til de første gennemførte eksempler på ekspressionismen i Norden (s.100). Det oprørske i Södergrans lyrik består iflg. Lise Loesch ikke så meget i en politisk revolutionær holdning som i et oprør mod undertrykkende patriarkalske normer. Modsat forholder det sig med den ideologisk mere velfunderede Elmer Diktonius, hvis futuristisk-anarkistiske tekster og ekspressionistiske kaos-digte fastholder et socialt og politisk perspektiv, men samtidig giver udtryk for en seksualromantisk vitalisme, hvor manden er aktiv og kvinden passiv. Hos Gunnar Björling gripes så tilbage til dadaismen i en min-

dre politisk præget digtning, der til slut forener sig med 30'ernes dominerende tendenser: det syntese-søgende, fællesmenneskelige.

I Sveriges-kapitlet er hovedfigurerne Pär Lagerkvist, Artur Lundkvist og Gunnar Ekelöf, af hvilke ingen skriver digte, der (med forfatterens ord) er såvel proletarisk-revolutionære som formelt nyskabende (s.173). Snarere danner svenskerne i sammenhængen en linje fra en maskulinitetsdyrkende æstetik i Lagerkvists og den tidlige Lundkvists ekspressionistiske digte til en feminitetsdyrkende vitalisme hos Ekelöf og den senere, surrealistiske Lundkvist.

Afhandlingen kan læses som historien om to store projekter, der begge stort set mislykkes, omend de kom til at sætte sig mangfoldige spor i nordisk digtning. Det første projekt: at forene kunst og liv i radikal eksperimenteren koblet til radikal praksis, lykkedes kun momentvis, iflg. Lise Loesch især hos Broby, Momberg og Diktonius. Det andet: at skabe en visionær, utopisk syntese af modernitet og menneskenatur, realiseredes aldrig, for det var i sit anlæg umuligt, men spaltede sig i på den ene side futurismens krafthymner, på den anden side surrealismens biologistiske og til tider næsten kønsfascistiske besyngelser af kroppen og den oprindelige, men af socialiteten undertrykte menneskelige natur.

At *forklare* eller *diskutere* denne dobbelte fallit har ikke været ærindet i Lise Loeschs bog, der midt i al sin belæsthed forekommer underligt uengageret og distant. Optakten til kapitlerne om de enkelte lande samt slutningen af indledningen giver ansatser til historiske og sociologiske forklaringer, men disse følges ikke op og søges ikke samlet i det sidste, konkluderende afsnit. Derimod får Lise Loesch via begrebet »den patriarkalske kultur« skabt en slags ramme om sin kritik af mellemkrigstidens kønsideologi, omend hun stort set undlader mere konkret at undersøge den patriarkalske ideologis manifestationer i den kønsspecifikke socialisering og samtidens massekultur.

Afhandlingen skal fremhæves for sin klare dokumentation af, hvordan oprøret imod den patriarkalske ideologi gennemføres inden for dennes eget rum - ved en forskydning fra det positivt mandlige (kraft, aktivitet, styrke) til det positivt kvindelige (varme, passivitet, kærlighed, omsorg, hengivenhed). Man kan dog kritisere, at analyserne ofte gør mere ud af det tematiske og indholdsmæssige end af den æstetiske teknik, og at fortolkningerne mange steder forsynes med overflødige forbehold: vendinger som »(...) får mig til at tro«, »(...) kan tolkes som«, »(...) kan læses som«, »opfatter jeg som«, »ser jeg som« m.fl. bruges så tit, at de bliver til refleksagtige forbehold over for det at tolke overhovedet.

Dette kan muligvis skyldes, at Lise Loesch ikke har afgjort med sig selv, hvorvidt hun vil læse digterne inden for deres egen bevidsthedshorison eller overskride denne. Det kønsrollekritiske synspunkt i afhandlingen lægger op til forklarende symptomallæsninger der anvender psykoanalysen som hjælpevidenskab, men denne mulighed lader Lise Loesch i det store hele ligge. Omvendt reproducerer hun alt for venligt digternes selvforståelse, også når der var anledning til at gå i dybden; f.eks. søges Tom Kristensens digte i høj grad læst inden for den horison han selv angav med »Den unge Lyrik og dens Krise« 1925 og »Kunst, Økonomi, Politik« 1932, og Broby-Johansens *Blod* forsvares indigneret mod en symptomallæsning, der bag digtenes voldsomme kritik af kapitalismen som voldtægts og prostitutionens system vil afdække et asketisk renhedsideal (Erik A. Nielsen i *Ideologihistorie III*, 1976, s. 102-106).

Af æstetiske teoretikere henviser afhandlingen til Georg Lukács og Herbert Marcuse, men ikke til f.eks. Theodor W. Adorno, hvis æstetik dog ellers er den vigtigste forudsætning for Marcuses, eller til Walter Benjamin, hvis tanker om den kunstneriske teknik som produktionsmiddel kunne have kommet fremstillingen af de formelle nybrud til gode. Derimod ud-

nytter bogen flittigt meget af den eksisterende nordiske forskning, som der refereres til i fyldige noter.

Erik Skyum-Nielsen

Arne Espegaard: Liv og sprog på svundne tiders Læsø. En tekst- og opslagsbog om dagligliv og dagligsprog i et fiskermiljø, 2. bind. Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg, 1978.

Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg har disponeret rigtigt, da det antog dette værk til udgivelse. Bogen er et vægtigt bidrag til beskrivelsen af den danske fisker- og sømandskultur. Samtidig er det en smuk udgivelse, hvor typografi, fotografier, tegninger og tekstindhold fremstår som en helhed. Imidlertid må museet som udgiver tage et medansvar for, at omslag, titel og selv undertitel er misvisende. Der oplyses nemlig intet om, at de 350 af værkets 450 sider er en ordbog. Denne disposition vil givetvis gavne salget, men den er alligevel tvivlsom.

Ordbogsbindet rummer ingen overraskelser, det er et kompetent arbejde af en erfaren ordbogsredaktør. Det fremgår af forordet, at det oprindeligt var tanken at udgive ordbogen isoleret, og det er skade, at man ikke har fastholdt denne plan.

Første bind består af en række skildringer af læsøsk folkeliv og en beskrivelse af det lokale fiskeris redskaber og teknik. Disse skildringer har en oplagt egenverdi, men de er her gjort til en integreret del af ordbogen. Ved henvisninger fra ordbogen til tekststeder er der skabt mulighed for kontekststøttede betydningsbestemmelser af ordene. Det er en virkelig god idé. Samtidig foreslår Espegaard, at man under læsning af teksterne kan bruge ordbogen.

Det er ud fra det klart formulerede ønske om, at tekster og ordbog skal fremstå som en helhed, at den følgende kritik må ses.

Espegaard har benyttet meddelere, og hovedmeddeleren er Hans Pedersen. Fra ham har han fået et skriftligt materiale, der udover arbejdsskildringer omfatter en litterær fortælling, og et mundtligt materiale, der dels er bevaret direkte i form af båndoptagelser og dels i form af Espegaards nedskrivninger. De tekster i bogen, der handler om redskaber og teknik i det gamle fiskeri, er fremkommet ved, at Espegaard har samarbejdet skriftligt og mundtligt materiale fra Hans Pedersen. Den harmonisering af teksternes indhold og sprog, som udgiveren overalt har foretaget, er et ubetinget gode for den alment interesserede læser, der ønsker at få et indtryk af læsøsk folkeliv, men det stiller sig anderledes, når teksterne betragtes som del af en ordbog. Læseren har et krav om at få præcise oplysninger om den sproglige harmonisering. Det er et karakteristisk udtryk for udgiverens soberhed, at de her problematiserede forhold omkring tekstgrundlaget omhyggeligt er fremlagt i forord, indledning og efterord.

Harmoniseringsprocessen for såvel sprogform som indhold fremgår af de følgende citater fra forordet (p.6): »Det har været mig magtpåliggende, at den endelige form kom til at ligge så nær op ad Hans Pedersens talesprog, som hensynet til klar fremstilling har gjort det muligt.« og »Man vil bemærke, at teksternes sprog er stærkt farvet af dialekten,...«. Selv de relativt få sætninger på læsøsmål, der forekommer i teksterne, gengives »stort set« med Hans Pedersens stavemåde. Afsnittet »Et gammelt læsøhjem« er baseret på en skriftlig fremstilling fra meddeleren, men den er blevet »grundigt omarbejdet, bl.a. i stilistisk henseende«.

Et eksempel fra teksten kan illustrere den valgte sprogform: (bd. 1, p.15)

Når vi brugte bakker ved Horneks, så agnede vi dærinde. Det har man i hvert fald altid gjort, efter at hummerhusene er kommen. Men hvad enten vi nu fiskede i Bovet eller inde ved Horneks, blev trugene sat ned i kågen eller jollen, sådan at et stod helt agter henne, og de andre nede i bunden, men sådan at vi let kunne undgå at træde på dem. Vi måtte endelig være forsigtig med dem, for det var noget led klister at komme til at rede skadereder op.

Fiktionen om en direkte, mundtlig fremstilling hviler solidt på det rigssproglige skriftsprog. Ud fra den valgte sprogform må det overraske, at læseren opfordres til opslag i ordbogen, så man kan »få rede på den dialektale udtale, bøjning, betydning m.v. (p.6)«.

Den principielle betænkelighed ved tekstfremlægningen ændrer intet ved, at det er en spændende og nær skildring af det gamle Læsø, men vi er nok en del læsere, der gerne havde delt glæderne med Arne Espegaard under arbejdet med primærteksterne.

Mogens Baumann Larsen

Replik

Svar på Ulf Telemans anmeldelse af »Mod en argumentationsteori« i Danske Studier 1981.

Som læsere af ovennævnte anmeldelse måske allerede har regnet ud, så er der ét og andet jeg i egenskab af forfatter ikke kan være helt enig med anmelderen i. Til en række kolleger som jeg anser for at være særligt interesserede, er der i august 1981 rundsendt et mere fyldigt svar på anmeldelsen end der her kan blive plads til.

For det første rummer anmeldelsen nogle udsagn om hvad værket rummer / ikke rummer. Flere af disse udsagn er misvisende. To som angår væsentlige træk ved bogen kan kun give et direkte fejlagtigt indtryk af indholdet:

Ca. midtvejs (s. 157, øverste tredjedel) står der: »Hur får de (de argumenterende sprogspil) se ut? Hur får de inte se ut? Också här har framställningen inte nått längre än halv-vägs. (Så vitt jag kan se har författaren inte ens öppnat möjlighet för en hierarkisk strukturerad argumentationsmolekyl, där ett argument kan föras med egna argument som kan föras med egna argument etc.)«

Svarene på de stillede spørgsmål gives s. 53-58, hvor der også gøres rede for hvorledes et argument kan underbygges med et andet, som kan underbygges med et tredje osv. Der ligger

et forbehold i vendingen »Så vitt jag kan se«, men det er jo netop spørgsmålet om et sådant forbehold overhovedet er acceptabelt når det angår en væsentlig - og jo ikke videre subtil - pointe som er behandlet over flere sider.

Længere fremme i anmeldelsen (s. 158 ø) står der:

»Men hos Kjølner får vi inte veta hur djup- och ytstruktur är kopplade till varandra, varken i ord eller i regler«. Hverken jeg eller nogen anden har tilnærmelsesvis løst disse problemer, men det er ukorrekt at hævde som det gøres i citatet. Disse problemer behandles *specielt* på s. 66-75, både i ord og regler.

En tredje central påstand i anmeldelsen er jeg også nødt til at afvise. S. 157 m hedder det at »definitionerna är ofta slarvigt gjorda«. Da »Mod en argumentationsteori« er et arbejde som først og fremmest søger at *definere* nogle begreber (jvf. s. 9), så er dette en meget væsentlig anklage. Faktisk karakteriseres hermed hele arbejdet i høj grad som sjusket.

Det er klart at man må forvente at anmeldelsen kan argumentere overbevisende for en så alvorlig anklage. Det er jo ikke kommaføj det drejer sig om; en sjusket forsker er ikke en mindre absurd eksistens end en firkantet cirkel.

Af de adskillige sjuskede definitioner som der påstås at være, udvælges der i alt to som man så til gengæld må gå ud fra er valgte, dvs. som er særligt tydelige eksempler på sjuskede definitioner.

Af begge eksempler fremgår det at anmelderen mener at en definition er sjusket når den ikke stemmer overens med den almindelige sprogbrug i sprogsamfundet. (Se stadigvæk s. 157 m). Er denne opfattelse ikke holdbar, så er anmeldelsens argumentation for at definitionerne ofte er sjusket udførte, det heller ikke.

Den anførte definition af 'argument' er hentet fra et helt kapitel med overskriften *Hvad er sproglig argumentation?* Her diskuteres og belyses definitionen over 8 sider. Det kan vel alene af den grund ikke være rimeligt at stemple den som sjusket udført.

Men derfor kan den godt være *forkert*. Hvis man har den opfattelse at en definition er en registrering af hvorledes et givet udtryk faktisk anvendes i et sprogsamfund, så er der jo tale om at definitionen er en påstand, og påstande kan være sande eller falske.

Men der findes også en anden type definitioner, som er meget brugt i videnskabelig sammenhæng; det er de såkaldte *stipulative* definitioner hvormed man *erklærer* at man ved et givet udtryk vil forstå det og det. Denne type definitioner er det meningsløst at karakterisere som enten sande eller falske; det er en helt håbløs opgave at afvise dem med modeksempler. Derimod kan man diskutere om de er hensigtsmæssige, frugtbare osv.; og det bliver nødvendigvis en diskussion af hele den teori hvoraf den pågældende stipulative definition kun er en lille del.

I »Mod en argumentationsteori« fremhæves det mange steder at de definitioner der er tale om, er stipulative, se fx s. 9, 12-13, 31-32 og 136. Når anmeldelsen alligevel ved hjælp af et modeksempl søger at tilbagevise en definition i isolation fra helheden, kan det kun være fordi anmelderen ikke har opfattet den metode som anvendes i bogen. Dette indtryk bekræftes desværre af anmeldelsens omtale (s. 155 n) af det kapitel hvori metoden, modelbygningsmetoden, forklæres nærmere: kap. II. Iflg. anmeldelsen rummer dette kapitel blot en fæno-behavioristisk programerklæring.

Telemans kritik af definitionerne for at være sjuskede må altså enten afvises fordi forudsætningen om at de er deskriptive ikke holder, eller man kan velvilligt søge at oversætte den til at være en kritik af de tilsvarende stipulative definitioner. I så fald bliver kritikken af definitionerne til en afvisning af at det skulle være hensigtsmæssigt at definere som det sker.

Men også således forstået bliver anmeldelsens kritik specielt af argumentdefinitionen

mærkelig. Den definition som kritiseres af Teleman betegnes tydeligt som »foreløbig« i bogen (s. 15), og der henvises til en uddybning og kvalificering i kapitel IV. I afsnit 5.5 om argumentationsmolekyler i dette kapitel, står der: »Et handlemå opfylde nogle syntaktiske betingelser for at være argument. En nødvendig forudsætning for at kunne argumentere er at der foreligger en eller anden (grad af) uenighed mellem A og B.« (s. 51).

At sige »dav« til en person er altså ikke ud fra bogens definition et argument for at den anden skal hilse tilbage. Kun hvis hilsenen afvises kan der blive tale om argumentation, fx for at den burde accepteres og besvares.

Sammenfattende må man nok karakterisere anmeldelsens kritik af argumentdefinitionen som temmelig uheldig: For det første opfattes den stipulative definition som deskriptiv, og i konsekvens heraf søges den tilbagevist ved hjælp af et modeksempel. Men for det andet viser det sig, ved nærmere granskning i bogen, at dette modeksempel slet ikke er noget modeksempel, selv hvis bogens argumentdefinition (den foreløbige med uddybning / kvalificering i kap. IV) var deskriptiv!

Disse tilsyneladende forvekslinger af deskriptive med stipulative definitioner, af fænombehavioristisk programmerklæring med metoderedegørelse, når et forstemmende højdepunkt når anmelderen mener (s. 155 m) at der ikke findes ret meget om generelle teoribygningproblemer inden for samfundsvidenskaberne i »Mod en argumentationsteori«. Som begrundelse for denne vurdering anføres det at der kun findes 1. ovennævnte programmerklæring, 2. en tilpasset version af Pike's handlingsteori, og 3. en karakteristik af det handlende subjekt.

Hertil vil jeg sige:

Der er tale om et arbejde som prøver at tage nogle skridt mod en argumentationsteori. Det der foregår er at der defineres en række begreber hvis hensigtsmæssighed søges illustreret ved analyseeksempler og gennem diskussioner. Allerede fra første færd må man have en idé om hvordan den færdige teori skal se ud. Her er jeg bl.a. meget inspireret af transformationsgrammatik. Og man må også have en metode, eller hvad der i denne sammenhæng er det samme: nogle principper for hvorledes definitioner bør udformes. Her er jeg bl.a. meget påvirket af nyere angelsaksisk filosofi.

Når man i et sådant samfundsvidenskabeligt arbejde inden for et bestemt fænomenområde, her argumentation, til stadighed søger at eksplicite, evt. diskutere de videnskabssteoretiske forudsætninger man bygger på, så bliver arbejdet også automatisk et indlæg »om generelle teoribygningproblemer inden for samfundsvidenskaberne«.

Når man skal vurdere »Mod en argumentationsteori« som et sådant indlæg, vil det fx være relevant først og fremmest at se på bogens teoribegreb og metodebegreb, modelbygningsmetoden. I næste omgang kan man tage fat på de grundantagelser som det er tanken at teorien skal bygge på: rationalitetsaksiomet og selvviskhedsaksiomet. Dernæst kan man se på om det lykkes forfatteren at demonstrere hvorledes disse teoretiske og metodologiske forudsætninger skal omsættes i praksis når man stiler mod opstilling af en argumentationsteori. Her er nok at tage fat på - sikkert også for en anmelder som måtte mene at arbejdet er mindre vellykket.

Klaus Kjøller